ETHICA,

SIVE

Summa Moralis Diſciplinæ,

in tres partes diviſa.

Authore

FR. EUSTACHIO

A S. PAULO.

Cum duplici Indice locupletiſſimo.

LONDINI,

Typis *J. R.* Impenſis *Joh. Williams* ſub Signo Anchoræ Ceruleæ, in Vico Vulgo Voc. Little Wittaine. A.D. 1666.

Index per ordinem eorum quæ in hac Summæ Philoſophicæ parte de rebus Moralibus continentur.

QUæſtiones proœmiales, *De Morali diſciplina.*

Præfatio.

Quæſt. 1. *Quid ſit Moralis philoſophia; & An ſit vere ſcientia.*

2. *Quodnam ſit ſubjectum Moralis ſcientiæ.*

3. *Quænam ſint præcipuæ partes Moralis philoſophiæ.*

PRima pars Ethicæ, *De Beatitudine.*

Præfatio.

Prior Tractatus hujus partis, *De Bono & Fine.*

Prior Diſputatio hujus Tractatus, *De Bono.*

Quæſt. 1. *Quid ſit bonum.*

2. *Quonam pacto res ferantur in bonum.*

3. *Utrum omnis appetitio feratur in bonum.*

4. *Quotuplex ſit bonum.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De fine.*

Quæſt. 1. *An idem ſit finis & Bonum.*

2. *Utrum omnia agant propter finem.*

3. *Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum,*

Poſterior Tract. hujus partis, *De ipſa Felicitate.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De beatitudine hominis Objectiva.*

Quæſt. 1. *Quid ſit, & qualis eſſe debeat hæc beatitudo.*

2. *In quonam genere bonorum ponenda ſit felicitas objectiva.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De formali hominis Beatitudine.*

Quæſt. 1. *Quid ſit in quo poſita ſit ejuſmodi beatitudo.*

2. *Quænam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.*

SEcunda pars Ethicæ, *De Principiis humanarum actionum.*

Præfatio.

Prior Tract. hujus partis, *De Principiis Internis humanarum actionum.*

Prior Disp. hujus Tract. *De principiis internis humanarum actionum a natura Congenitis.*

Quæst. 1. *Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; &, An moveat Voluntatem, simulque a Voluntate moveatur.*

2. *Quomodo Voluntas moveat inferiores potentias.*

3. *Utrum* Appetitus *sensitivus moveat* Voluntatem.

4. *Quomodo voluntas liberum sit agendi principium:* Ubi, *de libero arbitrio.*

Posterior Disp. hujus Tract. De *Principiis Internis humanarum actionum acquisitis, nempe Habitibus.*

Quæst. 1. *Quid sit Habitus.*

2. *Quomodo acquirantur, deinde augeantur, morales habitus.*

3. *Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.*

4. *Quomodo corrumpantur habitus.*

Posterior Tract. hujus partis, *De Principiis Externis humanarum actionum.*

Prior Disp. hujus Tract. *De principio externo humanarum actionum Efficaciter movente.*

Quæst. 1. *Quomodo* Deus *dicatur principium externum humanarum actionum.*

2. *Quomodo* Deus *concurrat cum voluntate ad Actus humanos.*

3. *Quomodo* Deus *moveat voluntatem ad agendum.*

Posterior Disp. hujus Tract. De *aliis principiis externis humanarum actionum.*

Quæst. 1. *Utrum nihil præter* Deum *possit efficienter movere voluntatem.*

2. *Quomodo Angeli, ſive boni, ſive mali, aliquid ſuadeant humanæ voluntati.*

TErtia pars Ethicæ, *De ipſis Actionibus humanis*: Ubi *de Paſſionibus, deque Virtutibus ac Vitiis.*

Præfatio.

Primus Tract. hujus partis, De *ipſis Actionibus humanis.*

Prior Diſp. hujus Tract. De *Actionibus humanis generatim.*

Quæſt. 1. *Quid ſit actio humana:* Ubi, *de Voluntario & Involuntario.*

2. *Quid ſit Involuntarium, & quotuplex.*

3. *Quid & quotuplex ſit Ignorantia; & quænam ſit involuntarii cauſa.*

4. *Utrum nihil præter vim & ignorantiam pariat involuntarium.*

5. De *Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.*

6. De *Circumſtantiis humanarum actionum.*

Poſterior Diſp hujus Tract. *De actionibus humanis ſpecialim.*

Quæſt. 1. *Quanam ſint præcipuæ ſpecies actionum humanarum.*

2. De *humanis actibus Elicitis circa finem; præſertim de Volitione & Intentione.*

3. De *humanis actibus circa media; præſertimque de Electione.*

4. De *Conſilio ſeu Deliberatione electionem præcedente,*

5. De *actionibus humanis Imperatis.*

Secundus Tract. hujus partis, De *paſſionibus animæ.*

Prior Diſp. hujus Tract. De *Paſſionibus animæ generatim.*

Qu. 1. *Quid & quotuplex ſit & in quanam corporis parte reſideat appetitus ſenſitivus.*

2. *Quid ſint paſſiones, & unde naſcantur.*

3. *An omnis paſsio ſit vitioſa, & nunquam cadat in virum ſapientem.*
4. *An recte aſsignetur paſsionum numerus.*
Poſterior Diſp. hujus Tract. De *paſsionibus animæ ſpeciatim.*
Qu. 1. De *Amore & Odio.*
2. De *Deſiderio & Fuga.*
3. De *Delectatione ſeu voluptate, & Triſtitia ſeu Dolore.*
4. De *Spe & Deſperatione.*
5. De *Metu & Audacia.*
6. De *Ira.*
Tertius Tract. hujus partis, De *virtutibus & vitiis.*
1. Diſp. hujus Tract. De *virtutibus generatim.*
Quæſt. 1. *Quid ſit virtus moralis.*
2. *An virtutes in mediocritate conſiſtant.*
3. *In quanam animi parte ſint virtutes.*
4. *Quid & quot ſint virtutes quæ vulgo Cardinales appellantur.*
5. *Utrum virtutes morales ſint inter ſe connexæ.*
2. Diſp. hujus Tract. De *virtutibus ſigillatim; nempe, de quatuor Cardinalibus.*
Sect. 1. De *Prudentia.*
Quæſt. 1. *Quid ſit Prudentia.*
2. *Quodnam ſit ſubjectum circa quod verſatur Prudentia.*
3. *An habitus prudentiæ in viro ſapiente ſit multiplex.*
4. *Quinam ſint actus ſeu officia prudentiæ.*
5. *Quænam ſint partes integrantes prudentiæ.*
6. *Quænam ſint ſubjectæ partes prudentiæ.*
7. *Quænam ſint partes potentiales prudentiæ.*
Sect. 2. De *Juſtitia.*
Quæſt. 1. *Quid ſit Juſtitia.*
2. *Quænam ſint partes integrantes Juſtitiæ.*
3. *Quænam ſint partes ſubjectæ ſeu ſpecies Juſtitiæ.*
4. De *juſtitia generali ſeu legali.*
5. De *juſtitia ſpeciali.*

6. *Quænam ſint partes potentiales juſtitiæ.*
7. De *Lege.*
8. De *Iure.*
Sect. 3. De *Fortitudine.*
Quæſt. 1. *Quid ſit Fortitudo.*
2. *Quinam ſint fortitudinis actus.*
3. *Quænam ſint partes fortitudinis.*
Sect. 4. De *Temperantia.*
Quæſt. 1. *Quid ſit Temperantia, & quodnam ejus objectum.*
2. *Quænam ſint partes temperantiæ.*
3. Diſp. hujus Tract. De *vitiis & peccatis.*
Quæſt. 1. *Quid ſint vitium & peccatum.*
2. *Quænam ſit vitiorum ac peccatorum origo.*
3. *An vitium ſit contra naturam.*
4. *Quænam ſit propria peccati differentia.*
5. *Utrum habitus vitioſus poſsit fieri bonus & e contra.*
6. *An actus vitioſus ſit pejor habitu.*
7. *An vitium ſimul cum virtute eſſe poſsit.*
8. *Quænam ſint vitiorum ac peccatorum ſpecies.*

Schema

Schema generale, in quo series eorum omnium quæ traduntur in hac Summa Moralis disciplinæ ob oculos ponitur.

Ethicæ, seu Moralis disciplinæ, tres sunt partes:

- *Quæstiones proœmialis* De *Morali disciplina.* — Quæst. 3.
- *Prima*, de Beatitudine seu finẽ humanarũ actionum.
  - *Prior Tractaus* de Bono & fine.
    - *Prior Disputatio*, de Bono, 4
    - *Posterior Disp.* de Fine, 3
  - *Posterior Tract.* de ipsa Felicitate.
    - *Prior Disp.* de beatitudine hominis Objectiva, 2
    - *Posterior Disp*, de Formali hominis beatitudine. 2
- *Secunda*, de principiis humanarum actionum.
  - *Prior Tract.* de principiis internis humanarum actionum,
    - *Prior Disp.* de principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis, 4
    - *Posterior Disp.* de principiis internis humanarum actionum Acquisitis. 4
  - *Posterior Tr.* de principiis externis humanarum actionum.
    - *Prior Disp.* de principio externo humanarum actionum Efficaciter movente, 3
    - *Poster. Disp.* de aliis principiis externis human. actionum, 2
- *Tertia*, de ipsis actionibus humanis: ubi de passionibus, deque virtutibus ac Vitiis.
  - I. *Tract.* de ipsis Actionibus humanis
    - *Prior Disp.* de Actionibus humanis generatim, 6
    - *Posterior Disp.* de Actionibus humanis speciatim, 5
  - II. *Tract.* de Passionibus animæ.
    - *Prior Disp.* de Passionibus animæ generatim, 4
    - *Posterior Disp.* de passionibus animæ sigillatim, 6
  - III. *Tract* de virtutibus & vitiis.
    - 1. *Disp.* de virtutibus generatim, 5
    - 2. *Disp.* de virtut. sigill. nempe de 4. cardinalib.
      - 1. §. de Prudentia 7
      - 2 §. de Justitia 8
      - 3. §. de Fortitud. 3
      - 4. §. de Temperan. 2
    - 3. *Disp.* de vitiis & peccatis. 8

De rebus Moralibus.

Quæſtiones Procemiales,

De ipſa Morali diſciplina.

Præfatio.

QUoniam Univerſæ Philoſophiæ finis eſt humana felicitas (cum nulla res antiquos magis ad Philoſophandum impulerit, quam ut cæteris hominibus beatiores eſſent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti conſentanea poſita eſt: ideo præter ſcientias contemplatrices, oportuit aliquam eſſe ſcientiam quæ recti honeſtique rationem contineret, & virtutem morumque probitatem erudiret: Quam Ethicam, hoc eſt, moralem diſciplinam, ſeu morum ſcientiam, appellarunt, unamque è præcipuis Philoſophiæ partibus eſſe cenſuerunt. De hac igitur, prius quam de iis quæ ad ipſam pertinent, nonnihil præfationis loco dicemus. *Philoſophiæ finis humana felicitas*

Quæſtio I.

Quid ſit Moralis Philoſophia; &, An ſit vere ſcientia.

Moralis Philoſophia vulgo appellatur hæc Philoſophiæ pars, quæ tota in moribus recte inſtituendis poſita ſit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (id eſt, actiones hominum liberæ, præſertim conſuetæ ac ſæpius iteratæ) tum etiam habitus qui *Mores quid*

ex

ex ejusmodi actionibus iteratis comparantur. Et quoniam de hac morum disciplina controvertitur, an sit Ars, an vero Prudentia, an potius dicenda sit Scientia; totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

1. *Concl.* I. Conclusio, Moralis disciplina non est ars pro-
Probatur. prie dicta. Non enim primo & per se versatur circa actiones corporeas: licet enim pleræque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: & quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus libere imperantur à voluntate; non tamen circa illas primario versatur Moralis philosophus, sed tantum secundario, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primo & per se reperitur. Nec enim tam depositum reddere aut debitum solvere, quam efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itemque, non tam cursum accelerare amici tuendi causa, quam summo studio velle amico opitulari, amicitiæ officium est. At vero, non tantum opera, sed etiam actiones circa quas primo & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte proprie & improprie dicta docuimus.

Virtutes non tam externo quam interno actu mensurandæ sunt.

Quæst. 1.

2. *Concl.* II. Conclusio, Moralis disciplina non est Pruden-
Probatur tia. Primum, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quam prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt solerter eligere: at Moralis philosophus non tantum ea quæ sunt ad finem, verum etiam finem ipsum ex instituto contemplatur. Præterea,

1.

2.

3.

ea, prudentia eſt tantum eorum quæ cadunt in deliberationem; at Moralis philoſophia eſt rerum quarum conſtans & indubitata veritas eſt: unde viri prudentis eſt, adhibito conſilio mature deliberare; Moralis vero Philoſophi, aliquid certo definire ac determinare. Denique, Moralis Philoſophiæ eſt, humanas actiones dirigendas in univerſum contemplari: prudentiæ vero munus eſt, ſingulas ejuſmodi actiones pro circumſtantiarum ratione ſapienter moderari. Licet igitur tum moralis diſciplina cum etiam prudentia ſint morales habitus qui in eadem intellectiva animæ parte reſident, & circa eaſdem hominum actiones verſantur: quia tamen non in eodem ſunt ordine (cum prudentia morali diſciplinæ tanquam inferior ſuperiori ſubordinetur) nec eadem ſunt utriuſque officia, ut patet; ideo non formali ratione modo, ſed etiam reipſa diſtinguuntur; præſertim cum moralis diſciplina nonnunquam ſine prudentia, & è contra prudentia abſque morali diſciplina eſſe poſſit. 4. *Coroll.*

III. Concluſio, Moralis diſciplina eſt ſcientia proprie dicta. Cujus concluſionis veritas ex præcedentium concluſionū veritate ſatis eluceſcit; & confirmatur adhuc unica hac validiſſima ratione. Ea cenſenda eſt proprie ſcientia, in qua aliquid certo & evidenter per vera principia cognoſcitur. Atque ejuſmodi eſt Moralis Philoſophia, in qua multa traduntur de actionibus humanis certo & evidenter per vera principia; ut cum Philoſophus Moralis probat Tribuendum eſſe unicuique quod ſuum eſt, hac demonſtratione, *Id ſemper agendum eſt quod recta ratio poſtulat: Sed recta ratio poſtulat ut unicuiq; reddatur quod ſuum eſt: Ergo unicuique jus ſuum tribuendum eſt.* Et licet actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconſtantes ſint, leves, & incertæ; & nonnullæ etiam natura ſua adiaphoræ ſint ſeu indifferentes, ita ut modo bonæ modo malæ eſſe poſſint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propoſitiones habet Moralis Philoſophus. 3. *Concl.* *Confirmatur.* *Occurritur tacitæ objectioni.*

Quæſt.

Quæstio II.

Quodnam sit subjectum Moralis scientiæ.

Assertio. CUm constet apud omnes, Moralem Philosophiam maxime dici practicam, necesse est ut ipsius objectum, sive subjectum circa quod versatur, & à quo denominatur proprie practica, sit praxis maxime proprie dicta; quæ nihil aliud est quam actio humana seu moralis. Itaque objectum prohujus scientiæ est actio humana. prium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsa voluntate, sive ab eadem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet *quatenus dirigibilis est ad bonum morale*. Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud vero objectum considerandum simul & dirigendum. Sic enim in Morali disciplina actiones morales rectæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones vero humanæ rectificandæ dici possunt subjectum Moralis philosophiæ considerandum simul ac dirigendum. Quod vero spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum, non tam scientiæ subjectum, quam ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Nota. *Qu. 2. sub finem.* *Actio recta.* *Rectificanda.* *Rectificata*

Supradicta probatur assertio. Quod igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subjectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quod omnia quæ in ejusmodi scientia traduntur, ad actiones eo modo spectatas referantur tanquam principia, partes, aut proprietates. Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum arbitrium,

Principia hujus disciplinæ.

bitrium, habitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia vero complexa, quæ dicuntur principia ſcientiæ, permulta ſunt: verbi gratia, *Eſſe unum ultimum finem humanæ vitæ propoſitum; Media eſſe proportionata fini; Hominem eſſe libero arbitrio præditum; Virtutes aſſuetudine comparari*, &c. Partes præterea ſeu ſpecies actionum humanarum ſunt, actiones voluntatis Elicitæ & Imperatæ; item actiones ex natura ſua Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem vero proprietates dici poſſunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item Circumſtantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo vero aptus purgari à vitiis, & virtutibus inſtrui, eſt finis cui prodeſt Moralis Philoſophia. Finis vero Morali Philoſopho propoſitus, eſt primum dirigere actiones hominis; deinde, ipſæ actiones directæ; tandem, ipſa humanæ vitæ Felicitas non tantum humanæ vitæ rectificatarum actionum, ſed etiam ipſius Moralis diſciplinæ finis ultimus dici poteſt.

Partes.

Proprietates.

Finis.

Quæſtio III.

Quænam ſint præcipuæ partes Moralis philoſophiæ.

CUm inſtitutum Moralis Philoſophiæ ſit, hominem probitate morum informare, eumque ad ſelicem vitæ ſtatum perducere; homo vero quatenus ſic informari poteſt, triplici modo ſpectetur, primo, in ſe, abſque reſpectu ad multitudinem, ſecundo, ut pars eſt domeſticæ ſocietatis, tertio, ut eſt membrum totius reipublicæ: hinc orta eſt celebris illa Philoſophiæ Moralis in tres partes diviſio; nempe, in Ethicam, ſeu monaſticam, hoc eſt privatam, Oeconomicam; ſeu domeſticam, & Politicam, ſeu civilem. Quarum prima mores hominis in ſe abſolute conſiderati componit, pertinetque ad bonum privatæ cujuſque perſonæ: ſecunda mores hominis ut eſt pars familiæ informat, ordinaturque ad bonum ſocietatis domeſticæ:

Hominis beatificandi conſideratio triplex.

Inde triplex philoſophia Moralis; Ethica, Oeconomica

Politica. ſticæ: tertia mores hominis quatenus eſt reipublicæ membrum, in ordine ad bonum totius civitatis ac reipublicæ, inſtituit. Itaque prima prodeſt privatæ cuique perſonæ; ſecunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

Quis ordo inter illas tres diſciplinas. Ex quo intelligere eſt, Ethicam ſive monaſticam tum naturæ cum doctrinæ ordine reliquas duas præire: tum quia rem ſimpliciorem, nempe privatum hominem, conſiderat, qui ſimplicius quiddam eſt quam familia, quæ ex ſingulis hominibus, quamque civitas aut reſpublica, quæ ex multis familiis coaleſcit; tum quia neceſſe eſt propriam vitam prius componere, quam ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit: tum quia cæteras eminentiori quodam modo in ſeſe continet; tum quia circa nobilius ſubjectum verſatur: adde, quod regimen reipublicæ multo perfectius eſt quam regimen ſuiipſius aut familiæ, quia nempe ad plura ſe extendit, & ad nobiliorem finem refertur; atqui, ut docet 2.2.qu.50. art. 1. D. Thomas, Civilis ſeu Politica ſcientia juvat regimen reipublicæ, Oeconomica familiæ, Ethica vero uniuſcujuſque privatæ perſonæ.

Politica & Oeconomica partes duæ. Utriuſque autem diſciplinæ, tam Politicæ quam Oeconomicæ, duæ ſunt præcipuæ partes; quarum altera in inſtruendis iis qui præſunt, altera in inſtituendis iis qui ſubſunt poſita eſt. Præeſt autem in Oeconomia ſeu familia is qui vulgo dicitur Paterfamilias, qui idem eſt Vir, Pater, & Dominus; ſubſunt vero, Uxor, Liberi, & Servi: unde Oeconomica triplici ſocietate dicitur conſtare; Deſpotica ſeu herili, Gamica ſeu conjugali, & Patrica ſeu paterna. At vero in politia, aut unus, aut pauci, aut multi præſunt; cæteri vero ſubſunt: ex quo orta eſt reipublicæ forma triplex; nempe, Monarchia, in qua unus; Oligarchica (ad quam ſpectat Ariſtocratica) in qua pauci, iique vel divites vel optimates; & Democratica, in qua multi (nempe populus) imperant. Licet autem naturæ

Politiæ forma triplex.

lege

lege Democratia Monarchiam & Oligarchiam ſive Ariſtocratiam præcedat, quia omnes naſcimur liberi, nec facile alterius imperio ſubjicimur: nihilominus tamen ordine dignitatis, & habita ratione optimæ gubernationis, cæteras antecedit Monarchia, Divino imperio quam ſimillima; quam ſequitur Ariſtocratia; ultimum vero locum tenet hoc ordine Democratia.

Porro prætermiſſis iis quæ tum ad Politicam cum ad Oeconomicam pertinent, quoniam ea non ſunt noſtri inſtituti, ea duntaxat explicabimus in hac ſecunda parte noſtræ Summæ, quæ ad Ethicam ſive monaſticam primo & per ſe ſpectare videbuntur; quæ tamen optima ſunt tum Politicæ cum etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ ſubjectum ſunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ conſentaneum dirigibiles, eo ordine progrediemur, ut primum de ipſo fine ultimo humanarum actionum, ſeu de Beatitudine privata, diſſeramus; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmittemus: deinde, in ſecunda parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cum externis: denique, de ipſis humanis actionibus dicemus in tertia parte; ubi de Paſſionibus animi, tum de Virtutibus ac Vitiis, pertractabimus.

Ethicæ tres partes.

1. 2. 3.

Prima

Prima pars Ethicæ,

De Beatitudine.

Præfatio.

Hujus partis tractatus duplex.

CUm Beatitudo ſit finis humanarum actionum ultimus, atque adeo omnis humana actio ſit propter finem, finis autem bonum quoddam ſit; doctrinæ ratio poſtulat, ut paulo poſt acturi de Felicitate, prius de Bono ac Fine diſſeramus. Sicque hujus primæ partis duo erunt tractatus: prior, de bono & fine; poſterior vero, de ipſa felicitate ſeu beatitudine humana.

Prior Tractatus hujus partis,

De Bono & Fine.

QUia Finis ſpecies quædam eſt Boni, idcirco prius de bono quam de fine agendum eſt: Quare prior hujus tractatus diſputatio de bono, poſterior vero de fine inſtituetur.

Prior Diſputatio hujus Tractatus,

De Bono.

Quæſtio I.

Quid ſit Bonum.

Boni definitio.

BOnum à veteribus recte definitum fuiſſe, *Id quod omnia appetunt*, ſcribit Ariſtoteles in ipſo limine lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem, vel potius deſcriptionem, ut intelligas, notandum eſt hic, quod alibi fuſius explicabitur, Bonum qua bonum, ex ſua ratione formali, ſignificare relationem convenientiæ; quandoquidem bonum eſt objectum appetitus, & unumquodque eatenus appetitur

appetitur quatenus conveniens eſt, aut ſaltem tale eſſe exiſtimatur: quam quidem convenientiam ſequitur appetibilitas, uti propria boni affectio ſeſe habens ad bonum ut ad colorem viſibilitas. Quare ſi bonum ex ſua formali ratione ſpectetur, definiendum erit, Id quod cuiq; conveniens eſt: ſi vero ſpectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ eſt appetibilitas, recte deſcribetur, Id quod omnia appetunt. Poſſet etiam ratione aliarum ipſius proprietatum aliter deſcribi; ut ſi dicatur. Id quod natura ſui diffuſivum eſt, &c. Et licet ſupradicta boni deſcriptio ſingulis bonis primo non competat, quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt; bono tamen in communi proculdubio convenit, hoc enim expetunt omnia, cum in ſingulis bonis, quæ res quæquè optant, includatur: deinde etiam ſecundario bonis particularibus ſimul collective ſumptis competit, quatenus unaquæque res appetit ſuum bonum, & bonum cujuſque eſt id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem deſcriptionem adaptari poſſe Summo bono: Cum enim omnibus rebus congenita ſit proclivitas in bonum, & omne bonum quædam ſit ſummi boni participatio, neceſſe eſt, ut omnia ſaltem virtute & implicite in ſummum bonum tendant; quare ipſum optime definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.

D. Dyonyſ. c. 4. de Div. nom.

Quando omnia ſummum bonum appetant.

Quæſtio II.

Quoniam pacto res ferantur in bonum.

FErri *in bonum* nihil aliud eſt quam appetere bonum: Unde facile eſt intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cum bonum ſit quod omnia appetunt. Jam vero quonam appetitu unumquodque in illud feratur quæſtio eſt. Cui ut ſatisfiat, notandum eſt primo, appetitum aut eſſe Innatum, aut Elicitum. Innatus eſt propenſio unicuique rei à natura congenita, qua unumquodque ad id quod ſibi con-

Appetitus Innatus.

Elicitus. veniens est inclinatur: Elicitus est ipse appetendi actus, præsertim is qui in animantibus præeunte aliqua cognitione contingit. Secundo notandum est, appetitum innatum triplicem esse; nempe, Naturalem, Animalem seu sensitivum, & Rationalem seu intellectivum. Naturalis dicitur, quo unaquæque res absque ulla notitia inclinatur ad id quod sibi conveniens est; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & sensus expertibus, verbi gratia, in lapide inferiorem locum, tanquam naturæ suæ congruentem, appetente. Animalis seu sensitivus est ille quo res inclinatur in id quod sibi conveniens est, præeunte notitia sensus; qui in solis animantibus reperitur, distribuiturque in Irascibilem & Concupiscibilem (de quibus in progressu dicemus:) quo genere appetitus equus urgente fame pastum expetit. Denique, Rationalis seu Intellectivus ille est, quo res appetit bonum sibi conveniens, prævia notitia intellectus: qui appetitus est ipsa voluntas, nec ulli animantium generi præterquam homini competit. Hoc genere appetitus, homo in id quod rectum honestumque est inclinatur.

Appetitus innatus triplex: Naturalis.

Animalis.

Rationalis.

Solvitur quæstio proposita. Quibus positis, ad quæstionem propositam respondetur, Ea quæ cognitione carent solo naturali appetitu in bonum ferri: bruta vero, quæ cognitione sensuum prædita sunt, non tantum naturali, sed etiam animali seu sensitivo appetitu duci in bonum: denique homines, qui intellectiva cognitione dotati sunt, non tantum naturali & sensitivo, sed præterea rationali seu intellectivo appetitu bonum appetere.

Nota 1. Quo loco nota, naturalem appetitum improprie dici appetitum; sed potius appellari naturæ propensionem & naturalem potentiam; sicut etiam in brutis, ipse etiam animalis appetitus sæpenumero naturalis

Nota 2. instinctus solet appellari. Nota etiam, in homine rationalem appetitum posse ferri in objectum appetitus sensitivi, nempe in bonum jucundum & utile; licet appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum, quod est objectum peculiare rationalis appeti-

tus.

tus. Cujus rei ratio eſt, quod rationalis appetitus eminenter contineat tum ſenſitivum cum naturalem appetitum, quemadmodum anima ipſa rationalis tum ſenſitivam cum vegetantem eminenti quadam ratione continet. Ex his intelligere eſt, omnem appetitum eſſe inclinationem quandam in bonum. Objicies Appetitum ſenſitivum in homine ſemper in malum propendere, juxta illud, *Proni ſunt ſenſus hominis in malum ab adoleſcentia ſua.* Unde & concupiſcentia ipſa interdum ab Apoſtolo *peccatum* dicitur, quia & à peccato eſt & ad peccatum inclinat; ideoq; vulgo à Theologis *fomes peccati* dici conſuevit. Sed occurro, ac dico, ideo appetitum ſenſitivum dici inclinari ad malum, quia cum feratur in bonum jucundum, ſæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adverſetur, ſicque ea ratione dicatur malum. Licet igitur appetitus ſenſitivus in ejuſmodi malum inclinet, ideoque *peccatum* & *fomes peccati* vocetur; non propterea deſinit ferri in bonum ſibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile.

Object 1. Gen. 8. 21.

Solut.

Quæſtio III.

Utrum omnis appetitio feratur in bonum.

SEnſus propoſitæ quæſtionis eſt, An id omne quod actu appetitur ſit bonum, ita ut malum qua malum nunquam poſſit appeti. Et quidem difficultas non eſt de appetitu naturali, nec de ſenſitivo; ſunt enim hæc appetitum genera ab Authore naturæ ad bonum determinata; verum tota difficultas eſt de appetitu rationali, ſeu de voluntate, Utrum omnis ejus appetitio feratur in bonum, ita ut non poſſit voluntas pro ſua libertate malum etiam ut malum appetere. Dico *malum ut malum, ſeu ſub ratione mali*: neq; enim dubium eſt eandem ferri poſſe in malum, quatenus tamen alicujus boni ſpeciem præ ſe fert: ſic enim voluntas ferri poteſt in malum inhoneſtum ſeu

Quæſtionis propoſitæ ſenſus aperitur.

turpe quatenus illud idem bonum eſt jucundum ſeu delectabile, vel quatenus illud idem quod vere inhoneſtum eſt, ſpeciem quandam habet apparentis honeſtatis.

Sententia de propoſita quæſt. tenenda probatur,

Licet igitur non deſint qui aſſerant, poſſe voluntatem appetere malum ut malum eſt, & è contra repudiare bonum etiam qua bonum eſt, nihilominus tamen perſtandum eſt in oppoſita, eaque communi, ſententia; quæ proculdubio eſt Ariſtotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1. 2æ. qu. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ

1. eſt, *Quod appetitio: nihil aliud ſit quam rei appetentis ad aliud inclinatio nihil autem inclinetur niſi ad aliquid ſibi ſimile & conveniens:* quod eſt bonum. Deinde ſi voluntas ferri poſſet ad malum ſub ratione mali,

2. malum ut malum eſſet actu appetibile; quod plane repugnat; cum ipſa malitiæ ratio tollat convenientiam, qua ſublata tollitur appetibilitas, quæ ex convenientia ſeu ex congruentia boni naſcitur. Quod ſi malum ut ſic non eſt appetibile, non poteſt intelligi quomodo poſſit appeti à voluntate quatenus tale. Si

Objeƈt. objicias, Voluntatem eſſe liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantum poſſe appetere bonum ut bonum, ſed etiam malum ut malum: reſpon-

Solut. Libertas Contrarietatis. deo, Libertatem voluntatis circa bonum & malum non eſſe libertatem Contrarietatis; quaſi poſſit poſitive ferri appetendo in ipſa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia ſunt; aut quaſi poſſit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, verbi gratia, appetere bonum & repudiare bonum ut ſic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere: ſed eſſe libertatem Contradictionis,

Contradictionis. qua poteſt bonum velle aut non velle, item nolle ſeu actu repudiare malum, vel non nolle ſeu non actu repudiare; hoc eſt, Voluntatem tum circa bonum cum circa malum ut ſic liberam eſſe quoad exercitium actus, quia poteſt circa illa actum aliquem exercere

Nota. aut ſuſpendere. Adde, quod libertas humanæ voluntatis

luntatis circa bonum & malum ſatis elucet in eo, quod poſſit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non poteſt habere rationem boni: verbi gratia poteſt voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honeſti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhoneſti, licet in illud feratur quatenus eſt bonum jucundum. Non eſt tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licet non ad eundem ejuſdem facultatis actum; nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus ſub ea ratione ab ipſa poteſt appeti; malum vero, quatenus ſub ea ratione ab eadē repudiari poteſt; quo modo verum & falſum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam vero peccata dicuntur eſſe *ex malitia*; non quod in eis malum ut malum apperatur ſed quod illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur eſſe averſum à Deo, aut à recta ratione alienum. Si dicas, Damnatos velle Deum non eſſe; velle quoque flagitia, quia norunt ea Deo diſplicere; item deſperatos homines mortem ſibi optare; quæ omnia non niſi mali rationem habent; reſpondeo, Licet illa vere ſint mala, illis tamen perditis animabus aut deſperatis hominibus apparere bona, quatenus illa ſibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa ſe à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent.

Peccata ex malitia.

Object.

Solut.

Quæſtio IV.

Quotuplex ſit bonum.

BOnum in genere dividi poteſt, juxta S. Auguſtinum in Pſal. 134. in *bonum à ſeipſo*, & *bonum ab alio*. Illud dicitur bonum per eſſentiam; qualis eſt ſolus Deus, juxta Domini ſententiam Luc. 18. 19. *Nemo bonus, niſi ſolus Deus.* Hoc vero dicitur bonum per participationem: Quod quidem rurſus

Bonum per Eſſentiam.

Per Participationem.

Quod 1. *Metaphysicum.* 2. *Physicum.* 3. *Ethicum.* *Idque I. Animi, Corporis, Fortunæ;* *II. Honestum, Utile, Iucundum.* 1 part. q. 5. art. 6.

dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum, quod cuique rei competit quatenus est aut esse potest; naturale seu Physicum, quod naturæ cujusque rei competit, ut, naturales cujusque rei Facultates & Potentiæ; Morale denique seu humanum, quod ab homine sponte ac libere potest appeti: Quod quidem ratione subjecti seu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione vero finis, & magis proprie, ab Aristotele bonum idem morale dividitur in honestum, utile, & jucundum. Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor. Unumquodque dicitur bonum prout appetibile est, seu quatenus est terminus appetitionis. Dicitur autem aliquid esse terminus appetitionis dupliciter: nempe, simpliciter, quod terminat motum appetionis tanquam quid ultimum; vel secundum quid, quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur. Jam vero si bonum simpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum, vel se habet ut res quæ per se appetitur, diciturque bonum honestum; vel ut quies in re habita, diciturque bonum jucundum: quod si appetitionem secundum quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honestum; ex cujus possessione nascitur jucundum. Ubi notandum, fieri posse ut idem bonum diversa consideratione dicatur honestum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici posse non tantum ratione sensus & corporis, sed etiam ratione animi; denique, bonum honestum dici absolute bonum morale seu bonum hominis; utile vero & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

Posterior

Posterior Disputatio hujus Tractatus, *De Fine.*

Quæstio I.
An idem sit Finis & Bonum.

PRopositæ quæstioni triplici conclusione sequenti satisfiet.

I. Conclusio, Finis & Bonum non sunt idem formaliter; hoc est, Non est eadem formalis ratio boni quæ finis; quia bonum qua bonum significat relationem convenientiæ, at finis qua finis importat relationem causæ finalis: unde Bonum definitur, Id quod conveniens est; Finis vero, Id cujus gratia cætera fiunt. 1. *Conclusio.*

II. Conclusio, Finis & Bonum, si secundum actum spectentur, non sunt semper idem realiter quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur. Licet enim id quod est actu finis sit etiam actu bonum (cum nihil possit per modum causæ finalis aliud movere nisi sit bonum & conveniens) non tamen reciproce, quicquid est actu bonum est etiam actu finis: multa enim sunt in se actu bona, & etiam cuipiam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur, non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notandum est, licet aliud bonum expetatur tanquam finis, aliud vero tanquam id quod est ad finem; nihilominus tamen id omne quod actu appetitur à re creata, quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter moventem ipsum appetitum: unde non tantum fines mediorum, sed etiam ipsa media vere dici possunt causæ finales ipsius appetitus. Quod videtur voluisse S. Thomas. 1.2. quæst. 1. passim, præsertim art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis. Sicque non tantum omne quod est actu finis erit actu bonum, sed etiam omne bonum quod actu expetitur erit actu finis; saltem in rebus creatis: nam in Divinis actibus ad intra id non potest esse. 2. *Conclusio.* *Nota.* *Non tantum fines, verum etiam media finaliter movent appetitum.*

3. *Concluſ.* III. Concluſio, Finis & Bonum, ſi ſecundum potentiam ſpectentur, ſunt idem reipſa quoad fundamenti reciprocationem: id eſt, Quicquid poteſt reddi bonum & conveniens reſpectu alicujus, licet fortaſſe tunc non ſit illi actu bonum & conveniens, idem poteſt eſſe finis reſpectu illius, & ab ipſo appeti; & reciproce, Quicquid poteſt ab aliquo expeti, & habere rationem finis comparatione alicujus, poteſt eſſe eidem bonum & conveniens, vel ſaltem ut tale apprehendi.

Quæſtio. II.

Utrum omnia agant propter finem.

Agere propter finem *dicitur dupliciter.*

DUobus modis dici poteſt aliquid agere propter finem. Primo quidem abſolute, quod tendit in aliquem finem ſive quod alicujus rei gratia operatur, ſive finem ſeu rem illam cognoſcat, ſive non; ſive etiam in talem finem cognitum ſe dirigat, ſive ab alio ad ipſum dirigatur. Altero modo, & quidem maxime proprie, id dicitur agere propter finē, quod ita illius gratia operatur & ad illum tendit, ut illum cognoſcat, & ad illum ſe & ſua dirigat. Hâc præmiſſa diſtinctione, ſequentibus concluſionibus propoſita difficultas explicatur.

1. *Concluſio.* I. Concluſio, Si *agere propter finem* primo modo ſumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu eſt; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel ſeipſa dirigunt, vel ab Authore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo eſt abſolute propter finem operari, cum ipſum bonum ad quod tendunt, ſeu quod appetunt ejuſmodi agentia, ſit finis ſeu finalis cauſa appetitivæ motionis illorum.

2. *Concluſ.* II. Concluſio, Si *agere propter finem* ſecundo modo ſumatur, ſolius intellectualis creaturæ proprium eſt agere propter finem; quia ejuſdem proprium eſt ſeipſam dirigere, utpote quæ ſola inter cæteras creaturas

turas ſit ſuorum actuum domina, propter liberum arbitrium quo eſt prædita. At vero irrationalis creatura non niſi ab alio mota tendit ad finem: ſive in ipſum tendat aliqua notitia præeunte, ut Bellua; ſive nulla, ut Arbores & Elementa: tum quia non eſt domina ſuorum actuum, eum careat libero arbitrio, quæ eſt facultas voluntatis & rationis; tum quia non cognoſcit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare poteſt, ſed tantum ipſa in finem ordinatur. Quo loco nota, licet belluæ nonnunquam cognoſcant finem, id eſt, rem quam appetunt, non tamen cognoſcunt rationem finis; ac proinde non poſſunt ſe aut ſuos actus ad ipſum ordinare. Quod ſi objicias, Contrarium videri in quibuſdam animalibus, quæ videntur ſuos actus ad finem ordinare, cum media apta ad finem conſequendum eligant ac diſponant; ut cum hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio, præſertim fœtus parturiendi cauſa, extruunt: reſpondetur, Hæc & ſimilia ab illis animalibus præſtari, non quod finem prævideant ad quem ſuas actiones dirigant, aut quod noverint ſe commode finem aſſequi poſſe adhibendo hæc vel illa media, ſed naturali tantum inſtinctu; ita ut hæc animalia, ſicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, id eſt à Deo, qui rerum omnium fines novit, impuſſa in eundem dirigantur, eo modo quo ſagitta fertur in ſcopum à jaculatore directa.

Quomodo bellua cognoſcant finem. Object.

Solut.

III. Concluſio, Omnis appetitio humana, ſeu appetitio hominis voluntaria, fit propter finem. Ratio eſt, Quia omnis ejuſmodi appetitio eſt boni, ut docuimus priori diſp. quæſt. 3. At bonum quod actu appetitur, eſt etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla eſt ejuſmodi appetitio quæ non ſit propter finem. Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, ſive verſetur circa media ſive circa finem mediorum, ſemper eſſe propter finem: quia omnis appetitio eſt propter id quod appetitur; id autem quod appetitur eſt finis ipſius appetitionis Quare

3 Concluſio

re nihil abſurdi eſt, ſi dicas ipſam appetionem ultimi finis eſſe propter finem; imo, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, eſſe propter finem, nempe, propter ipſum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porro, cum Finis dupliciter dicatur, nempe, vel reſpectu mediorum quæ appeti ſolent in ordine ad ipſum, vel reſpectu ipſius motionis appetitivæ ſeu appetitionis, quam per modum cauſæ finalis excitat; quando dicimus hic, Omnem appetitionem eſſe propter finem, *finem* accipimus poſteriori modo ſpectatum.

Finis dupliciter dicitur.

Quæſtio III.

Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.

Fines alii ultimi, alii medii.

VAria ſunt finium genera: alii enim dicuntur ultimi, alii vero dicuntur medii. Et quidem ultimorum unus eſt abſolute ultimus; alii vero in certo genere ultimi, qui comparatione finis abſolute ultimi, dici poſſunt medii. Mediorum vero in certo aliquo genere alii ſunt proximi, alii remotiores. Denique, finis abſolute ultimus alius verus eſt & natura ſua talis, alius vero opinatus, quem quiſque ad libitum ſibi poteſt proponere. His præſuppoſitis, ſit

1 *Concluſio* I. Concluſio, Datur aliquis finis ultimus ſimpliciter & ex natura ſua talis omnium actionum humanarum, qui idem eſt finis abſolute ultimus cæterarum omnium rerum; nempe DEUS Opt Max. qui quoniam eſt primum movens abſolute & ſimpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter ſe, cùm ipſum ſit perfectiſſimum, idcirco idem ipſe eſt finis ultimus propter quem ſunt omnia, juxta illud, *Universa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus.* Unde etiam tenentur omnes homines, ubi uſum rationis aſſecuti ſunt, ipſum eundem finem ultimum ſuarum actionum ſibi proponere: licet non ſoleant nec teneantur homines eundem finem actu ſibi proponere in ſingulis ſuis actionibus: ſatis enim eſt quod illæ

DEUS finis ultimus rerum omnium.

Prov. 16. 4.

Nota.

actiones

actiones poteſtate ac virtute in ipſum ultimum finem referantur; quod fit cum aliquis ipſum ſuarum actionum finem ultimum ſibi aliquando actu propoſuit, nullumque alium deinceps ſibi præfinivit.

II. Concluſio, Finis ultimus opinatus humanarum actionum non unus, ſed varius ac multiplex eſt. Neque enim eundem ultimum finem ſibi proponunt homines improbi; alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates, tanquam finem ultimum, ſibi proponunt. Fieri etiam poteſt, ut aliquis plures ſibi fines ultimos proponat; imo, modo unum ſibi proponat, modo alterum: eſt enim in his finibus mira varietas & inconſtantia, utpote qui pendent ex ipſo hominum arbitrario delectu. *2. Concluſio.*

III. Concluſio, Omnes homines eundem finem ultimum in genere & in confuſo ſibi proponunt, nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in ſingulis actionibus de illa non cogitent. Probatur iſta concluſio; quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem; ſive eam collocet in eo fine qui vere eſt ultimus, ſive in eo qui vere non eſt talis, ut in honoribus, divitiis, &c. *3. Concluſio.*

IV. Concluſio, Cum quælibet actio humana, id eſt, libera, exercetur, neceſſe eſt eum, qui operatur, de fine aliquo cogitare, ſive ultimo quocunque, ſive medio, eoque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur proprie fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipſo operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) ſive finis ille ſit objectum ipſius actionis, ſive ſit finis objecti, propter quem ſc. actio verſetur circa tale objectum. *4. Concluſio.*

Poſterior

Posterior Tractatus hujus partis, *De ipsa Felicitate.*

Beatitudo duplex.

BEatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum*, seu *ultimus finis hominis*, dicitur, duplex vulgo assignatur; altera objectiva, altera formalis. Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc vero dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fruitio. De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu disseremus. In quo duas disputationes instituemus: priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectiva; posteriorem vero de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatus, *De Beatitudine hominis Objectiva.*

Quæstio I.

Quid sit, & qualis esse debeat hæc Beatitudo.

BEatitudo, proprie loquendo, formaliter est in ipso homine beato: nihilominus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fruitione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas objectiva, quia nempe est objectum formalis & proprie dictæ felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & proprie dicti conceptus, qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imo aliquid ipso homine præstantius; cum sit finis absolute ultimus propter quem homo est atque operatur; nihil autem esse vel operari debeat, nisi propter id quod seipso sit præstantius. Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse Summum bonum, absolute, id est undequaque, per-

Beatitudo objectiva est quid præstantius homine.

perfectum, quod nullius rei indigens, sibique ipsi sufficiens, propter se tantum, & non propter aliud, sit summe appetibile: cujus summi boni desiderium est à natura ipsi homini insitum. Licet autem idem sint revera objectiva illa beatitudo & Finis absolute ultimus; ratione tamen aliqua differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratia omnia operamur; *beatitudo* vero *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficimur: Deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum natura sua ultimo referuntur; at vero appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis. *Idem dicitur* Finis ultimus, *& Beatitudo objectiva.*

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

COnstat quidem ex præcedenti quæstione objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summe ac propter se solum appetibile: quodnam autem illud sit, quæritur; seu, in quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgo bona *fortunæ* dicuntur, cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quod spectant Laus, Gloria, Potestas, & Authoritas; deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas, sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent; denique bona *animi*; eaque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes, vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur. *Tria bonorum genera* Fortunæ. *Corporis.* *Animi.*

I. Conclusio, Felicitas objectiva in bonis externis seu fortunæ non est ponenda: tum quia bona illa appetitum non explent; tum quia non sunt propter 1. *Concl. probatur* 1. 2.

propter ſe expetenda, ſed propter uſum; tum quia bona illa ignobiliori hominis parti, nempe corpori, ſubſerviunt; tum quia non ſunt in noſtra poteſtate (neque enim cum volumus iis potimur, imo ſæpe ab invitis dominis auferuntur;) tum quia pleraque ex iis, ut Honor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falſa plerumque opinione & ſimulato utplurimum favore.

2. Concluſio. Probatur.

II. Concluſio, Felicitas objectiva non eſt ponenda in bonis corporis, ſive inſitis ſive diffitis: tum quia bona illa appetitum hominis adhuc non ſatiant; tum quia non ſunt propter ſe expetenda, cum omnis bona corporis habitudo ad bonum animæ referenda ſit; tum quia non ſunt in noſtra poteſtate, neque enim cum volumus voluptate potimur, aut ſani ſumus, robuſti, vel elegantes: adde, quod in pleriſque id genus bonis à belluis ſuperamur.

3. Concluſio probatur.

III. Concluſio, Felicitas objectiva non eſt ponenda in bonis animæ inſitis. Cum enim illa ſint Facultates, aut Habitus, aut Operationes; non poteſt primum in facultatibus aut habitibus collocari, cum facultates & habitus propter aliud expetantur, nempe propter operationes. Neque etiam in ipſa animæ operatione: nam vel ejuſmodi operatio non erit præſtantiſſima hominis operatio, vel erit. Si non ſit præſtantiſſima, ſane in ea non videtur collocanda felicitas objectiva, quæ debet eſſe ſummum bonum, ſaltem in ſuo genere perfectiſſimum: ſi vero ſit præſtantiſſima & ultima in genere finis hominis operatio, ſicque dici poſſit fortaſſe felicitas formalis; non tamen erit felicitas objectiva, quæ eſt objectum ipſius felicitatis formalis, quæque debet eſſe extra ipſum hominem, et aliquid ipſo homine præſtantius.

4. Concluſio probatur. Solus Deus appetitum hominis explet.

IV. Concluſio, In nullo alio diſſito animi bono ſuprà dicta felicitas eſt collocanda, præterquam in Deo; cum in ipſo ſolo ſummi boni conditiones omnes reperiantur, ac ipſe ſolus inexplebilem hominis appetitum ſua infinita bonitate ac perfectione explere

plere poſſit: Unde illud Auguſtini dictum, *Feciſti nos, Domine, ad te; & ideo irrequietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.*

Poſterior Diſputatio hujus Tractatus, *De Formali hominis Beatitudine.*

Quæſtio I.

Quid ſit, & in quo poſita ſit ejuſmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine proprie dicta, quæ in eo qui beatus dicitur inſidet; quæriturque primo, In quanam hominis parte aut facultate poſita ſit. Quo loco notandum, nos in hac quæſtione loqui tantum de felicitate Naturali hominis cujuſque privati, non vero de Supernaturali, aut de Politica ſeu Civili. Sit igitur

I. Concluſio, Formalis beatitudo in operatione animi ponenda eſt. Cum enim nihil ſit in corpore cui laus iſta debeatur, cum & ipſum corpus & quæcunque ſunt in corpore inſita, animo ſubſerviant univerſa; videndum ſi quid ſit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cumque, ſi generatim loquamur, quicquid in animo eſt aut potentia ſit, ſeu ingenita facultas, aut habitus, ſeu conſuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas, aut operatio, ſeu elicitus à naturali facultate actus; duo vero priora ad operationem tanquam ad finem referantur; felicitas autem ſit maxime propter ſe expetenda: concludendum eſt, felicitatem in aliqua eximia animi operatione collocandam eſſe. Et quoniam ex ejuſmodi aſſidua operatione naſcitur ſtatus quidam vitæ præſtantiſſimus, hinc tradita eſt hæc beatitudinis deſcriptio à Boethio, *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejuſmodi operatione quis denominetur *felix* ſeu *beatus*, non eſt neceſſe ut in ea perpetuo occupetur; ſed ſatis eſt in ea verſari

1. Concluſio explicatur.

In animo tria: Facultas, Habitus, Operatio.

Formalis beatitudinis deſcriptio.

uti ratio præſcribit, & vitæ hujus ratio atque humana imbecillitas patitur.

2 Concluſio. II. Concluſio, In ea animi operatione ponenda eſt formalis beatitudo, per quam objectiva beatitudine ſeu ſummo bono (nempe DEO) perfecte, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur.

Duplex animi operatio. In utraque poni felicitatem. Ea autem animi operatio non una, ſed duplex eſt; nempe, Contemplatio ſummi boni perfectiſſima, tum etiam ejuſdem vehementiſſima Dilectio. Quod autem in utraque hac animi operatione poſita ſit fruitio ſummi boni, non vero in alterutra tantum, probatur; Quia poſſeſſio ſeu fruitio ſummi boni conſiſtit in unione quadam ſeu adhæſione cum ſummo bono: Atqui non ſola contemplatio, verum etiam amor firmiſſimus eſt illius unionis nexus. Deinde, quemadmodum contemplatio amorem excitat, ſic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quo magis bonum aliquod per contemplationem nobis innoteſcit, eo magis in illius amorem exardeſcimus; & quo magis aliquid amamus, eo frequentius de ipſo cogitamus, ac in ipſius contemplationem impenſius incumbimus. Denique, ſi

Probatur 1. 2.

3. felicitas formaliter eſſet in ſola actione intellectus (ut volunt plerique) vel in ſolo actu voluntatis, (ut alii cenſent) non eſſet homo undequaque felix: nam quid, quæſo, ad felicitatem prodeſt, amare ſummum bonum, ſi non noſſes; aut noſſe, ſi non ames?

3 Concluſio. III. Concluſio, Ad perfectionem accidentariam ſupradictæ beatitudinis deſideratur ſanitas corporis, aut certe morborum ac dolorum graviorum vacuitas.

Ejus ratio. Ratio eſt, Quia animus, quamdiu in iſto corporis ergaſtulo continetur, pendet ab optima illius habitudine, quo perfectius operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbiſſimo aliquo dolore angitur, ægre poſſit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exſequi. Quare licet in bona corporis valetudine formalis felicitas non ſit poſita, ſine illa tamen non poteſt eſſentialis felicitas obtineri: ita ut accidentaria quidem ſit

ad

ad prædictam felicitatem, sed tamen necessaria; sicut applicatio ligni ad ignem necessaria est ad combustionem. Quod autem de valetudine corporis diximus, dici etiam potest de bonis externis: quorum medioeris copia juxta cujusque vitæ statum est ad felicitatem conservandam necessaria: neque enim is potest contemplationi & amori rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam necessariis cogitur occupari. Itaq; licet formalis beatitudo in bonis animi, & non in aliis essentialiter sit posita, à bonis tamen tum corporis cum fortunæ mediocribus, saltem conditionaliter pender. *Bona etiam externa ad integram felicitatem desiderantur.*

Porro virtutes, aut potius virtutum actiones, non tam sunt ipsa felicitas, quam rationes ad eam felicitatem de qua loquimur acquirendam, conservandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quod si opponas, Aristotelem docuisse 1. Ethic. cap. 7. felicitatem esse *actionem virtutis in vita perfecta*: respondetur, Aristotelem ibi assignasse finem ultimum seu felicitatem vitæ humanæ, non absolute spectatæ, sed quatenus practica est. Cum enim humanæ vitæ pars duplex sit, altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur: hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ; ideoque finis practicæ non est finis absolute ultimus, seu potissima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, qui ideo absolute dici potest beatitudo seu felicitas formalis humanæ vitæ. Et de hac beatitudine locuti sumus in hac quæstione. *Nota. Objectio. Resp. Humanæ vitæ pars duplex.*

Quæstio II.

Quanam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.

Felicitas humana duplex. Naturalis, supernaturalis.

HActenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo consequi potest, quamque solam philosophus Moralis ex instituto considerat, disserui-

mus. Et quamvis ſupernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à noſtro inſtituto de hac ſupernaturali tam hujus quam futuræ vitæ beatitudine nonnullas aſſertiones Theologicas hic ſubjungere. Sit igitur

1. *Aſſertio.* I. Aſſertio, Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clara Dei Viſione, quæ fit maxime beneficio luminis gloriæ, ſimulque perfecta ſeu conſummata ejus Dilectione, poſita eſt. *Probatur 1.* Eſt enim ejuſmodi beatitudo perfectiſſima Dei fruitio, quæ abſque clara ejuſdem contemplatione & ejuſdem dilectione conſummata concipi nullo modo poteſt: Cum enim Deus ſimul ſit ſuprema veritas ac bonitas infinita, non niſi cognitione perfectiſſima ſimul & ardentiſſimo amore poſſideri poteſt. *2.* Deinde, cum anima non niſi per ſuas facultates, intellectum & voluntatem, ſit beata, neceſſe eſt ut in præſtantiſſima utriuſque illius facultatis actione ſuprema illa felicitas conſiſtat: Tantaque eſt utriuſq; actionis neceſſitudo, ut ex illa pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque conſtantia: dum enim beati ſummam illam veritatem ſimul ac bonitatem revelata facie ſpeculantur, non poſſunt non perpetuo in illam oculos animi intendere. *Nota Fruitio Dei quid ſit.* Quo loco adverte, fruitionem nihil eſſe diverſum ab illa Dei beatifica tum contemplatione cum dilectione; delectationem vero quæ ex illa fruitione conſequitur, non eſſe ipſam eſſentialem beatitudinem, ſed potius beatitudinis effectum, ſimulque ipſius complementum ac veluti condimentum.

2. *Aſſertio.* II. Aſſertio, Supernaturalis beatitudo præſentis vitæ præſertim contemplativæ, poſita eſt in ſupernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maxime ex dono ſapientiæ, cum etiam Amore, qui oritur ex charitate: & quidem potiſſimum in Amore ſeu Dilectione, quia Deus perfectius in hac vita diligitur quam cognoſcitur; *Videmus enim nunc per ſpeciem in ænigmate*, inquit Apoſtolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cum tria hæc præcipua præſentis vitæ chariſ-

Deus perfectius in hac vita diligitur quam cognoſcitur.

mata

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc, Fides, Spes, Charitas: major autem horum est Charitas.* Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris litteris, ut Matth. 5. maxime spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maxime actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cum ejusmodi actus charitatis ut plurimũ sunt laborioſi propter carnis rebelles motus, & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quod voluntas, in qua insidet charitas, secundum gradum ordinemque naturæ minus perfecta sit quam intellectus sat enim est, eam perfectiorem esse secundum gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem, tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectiva cum formali, eaque naturali & supernaturali, satis: Sicque finis impositus sit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Tacitæ objectioni occurritur.

Secunda pars Ethicæ,

De principiis humanarum actionum.

Præfatio.

QUoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentia; alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti, alia externa, nempe Objectum seu Finis, & Causa movens Effective, ut DEUS, Angeli, Dæmones, Homines; idcirco hujus partis duo erunt tractatus:

Principia humanarum actionum interna vel externa.

prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundem.

Prior Tractatus hujus partis,

De Principiis Internis humanarum actionum.

Principia actionum humanarum interna duplicis generis,

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à natura congenita, ut potentiæ, vel acquisita, ut habitus; idcirco hujus tractatus duæ futuræ sunt disputationes; prior de principiis humanarum actionum congenitis, posterior vero de principiis earundem acquisitis. Et licet omnes, tum cognoscitivæ, cum appetitivæ, facultates homini à natura congenitæ dici possint aliqua ratione principia humanarum actionum; duæ tamen sunt præcipuæ, eæque rationales potentiæ, quæ id sibi peculiari jure possunt arrogare, quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas: ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui, cum Appetitus sensitivus, qui voluntari respondet: idcirco de utraq; illa rationali potentia præsertim agendum est in ista priori disputatione; ubi etiam de Libero arbitrio, quæ utriusque potentiæ facultas dicitur à D. Thoma, disseremus.

Prior Disputatio hujus Tractatus,

De Principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis.

Quæstio I.

Quomodo intellectus dicatur principium humanarum actionum; & An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.

PRopositæ quæstioni, quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur.

I. Con-

I. Concluſio, Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantum quia eſt facultas cujus actiones elicitæ poſſunt eſſe humanæ, hoc eſt voluntariæ ſeu liberæ; ſed etiam maxime; quia ut actio aliqua etiam alterius facultatis ab intellectu dicatur humana ſeu voluntaria, prærequiritur ad eam concurſus ipſius intellectus, hoc modo nempe, ut res circa quam verſatur humana actio, ſit ab ipſa rationali facultate cognita; neque enim libere circa id verſari poſſumus quod à ratione perceptum non fuerit; & ſicut nihil in genere eſt volitum niſi cognitum, ſic nihil eſt libere volitum niſi ab intellectu cognitum. Si quæras an intellectus etiam effective concurrat ad eliciendos quoſvis actus humanos, reſpondetur, Hoc videri valde probabile, licet pars oppoſita ſua probabilitate non careat. 1. *Concluſio.* *Dub.* *Reſp.*

II. Concluſio, Intellectus movet voluntatem quoad ſpeciem actus, ut loquuntur; id eſt, non tantum intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla poteſt eſſe actio voluntatis niſi præceſſerit actio intellectus tanquam conditio præſupponenda (quod non ſatis eſſet ut intellectus diceretur movere voluntatem;) ſed etiam & maxime in quantum intellectus per antecedentem objecti ſeu finis notitiam, eſt cauſa cur ſequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil eſſe quam ab illo de potentia in actum exſeri. Cumque dupliciter facultas animæ dicatur eſſe in potentia: nimirum, vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *eſſe in potentia ad aliquid*; vel quoad hoc vel illud, ſeu hoc vel illo modo agendū, id eſt, quoad producendū actum hujus vel illius ſpeciei, quod dici ſolet *eſſe in potentia quoad ſpecificationem actus*: hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur; uno quoad exercitum actus, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco aſſerimus, voluntatē ab intellectu moveri quoad ſpeciem actus, quia 2. *Concluſio.* *Quid ſit facultatem animæ moveri quoad exercitium actus*; vel quoad *ſpecificationem actus*. *Voluntas movetur ab intellectu quoad ſpeciem actus.*

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis speciem sumunt. Vbi adverte, bonum cognitum non solum sese habere ad actus voluntatis ut causam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur speciem tribuit; sed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. *Conclusio. Intellectum moveri a voluntate.*

III. Conclusio, intellectus quoad exercitum movetur à voluntate in suis actibus liberis. Experimur enim nos animum nostrum applicare ad aliquid cognoscendum, vel ab ipso retrahere, cum volumus. Adde: quod principium agendi, ac proinde intelligendi, est finis; cum omne agens gratia finis operetur: atqui bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, est objectum voluntatis: ideoque pertinet ad voluntatem movere alias potentias animæ ad suos actus, ac proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitus, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei. *Object.* Atqui finis actionum intellectus continetur sub fine seu objecto voluntatis; quod est bonum in communi, ac bonum totius supponi. Verum objicies, Voluntas nihil appetit nisi quod ei ab intellectu repræsentatur: igitur, si ut intellectus actum suum eliciat, & voluntari aliquid proponat, debet prius à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectus infinita progressio; siquidem omnem actionem voluntatis antecedat actio intellectus, & omnem actionem intellectus actio voluntatis, nullusque dari poterit actus quem non præcesserit alius. *Resp.* Respondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate,

tate, proindeque non omnem actum intellectus præcedi ab actu voluntatis. Nam in supradicto progressu deveniendum est ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, solius phantasmatis interventu, non libere sed necessario moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Objicies rursus, *Objec.* Si intellectus voluntatem moveat, idemque à voluntate moveatur, idem respectu ejusdem erit movens & motum quod plane absurdum est. Respondeo primo. Non esse absurdum, idem respectu ejusdem esse movens & motum in diverso genere causæ: finis enim est id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum. Atqui in re proposita intellectus movet voluntatem in genere causæ formalis externæ, voluntas vero intellectum in genere causæ efficientis & finalis. Secundo respondeo, Idem respectu ejusdem, etiam in eodem genere causæ, esse movens & motum respectu diversorum actuum; ut contingit in re proposita: verbi gratia. Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciumque ferendum de pharmaco; intellectus vero per hanc actionem non concurrit cum voluntate ad ipsummet actum quo eum voluntas movit sed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræsentat. *Solut.* *2.*

Quæstio II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

Superiori quæstione explicatum est, quomodo intellectus, quæ est facultas superior, moveatur à voluntate nunc vero explicandum est, quomodo inferiores potentiæ quæ illius imperio subiunt, nempe facultates sensitivæ, ab ipsa moveantur, &, quale sit in eas voluntatis imperium. Notandum autem est inprimis, Non omnes inferiores animæ facultates in homine voluntatis imperio subesse. Nam eæ quæ gradum vegetandi sequuntur, cum sint omnino naturales, nullo modo rationis participes esse possunt, *Notandum* *1.*

ita ut ne quidem rationis imperio ſubſint : At vero potentiæ ſenſitivæ quæ gradum ſentiendi conſequuntur, etſi proprie loquendo rationis ſint expertes, nihilominus tamen eatenus ab Ariſtotele dicuntur *participes rationis quatenus aptæ natæ ſunt imperio rationis obtemperare.* Notandum eſt ſecundo, Imperium eſſe duplex : alterum deſpoticum ſeu herile, quo herus ſeu dominus imperat ſervis, qui facultatem reſiſtendi non habent, cum nullo modo ſint ſui juris; alterum politicum ſeu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licet ejus edictis obediant, attamen cum liberi ſint, aliquid ſuum habent quo ejus imperio reſiſtere valeant. Denique notandum eſt. Partis animæ ſenſitivæ trés eſſe præcipuas facultates in genere : nempe, cognoſcitivam, quæ omnes ſenſus tum internos cum externos complectitur; appetitivam, quæ utrumq; appetitum, concupiſcibilem nempe & iraſcibilem, continet; denique locomotivam, quæ in membris, externis præſertim, reſidet. His præmiſſis, propoſitæ quæſtioni ſequentibus concluſionibus ſatisfiet.

1. Ethic. cap. 13.

2. *Imperium deſpoticum, Politicum.*

3. *Facultas animæ triplex: Cognoſcitiva, Appetitiva, Locomotiva.*

1. *Concluſio.* I. Concluſio, Voluntas movet active reliquas animæ potentias quæ illius imperio ſubduntur, concurrendo cum illis tanquam cauſa univerſalior; ita ut ex potentia cum qua voluntas concurrit & ex ipſa voluntate fiat una integra cauſa, à qua una eademque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem qua voluntas formaliter movet alias potentias, eſſe tranſeuntem; neque enim diſtinguitur ab actione elicita aliarum potentiarum, quæ reſpectu voluntatis dicitur *imperata :* Præterea, concurſum illum voluntatis interdum eſſe ſpiritualem, nempe, cum voluntas concurrit cum potentia ſpirituali, ut cum intellectu; aliquando vero materialem, nempe, cum voluntas occurrit cum potentia corporea ſeu inhærente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu ſenſitivo.

Quid ſit concurſus voluntatis.

2. *Concluſio.* II. Concluſio voluntas movet ſenſus internos imperio

imperio politico duntaxat, non despotico. Neque enim sensus illi voluntati ad nutum semper obediunt: Imo inter illos, sensus communis non videtur ullo modo voluntatis imperio subesse; perseverante enim sensus externi operatione necessario operatur, nec impediri potest. Reliqui etiam sensus interni nonnunquam adeo tenaciter rem apprehendunt, ut voluntas eorum cogitationem, aut nullo modo, aut difficile, compescat. Oritur autem ejusmodi cogitationum pertinacitas vel ex præsentia objecti, vel ex interna dæmonum instigatione, vel ex naturali temperie organi, vel ex nimio affectu appetitus sensitivi. Quod spectat ad sensus externos, nullo modo subsunt per se & directe imperio voluntatis, sed tantum per accidens, quatenus potest voluntas illorum actus impedire, subministrando aliquod impedimentum ex parte organi, vel objecti, vel medii.

Sensus communis imperio voluntatis non subjacet.

Cogitationum pertinacitas unde nascitur.

III. Conclusio, Voluntas movet appetitum sensitivum imperio politico duntaxat, non despotico. Et quidem quod appetitus animalis subsit imperio rationalis, satis constat experientia, cum ipsius effrænatos motus possimus pro arbitrio incitare vel coercere, juxta illud, Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quod vero politico duntaxat, non vero despotico voluntatis imperio subsit, eadem experientia constat: sæpe enim vehementi impetu in bonum aliquod sensibile fertur appetitus, reclamante judicio rationis, & præter voluntatis inclinationem. Quod clare significat Apostolus, Rom. 7. 15. *Non quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, hoc facio.* potest autem hæc resistentia ex iisdem causis oriri ex quibus præcedenti conclusione docuimus cogitationum seu imaginationum pertinacitatem oriri. Porro, voluntas non movet appetitum nisi mediante sensuum internorum, phantasiæ nempe vel æstimativæ, notitia; cum appetitus non feratur in incognitum.

3. *Conclusio Appetitus voluntati subest.*

Verum reluctatur nonnunquam.

IV. Conclusio, Voluntas movet membra externa quoad

4. *Conclusio.*

quoad motum ſpontaneum illis convenientem, imperio plane deſpotico citra ullam repugnantiam. Cur autem diſpar ſit obtemperandi ratio in membris corporis & in appetitu ſenſitivo, conſtat ex eo quod facultas appetitiva eſt magis ſui juris quam facultas motrix membrorum externorum: ſequitur quidem illa naturaliter facultatem apprehenſivam, nempe imaginationem ſeu phantaſiam, quæ judicio rationis ſæpenumero contrariatur; at vero facultas motrix membrorum ſpontanea immediate ſequi poteſt imperium rationis, licet ut plurimum id fiat etiam interventu appetitus ſenſitivi. *Dub.* Si quæras, an membra externa moveri poſſint nonnunquam à ſolo appetitu ſenſitivo, abſque ullo voluntatis imperio; reſpondeo, *Reſp.* Id poſſe contingere: cum ſit admodum veriſimile, motus quoſdam membrorum repentinos non ſemper provenire à voluntate etiam indeliberata, ſed nonnunquam à ſolo appetitu; ut cum aliquis natura bilioſus ex ſubita appetitione vindictæ manum effert ad lædendum.

Quæſtio III.

Utrum appetitus ſenſitivus moveat voluntatem.

NOn eſt hic quod de phantaſia aut æſtimativa quicquam ſeorſum dicatur: neque enim ſenſus illi abſque aliqua motione appetitus ſenſitivi voluntatem movere queunt; neque etiam ipſe appetitus voluntatem allicit, niſi ipſe prævia ſenſus interni apprehenſione prius excitetur. Itaque propoſita quæſtio triplici concluſione explicatur.

1 *Concluſio* I. Concluſio, Appetitus aliqua ratione movet voluntatem. Experimur enim motum appetitus inclinare ad ſe voluntatem, juxta illud, Jac. 1. 25. *Unuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.*

2. *Concluſio* II. Concluſio, Appetitus non movet voluntatem imperando: cum facultas inferior & corporis organo affixa non habeat imperium vel dominium in potentiam ſuperiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Concluſio. Appetitus movet voluntatem indirecte & mediate, ut ſcribit D. Thomas, ex parte objecti, hoc eſt (ut ipſemet explicat) interventu notitiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut declinandum proponit. Paſſio enim appetitus eſt in cauſa cur intellectus hoc vel illo modo aliter atque aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ ſequitur judicium intellectus, idem ſæpe velit aut repudiet quod ipſe appetitus. Poteſt autem adeo eſſe vehemens appetitus, ut omnino rationis uſum abſorbeat, ſicque neceſſario trahat voluntatem; quamvis id ſemper fiat interveniente judicio rationis, ſed perturbato. Turbat autem ac pervertit omnino judicium rationis appetitus affectio, cum ei deliberandi facultatem adimit, dum cogit ipſum intellectum ſtatim cogitare de objecto paſſionis. Vnde tales motus voluntatis qui ex tali judicio perturbato ſequuntur, dicuntur *indeliberati*.

3 *Concluſio.*

Vehemens paſſio judicium rationis pervertit.

Quæſtio IV.

Quomodo Voluntas liberum ſit agendi principium: Vbi, de libero arbitrio.

QVoniam liberum arbitrium cenſetur eſſe proximum & immediatum principium humanarum actuum, quæ eatenus humanæ ſeu liberæ dicuntur, quatenus à libero arbitrio proficiſcuntur; idcirco hoc loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio explicandæ ſunt.

I. Quid ſit liberum arbitrium. Reſpondetur, Licet ex vi nominis ſignificet actum quendam rationis imperatum à voluntate (cum *arbitrari* nihil aliud ſit quam de re aliqua deliberare, aut de ipſa probabiliter judicare;) nihilominus tamen communiter apud Philoſophos & Theologos ſignificat potentiam ſeu facultatem hominis electivam, nempe ipſam voluntatem, quatenus circa ſuos actus libera eſt. Quare non male ex doctrina D. Thomæ ſic deſcribi poteſt liberum arbitrium; Poteſtas libera eligendi ex iis quæ

1 *Difficultas, Quid ſit liberum arbitrium.*

1. p. qu. 83.

Ejus deſcriptio.

ad

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idemque acceptandi vel reſpuendi: vel brevius; Voluntas libera quatenus libera. Ut autem planius intelligas quænam ſit illa voluntatis libertas quæ ad formalem rationem liberi arbitrii pertinet, notandum eſt, *Libertatem*, ſicut & *liberum*, dupliciter accipi: primo, ut dicitur à verbo *libero*, opponiturque *Servituti*; quæ appellari poteſt *libertas conditionis*: ſecundo, ut deducitur à verbo *liber*, dicique poteſt *libertas appetionis*. Quo modo dupliciter adhuc ſumitur: primo, ut opponitur Coactioni, diciturque *libertas à coactione*; qualis reperitur in ſpontaneis motibus non tantum hominum ſed etiam belluarum; ſecundo, ut opponitur Neceſſitati, diciturque *libertas à neceſſitate*; qualis reperitur in actionibus humanis ſeu proprie liberis.

Nota 1.

Liberum & libertas dupliciter accipiuntur

Nota 2. Notandum ſecundo, libertatem non tantum reperiri formaliter in ipſis actionibus, ſed etiam & quidem primario in ipſa potentia ſeu facultate appetitiva à qua ejuſmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur. Libertas igitur quæ formaliter eſt in voluntate, quæque neceſſario deſideratur ad conſtituendum liberum arbitrium, eſt libertas à neceſſitate: Quæ vulgo duplex conſtituitur: altera contradictionis, ſeu quoad exercitium actus; altera contrarietatis, ſeu quoad ſpecificationem actus. Notandum tertio, Illud agens dici liberum hoc poſtremo genere libertatis, quod poſitis omnibus requiſitis ad agendum poteſt agere & non agere, aut ita unum agere ut contrarium agere poſſit; ita ut non tantum non cogatur, ſed etiam a nullo neceſſario determinetur ad agendum aut non agendum præterquam a ſeipſo.

Libertas voluntatis quænam ſit & quotuplex.

Nota 3.

2. *Difficultas liberum arbitrium idem cum voluntate realiter, ab eadem diſfert conceptu quodam formali.*

II. Difficultas eſt, qui differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Reſponderur, Eſſe idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83 art. 4. quia eſt ejuſdem potentiæ velle & elegere: at voluntas eſt finis, qui propter ſe appetitur; liberum arbitrium eſt mediorum ad finem, quæ cadunt ſub electionem) diſtingui tamen conceptu aliquo

quo formali, quatenus voluntas qua voluntas se ad plura extendit quam liberum arbitrium, nempe ad actus quosdam non liberos, ad quos liberū arbitrium, non pertingit. Itaque cum voluntas ab intellectu reipsa & formaliter distinguatur, liberum autem arbitrium sit idem realiter cum ipsa voluntate, facile est intelligere, ipsum non formaliter modo, sed etiam realiter ab intellectu distingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu seu ratione dependeat, sciendum est, Liberum arbitrium, sicut & ipsam libertatem voluntatis, duobus modis spectari posse; 1. quoad potentiam seu habitum, 2. quoad actum seu usum. Si igitur priori modo spectetur, nullo modo pendet ab intellectu, sed à solo Creatore Deo, qui ad majorem sui gloriam principium illud agendi libere rationali creaturæ indidit: Si autem posterioti modo spectetur, sic sane pendet ab intellectu seu ratione; quia non potest facultas libera in actum exseri, nisi præcedat rationis judicium aliquod, à quo etiam nomen ipsum liberi arbitrii accepit. Atque isto sensu D. Thomas 1. 2. q. 2. art. 2. ait, liberum arbitrium esse utriusque potentiæ, nempe rationis & voluntatis, facultatem, id est, ab utraque potentia quoad usum dependentem. Et idem Doctor Angelicus, 1. part. q. 83 art. 1. ex eo probat hominem esse liberi arbitrii, quia agit ex judicio rationis libero, seu ad unum minime determinato, propter indifferentiam rationis circa contingentia seu particularia agibilia; quale judicium non reperitur in belluis.

Quomodo à ratione dependeat

Est utriusque potentiæ, rationis nempe & voluntatis, facultas

III. Difficultas est, An vere detur supra descripta libertas humani arbitrii; seu, An homo vere sit præditus supradicto libero arbitrio, ita ut verum habeat in suos actus dominium. Respondetur, Ita esse, quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis sacræ Scripturæ locis; Gen. 4. 7. *Nonne si bene egeris, &c.* Jos. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet,* &c. Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui,* & paulo post,

3. *Difficultas. Hominem esse liberi arbitrii probatur, 1. Authoritate.*

Apposui

Appoſui tibi aquam & ignem : ad quod volueris porrige manum tuam, & tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & noviſſime Concilii Tridentini ſeſſ. 6. c. 1. denique, ex multis ſanctorum Patrum authoritatibus. Nec fides tantum, verum etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam paulo ante allatam D. Thomæ rationem ; Ratio alia duci poſſet ab injuria quæ naturæ humanæ, quam belluinæ ſimilem faciunt qui libertatem tollunt, & Deo, quem iidem in homines injurium faciunt, infertur. Deinde, alio ratio duci poteſt ab ipſa peccati ratione: implicat enim contradictionem, peccatum eſſe, & non eſſe voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem ; inutilia fore capra de rebus agendis conſilia : pœnas & ſupplicia injuſte male agentibus eſſe impoſita. Denique, etſi nulla eſſet ratio, ipſa tamen nos convincit experientia, qua experimur nos pleraque pro libito poſſe agere vel non agere.

2. *Ratione.*

1.

2.

3.

4.

4 *Difficultas.* IV. Difficultas eſt, Ad quoſnam actus ſe extendat libertas humani arbitrii. Repetendum eſt hic quod ſupra docuimus, Libertatem humani arbitrii proprie eſſe libertatem à neceſſitate : deinde, illam eſſe duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actus, quæ poteſt dici libertas contradictionis ; & libertatem quoad ſpecificationem actus, quæ dici poteſt libertas contrarietatis. Quibus poſitis

Aſſertio 1. Reſpondeo primo, Voluntatem in ſtatu futuræ vitæ non eſſe liberam neque quoad exercitium neque quoad ſpecificationem circa actum amoris Dei clare cogniti. Sicque actus ille non eſt liber, licet ſit voluntarius, id eſt, à voluntate ſponte, id eſt, non invito, elicitus. Ubi nota, quod neceſſitas illa non facit voluntatem deterioris conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, ſed potius complendo & perficiendo, cum proveniat ex perfectiſſima apprehenſione objecti undequaque & ſumme boni.

Reſpon-

Respondeo secundo, Voluntatem in præsenti statu esse liberam quoad exercitium actus, circa quodcunque objectum; hoc est, Illam posse pro libito elicere vel suspendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum: tum quia potest libere avertere animum à cogitatione talis objecti; tum quia perseverante etiam tali cogitatione, potest pro sua libertate suspendere actum volitionis vel amoris, idque propter defectum ipsius apprehensionis intellectivæ in statu præsentis vitæ. 2.

Respondeo tertio, Voluntatem in hac vita non esse liberam quoad specificationē actus circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale est Beatitudo; aut circa peculiare malum, si absque ulla ratione boni illi repræsentaretur. Id est, Voluntas potest quidem velle seu amplecti bonum in communi, similiterque bonum undequaque bonum, aut non velle, seu suspendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum; sed non potest nolle positive, seu respuere, vel odisse: itemque voluntas potest nolle seu respuere vel odisse malum in communi, similiterque malum peculiare quod absque ulla ratione boni illi repræsentaretur, aut etiam non nolle, seu non respuere, vel non odisse; at non potest velle seu consectari vel amare tale malum. 3.

Respondeo quarto, Voluntatem esse liberam non tantum quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem actus circa bonum quodlibet in particulari, in quo potest aliqua ratio mali repræsentari, itemque circa malum in particulari, in quo potest aliqua ratio boni considerari. Quod sic accipiendum est, non tantum quia voluntas ita potest amare hujusmodi bonū, ut possit illud idem respuere vel odisse, quia in eo potest aliqua ratio mali spectari; sed etiam quia potest amare malum illi bono oppositum, quia in illo malo peculiari potest aliqua boni ratio spectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis dupli- 4.

Libertas contrarietatis duplex

duplicem assignari posse: unam quoad actum ipsum, cum contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positive, seu inter

1. Quoad Actum.

Amplecti & Respuere, inter Amare & Odisse; alteram quoad objectum, cum contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum,

2. Quoad. Objectum.

qualis est inter velle bonum aliquod peculiare, & velle malum illi bono oppositum: Ad quam revocari potest libertas indifferentiæ circa plura bona, quæ ut sic non sunt contraria, sed tantum disparia; ut, posse velle hoc vel illud bonum.

5. Difficultas.

V. Difficultas est, Quale judicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejusque sectatores existimarunt, requiri semper judicium aliquod practicum, a quo ita determinatur voluntas, ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur: quod propterea vocant *judicium practice practicum*; quod sine præjudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eo quod tale judicium sit liberum, id est, a libera voluntate imperatum. Verum quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi judicium practice practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satis esse illud judicium quo, pensatis omnibus, medium judicatur utile & aptum quod eligi possit: quod judicium licet vere sit determinatum, posito tamen tali judicio manet adhuc voluntas indeterminata, ita ut possit actum suspendere; quia per tale judicium judicatur, ita hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessario eligibile.

Nota.

6. Difficultas. Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera.

VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit vere libera. Respondeo, Ita esse: alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset proprie meritum. Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, prius natura quam eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum: sicque in sensu diviso

diviſo voluntas etiam dum operatur cenſetur libera. licet in ſenſu compoſito dicatur neceſſario operari. Sed hæc de libero arbitrio ſatis atque adeo de principiis internis congenitis actionum humanarum.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatus:

De *Principiis internis humanarum actionum Acquiſitis*; *nempe*, *de Habitibus.*

Quæſtio I.
Quid ſit habitus.

Definitio Habitus.

Habitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam ſpeciem qualitatis, definiturque ab Ariſtotele 7. Ph c. 3. *Diſpoſitio perfecti ad optimum*, id eſt, diſpoſitio ſubjecti integri & omnibus ſuis partibus ac facultatibus inſtructi ad optimum ſui ſtatum, qui in perfectiſſima ejus operatione præſertim conſiſtit. Habitus autem ſunt principia perfectiſſime operandi. Verum quia hæc definitio ſolis habitibus bonis competit, poteſt generalius & aptius definiri in hunc modum, Qualitas vel diſpoſitio ſubjecti non dans ei primam facultatem operandi, ſed conferens facultatem facilius ac determinatius operandi quæ manet in ſubjecto, ipſo etiam non operante. Qua definitione diſtinguitur habitus acquiſitus, primo à naturali facultate per quam conferrur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infuſis qui conferunt facultatem operandi ſimpliciter; præterea ab iis habitibus qui non ſunt per ſe operativi, cujuſmodi eſt Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione quæ non eſt potentia ſed actus. Quod autem ejuſmodi habitus concedendi ſint voluntati in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione cum ex difficultate quam experitur voluntas in ſuis actibus: Quare neceſſe eſt ut per aliquos habitus ſibi ſuberadditos ad hos

Accuratior definitio.

Admittendos eſſe habitus, probatur.

hos potius quam ad illos actus inclinetur, atq; etiam ad eosdem facilius & perfectius exercendos juvetur Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitū temperantiæ, proclivem esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secus autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. Quod si opponas, Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; deinde etiam, sæpissime difficultatem pati, imo in errorem labi circa objecta visibilia; nec tamen admitti habitum in oculo: respondetur, Hanc indeterminationem & difficultatem non provenire ex ullu indispositione facultatis. Et quidem quod spectat indeterminationem, satis tolliter per solam objecti præsentiam. Quod vero spectat ad difficultatem aut deceptionem; respondetur, Eam non oriri ex ulla repugnantia ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebito situ objecti, vel etiam ex indebita dispositione medii interjacentis inter organum & objectum. At indeterminatio voluntatis non tollitur ex sola præsentia objecti; quia objecto præsente potest circa illud actum suspendere, imo etiam ad aliud se divertere: difficultas vero quampatitur, ex ipsiusmet voluntatis indispositione provenit.

Object.

Resp. ad primam partem objectionis.

Ad secundam.

Quæstio II.

Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.

ETsi nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt; ut in intellectu habitus Scientiæ unica demonstratione: nihilominus tamen permulti alii sunt qui partim ob inefficaciam actuum partim ob resistentiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt mortales habitus, qui propter parvam voluntatis inclinationem, & appetitus sensitivi rebellionem, non nisi repetitis actibus in ipsa voluntate procreantur.

Actus

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in qua recipiuntur: ut, quia Prudentia moralis est habitus in intellectu residens, idcirco non nisi per actus intellectivos procreatur: item, quia Justitia, Fortitudo, Temperantia, sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur. *Per quosnam actus habitus producuntur.*

Gravis autem hic difficultas oritur: Cum enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus in sui productione dependeant, ita ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum. *Difficultas circa productionem habituum.*

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantum disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum vero actum virtute præcedentium producere habitum. Alii in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci; per actus vero subsequentes eundem jam productum confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. *Variæ de re proposita sententiæ.*

Verum probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat sed per omnes & singulos collective sumptos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecto firmiter inhærentem. Quod igitur per primum duntaxat actum non producatur ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientia: Quod vero ultimus ille actus non sit expectandus, eadem constat experientia; cum ante ultimum actum, si jam plures actus virtus aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublatis gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quod difficile esset assignare quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur. *Probabilior sententia.* *Confirmatur.*

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verum cum actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ,

aut æque intenſæ, aut remiſſiores ipſo habitu; quæ-
Dub. ſtio eſt, an habitus non poſſit augeri niſi intenſiori-
Reſp. bus actibus. Cui reſpondetur, Ita eſſe: Nam actiones remiſſæ habitum debilitant, æque intenſæ fovent, ſed intenſiores augent. Quod igitur ſoli intenſiores actus poſſint augere habitum, non vero remiſſiores aut æque intenſi, probatur, quia (ut ſcribit Ariſtoteles l. De ortu & inter.) actio non fit à proportione minoris inæqualitatis, ſed à proportione majoris inæqualitatis, id eſt, agens infirmius & debilius, aut æqualium virium, non agit in fortius aut æque forte, ſed debet eſſe majoris virtutis quam ſit id in quod agit. Quare non poteſt remiſſior actus agere in habitum intenſiorem, ſeu ipſum perficere.

Quæſtio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorundam ſententia. SUnt qui licet ultro fatcantur facultatem habitu inſtructam promptius & perfectius operari quam ſi eodem diſtitueretur, negant tamen habitum eſſe verum agendi principium, atque aiunt meram eſſe diſpoſitionem ſubjecti, omnis efficientiæ expertem, ex qua tamen pendet major facultatis efficacia. Ve-
Probabilior ſententia. rum probabilius eſt, habitum ſimul cum facultate quam inſtruit effective concurrere ad eliciendum actum. Neque enim habitus dicitur tantum *diſpoſitio perfecti*, id eſt, ſubjecti, ſed diſpoſitio ſubjecti *ad optimum* nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore diſcrimen inter habitus operativos & non operativos, ſi nullus habitus eſſet verum agendi principium. Li-
Quidam habitus non operativi. cet enim quidam ſint habitus non operativi, ut Pulchritudo, &c. alii tamen plerique & ferme omnes ſunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et licet verum ſit, totam actionem eſſe à facultate; non repugnat tamen, eandem ſimul eſſe ab habitu in eodem genere cauſæ ſubordinatæ: ſicut idem opus totum pendet ſimul à manu artificis & à malleo. Inſta-

bit

bis, habitum produci per actiones; ac proinde non posse esse principium seu causam effectivam earundem. Cui respondetur, habitum non posse esse effectum simul & causam earundem numero actionum; sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil absurdi est cum pluvia vaporibus primum excitata vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero, sed eosdem specie. *Objectum.* *Solut.*

Quæstio IV.

Quomodo corrumpantur habitus.

COnstat quidem, intereunte subjecto proprio, habitum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; verbi gratia, si anima aut animæ facultates perirent, omnes quoque animæ aut ipsius facultatum habitus exstinguerentur: Certum etiam est, subjecto adhuc integro & superstite, habitum contrariis actibus ab ipso expelli posse, id est, aboleri; verbi gratia, habitus justitiæ in voluntate contractus, superstite ipsa voluntate, per actus injustitiæ paulatim remittitur, tandemque prorsus interimitur. Verum difficultas est, an solâ cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Experientia quidem compertum est, inerti otio virtutum habitus frangi paulatim ac debilitari: quod tamen nonnulli subtiliter quoad usum non quoad substantiam habitus interpretantur. Et certe si res ad vivum resecetur, non videtur posse habitum ipsum deleri sola cessatione actus præcise considerata: Quare cum aliqua virtus inertia & otio videtur languescere, non tam habitus ipse virtutis deperditur, quam usus ipsius habitus præpeditur, ob rebellionem appetitus qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resumit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante alicujus virtutis actione oppositus illi habitus per occultos saltē & secretos ipsius voluntatis actus non producatur: sicque non per solam cessationem actus, sed per oppositum habitum prior ille virtutis habitus destruitur: Quia tamen actus illi sæpenumero adeo occulti *Difficultas Enodatur.*

ſunt & taciti, ut eos ipſe etiam in quo ſunt non advertat; hinc fit ut deperditæ virtutis ruina ſoli inertiæ & ſegnitiei tribuatur, quamvis revera per oppoſitum habitum deſtruatur. Sed hæc de habitibus, atque adeo de principiis Internis actionum humanarum ſive congenitis ſive acquiſitis, ſatis dicta ſint. Supereſt ut de principiis earundem Externis ſequenti tractatu diſſeramus.

Poſterior Tractatus hujus partis.

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibuſdam externis principiis actionum humanarum hic agatur.

ETſi Finis & Bonum dici poſſint externa humanarum actionum principia in genere cauſæ finalis vel formalis externæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cum jam de illis dictum ſit in prima parte; ſed tantum de iis quæ pertinent ad genus cauſæ efficientis, ut DEUS, Angeli, Dæmones. Et quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quam angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi vero tantum ſuadent & excitant; hinc duas inſtituemus hujus tractatus diſputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; poſterior vero de principio excitante duntaxat, Angelo nempe & Dæmone.

Prior Diſputatio hujus Tractatus.

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente

Quæſtio. I.

Quomodo DEUS *dicatur principium externum humanarum actionum.*

Deus principium humanarum actionum in duplici genere cauſæ.

NOn tantum Deus dici poteſt principium externum humanarum actionum in genere cauſæ finalis, quatenus finis objectivus cujus gratia omnes humanæ actiones elici debent; ſed etiam in genere cauſæ

cauſæ efficientis: Quod quidem duobus modis intelligi poteſt; primo quidem, quatenus eſt cauſa quædam univerſalis quæ ſimul cum ipſa facultate libera influit in ipſius actum, ſeu effective concurrit ad actum libere eliciendum; ſecundo, quatenus eſt cauſa efficiens ipſius facultatis liberæ, poteſtque ipſam excitare ſeu movere ad actum eliciendum: Deum igitur utroque modo eſſe principium externum actionum humanarum aſſerimus. Et quidem Deum priori modo eſſe principium humanarum actionum probatur; Quia non tantum res, verum etiam rerum ipſarum operationes tam naturales quam liberæ, pendent à Deo tanquam à prima ſimul & univerſali cauſa, qui propterea dicitur *operari omnia in omnibus*. Quare merito Durandi ſenrentia tanquam minus in fide tuta ab omnibus Theologis exploditur, aſſerentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quam conſervando illarum naturas & vires: Nam & ipſas quoque creaturarum operationes fover, regit, moderatur, atq; ad convenientem finem dirigit. Quod vero etiam poſteriori modo Deus ſit principium humanarum actionum, patet; Quia id cenſetur alicujus actionis externum principium quod proximum ſeu intimum actionis principium excitat ad agendum: atqui eo modo ſe habet Deus ad actiones humanas, cum voluntatem, quæ eſt proximum ac intimum principium illarum, excitet ad agendum. Verum de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps ſpecialius dicendum eſt: & primum quidem, de priori, ſeu de concurſu Dei cum libero arbitrio; ſecundo, de motione voluntatis à Deo.

Aſſertio.

Prima pars aſſertionis probatur. 1 Cor. 12. 6

Poſterior pars aſſertionis probatur.

Quæſtio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

DEum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud eſt, quam Deum ut cauſam

primam & univerſalem ſimul cum libero arbitrio tanquam cum cauſa ſecunda & particulari, per modum unius totalis cauſæ influere in hoſce actus immediate. Eſt autem ad actionem quamlibet eliciendam neceſſarius uterq; concurſus, nempe cauſæ primæ & cauſæ ſecundæ: illius quidem, quia ab illa pendet cauſa ſecunda in eſſe & operari; hujus vero, quia per hanc illius influxus generalis & indifferens determinatur ad hunc vel illum effectum producendum: Imo illi duo concurſus ſunt adeo connexi, ut ſint una eademque actio qua effectus producitur, quæ quatenus eſt à Deo univerſaliter influente, dicitur influxus generalis; ut vero à cauſa ſecunda taliter vel taliter agente, dicitur concurſus ſeu influxus cauſæ particularis verbi gratia, Ignis. Sic igitur actio libera, tota immediate pendet tum à voluntate cum à concurſu Dei; ita ut concurſus ille non ſit influxus quo Deus primo per ſe moveat voluntatem ad operandum, ſed quo cum ipſa voluntate concurrat ad actum liberum eliciendum. Ubi nota, concurſum illum non eſſe cauſam efficacem & ſufficientem ad actum libere eliciendum abſque libero concurſu voluntatis: imo, quod hic potius quam ille actus circa hoc vel illud eliciatur, à ſolo concurſu liberi arbitrii provenit. Et licet poſito concurſu generali circa talem actum neceſſario ponatur talis actus, cum ſupradictus concurſus ab actu minime diſtinguatur; non tamen deſinit actus ille eſſe liber, quia provenit à cauſa ſecunda libera, nempe à voluntate. Ex quibus intelligere eſt, ſupradictum generalem concurſum nullam inferre humanis actibus neceſſitatem, cum voluntas maneat ſemper æque indifferens & libera circa ſuos actus.

Ad actionem eliciendam concurſus duplex requiritur.

Quis ſit concurſus Dei cum voluntate. Nota.

Coroll.

Quæſtio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

PRæter illum ſupradictum influxum quo Deus ſe habet concomitanter cum voluntate ad eliciendum

dum actum, alius non ſine probabilitate à pleriſque admittitur, quo Deus ſe habet antecedenter cum voluntate ad eundem actum eliciendum, quo nempe Deus movet, excitat, & applicat voluntatem ad agendum: De quo major eſt difficultas quam de ſuperiori concurſu, eo quod per ipſum videatur voluntas quaſi ab extrinſeco determinari ad agendum antequam ſe ipſam determinet; quod humani arbitrii libertati videtur nonnihil repugnare. Nihilominus tamen expreſſe docet D. Thomas 1. part. quæſt. 105. art. 4. & 1. 2. quæſt. 9. art. 4, & 6. Deum movere voluntatem ipſam, ita ut voluntas non poſſit operari niſi à Deo mota & excitata, eo quod ab ipſo tanquam à generante vim ipſam operandi acceperit, Qua vero ratione cum ejuſmodi motione Dei ſtet libertas arbitrii explicat idem doctor Angelicus 1. 2. quæſt. 10. art. 4. Quia nempe Deus res ſeu cauſas ſecundas movet modo naturæ ſuæ congruenti: Quare cum voluntas ſit facultas non determinata ad unum, ſed indifferenter ſe habens ad multa; ſic Deus ipſam movet ut non ex neceſſitate ipſam ad unum determinet: quo fit, ut motus voluntatis remaneat contingens & non neceſſarius. Ubi notandum eſt, juxta doctrinam D. Thomæ 1. part. quæſt. 9. art. 4. voluntatem non movere ſeipſam niſi deliberatione ſeu conſilio præcedente, ut contingit in electione mediorum. Sicque in ea volitione quæ deliberationem antecedit, uti in volitione finis ipſorum mediorum, non vult ille voluntatem movere ſeipſam proprie, ſed tantum ab extrinſeco principio, nempe à Deo ſolo, moveri: quia cum voluntas ante eſſet in potentia tantum ad agendum, non potuit ſeipſam ad agendum movere; alioqui ſequeretur eam fuiſſe in actu dum eſſet in potentiâ, cũ nihil moveatur niſi ab eo quod eſt actu. Sicque licet proximum agendi principium ſit intrinſecum, primum tamen principium debuit eſſe extrinſecum. Verum ut libere dicem quod ſentio, licet hæc D. Thomæ opinio ſit communis, & valde conformis princi-

Sententia D. Thomæ.

Notandum.

Ratio D. Thomæ.

Sententia D. Thomæ rejicitur, & noſtra explicatur.

piis

piis Ariſtotelicæ doctrinæ, nihilominus tamen non mihi videtur neceſſario amplectenda, eo quod multum de libertate arbitrii, præſertim circa volitionem finis, detrahat; præſertim cum ſupradictus concurſus ſufficere videatur, à quo tam voluntas in agendo quam voluntatis actus dependet. Itaque licet Deus, præterquam quod concurrit immediate ad actum, poſſit etiam cum voluerit influere hoc poſteriori modo in voluntatem, eam movendo & excitando, etiam efficaciter & determinate, ſaltem quoad actus bonos (licet nunquam poſſit cogere repugnantem) hoc tamen non videtur ordinarie admittendum, niſi ſermo ſit de actibus ſupernaturalibus, ad quos prærequiritur ex parte Dei motio quædam movens & excitans ipſam hominis voluntatem, appellaturque *gratia præveniens* vel *excitans*; quæ quidem non movet neceſſario & determinate voluntatem, licet in quibuſdam dicatur tantum ſufficiens, in aliis vero efficax, ut docent Theologi.

Queſt. Si quæras, an poſſit Deus adeo efficaciter movere voluntatem, ſive ad actus naturæ, ſive ad actus gratiæ, ut voluntas nequaquam poſſit reluctari aut actum *Reſp.* ſuſpendere; reſpondetur, Nihil repugnare, Deum hoc modo movere voluntatem ratione ſupremi dominii quod habet in res omnes; præſertim cum voluntatem beatorum hoc modo moveat ſub ratione finis & objecti. Adde, quod valde probabile eſt, quoſdam *Nota.* prævenienti gratia adeo efficaciter à Deo impulſos fuiſſe, ut ne tantillum quidem converſionem ſuam retardare potuerint; quod in converſione D. Pau. B. Magdalenæ, & aliorum evenit: quamvis id raro contingat.

Poſterior

Posterior Disputatio hujus Tractatus. *De aliis principiis externis humanarum actionum.*

Quæstio I.
Utrum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

Efficienter movere voluntatem late nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, licet non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando vero stricte & maxime proprie; quomodo is tantum dicitur movere voluntatem, qui per se immediate, & non ratione objecti vel finis, inclinat voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cum aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, sicque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis externæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At vero Deus, quia solus est causa effectrix voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere* Quod ut planius & plenius intelligas, notandum est ex D. Thoma, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentiæ. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum, tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumque dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ita ut voluntas non possit non moveri; quomodo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum, & ut ostendens objectum,

Movere voluntatē efficienter, *dicitur* 2. *modis.*

Assertio circa propositam quæstionem.

Phil. 2. 13.

1. part. qu. 106. art. 2. *Voluntas movetur dupliciter: Ex parte objecti.*

Exod. 33. 19. ctum, juxta illud, *Ego oſtendam omne bonum tibi.* Vel non ſufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum ut manifeſtans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; ſicque inclinare poteſt voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei, per modum ſuadentis: idemque cenſendum eſt de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falſum & apparens; ſimiliterque de Homine, qui eodem modo poteſt inclinare voluntatem hominis tum ad verum cum ad apparens bonum. *Ex parte potentiæ.* Ex parte vero potentiæ voluntas nullo modo moveri poteſt niſi à Deo: Operatio enim voluntatis eſt inclinatio quædam volentis in volitum; hanc autem ſolus excitare poteſt qui virtutem volendi creaturæ contulit: ſolus autem Deus eſt qui potentiam volendi contulit creaturæ, quia ſolus ipſe eſt autor intellectualis naturæ.

Quæſtio II.

Quomodo Angeli, ſive boni ſive mali, aliquid ſuadent humanæ voluntati.

IN genere dictum eſt, Angelum tunc ſuadere cum oſtendit ac demonſtrat aliquod objectum homini tanquã appetibile: ex quo etiam intelligere eſt, tunc angelum aliquid diſſuadere cum aliquid repreſentat tanquam fugiendum & malum. Quibus vero modis & rationibus angelus homini repræſentet objecta, ſive bona ſive mala, & eorum conditiones, ſequentibus concluſionibus explicabitur.

1 *Concluſio* I. Concluſio; Boni angeli poſſunt aliquid ſuadere hominibus illuminando intellectum. Poteſt autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici ratione: primum, quatenus ab angelo lumen ipſum naturale hominis roboratur, non ſecus ac ſubjectum ab agente naturali vicino; ſecundo, quatenus ab eodem angelo ſimilitudo ſeu ſpecies rei manifeſtandæ accommodate ad illius captum ipſi imprimitur.

2 *Concluſio* II. Concluſio; Tam boni quam mali angeli poſſunt

ſunt aliquid ſuadere hominibus immutando phantaſiam ſeu imaginationem. Poteſt autem immutare phantaſiam angelus, non quidem nova aliqua phantaſmata producendo, ſed excitando ſeu agitando humores & ſpiritus animales, qui in cerebro reſident: ex illa enim commotione ſeu agitatione humorum & ſpirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum ſenſibilium repræſentatio & æſtimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate naſcuntur.

Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & ſpiritū.

III. Concluſio; Tam boni quam mali angeli poſſunt aliquid ſuadere hominibus immutando ſenſum exteriorem. Poſſunt autem immutare ſenſum duobus modis: Uno modo, per interiorem quandam diſpoſitionem, nempe agitando ſpiritus & humores, & eos ad organa ſenſuum deducendo: ut ſi dæmon ad palatum vitioſum aliquem humorem, puta cholericum, induceret, ratione cujus omnia guſtui ſentirentur amara; vel ſi ad oculum craſſum aliquem humorem cogeret quo viſus impediretur. Altero modo, per exteriorem ſive objecti ſive medii diſpoſitionem, ratione cujus ſenſus aliquid verum vel apparens perciperet. Poſſunt autem angeli verum aliquod objectum externo ſenſui repræſentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad paſſiva producendo: Quo fit ut magi ſeu præſtigiatores mira quædam operari videantur, cum non ipſi, ſed dæmones quibuſcum fœdus inierunt, ipſis ad nutum ratione pacti obſequentes, naturalibus licet occultis rationibus hæc omnia præſtent, aut certe nonnunquam præſtare videantur cum vere non præſtent; ut cum ſenſus ipſos deludunt falſis imaginibus, alterando ſeu immutando organum ſenſus, aut medium quod interjacet inter objectum ſenſus & organum. Sed hæc ſatis de principiis humanarum actionum tum internis cum externis.

3. *Concluſio Immutantur ſenſus ab angelis duobus modis.*

Magorum præſtigiæ quo modo fiant.

Tertia

Tertia pars Ethicæ.

De Actionibus humanis:

Ubi de Passionibus, deque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

QUoniam in prima parte Moralis hujus disciplinæ de fine ultimo actionum humanarum, nempe beatitudine, & in altera sequenti de principiis earundem actum est; restat ut in hac tertia seu postrema parte de iisdem ac earum partibus seu variis speciebus, ex quibus varia virtutum ac vitiorum genera nascuntur, simulque de passionibus, quæ quatenus a voluntate imperantur, humanæ actiones dici possunt, & materiam tum virtutibus cum vitiis subministrant, deinceps disseramus. Quare tres erunt hujus postremæ partis tractatus; quorum primus erit de ipsis Actionibus humanis, secundus de Passionibus, tertius de Virtutibus ac Vitiis.

Hujus partis tres tractatus.

Primus Tractatus hujus partis.

De ipsis Actionibus humanis.

DUas instituemus hujus tractatus disputationes: alteram de actionibus humanis generatim; alteram de iisdem speciatim, in qua de singulis speciebus humanarum actionum tum elicitarum cum imperatarum pertractabimus.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatus
De Actionibus humanis generatim.

Quæstio I.

Quid sit Actio humana: Ubi de Voluntario & Involuntario.

NOn omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humanæ*, sed eæ tantum quæ à libero agendi principio profiscuntur, suntque liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maxime propriæ. Quare optimo jure D. Thomas illas definit. *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in sua libera potestate habet. Ex Aristotele vero 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatũ; seu, Actio quæ à voluntate deliberata seu libera proficiscitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatam* non quod ipse deliberet, sed quia præeuntem intellectus deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à libera voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectus deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verum cum actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap 1. de voluntario & involuntario tradita sunt, explicemus.

Quænam actiones dicuntur humanæ 1. 2. qu. 1. art. 1.

Primum igitur de voluntario quæritur, Quid sit. Respondetur, Voluntarium late sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse, Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ita ut ad hoc quod aliquid dicatur voluntarie seu sponte agere, duo tantum necessario desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente insitum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo tum in pueris cum in belluis reperiuntur; ideoque ab Aristotele dicuntur *voluntarie* seu *sponte agere*. At vero cætera quæ cognitione

1 *Difficultas.* *Quid sit voluntarium.* Voluntarium *late sumptum tum pueris cum belluis convenit.*

one carent, licet principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *sponte*, sed tantum *naturaliter* agere. Ubi notabis, illud esse discrimen inter actum spontaneum, naturalem, & violentum: quod actus Spontanei principium sit insitum cum prævia aliqua cognitione finis; Naturalis vero principium sit quidem insitum, sed absque ulla finis seu objecti notitia; denique, Violenti principium non sit insitum sed dissitum, ut pater in motu lapidis sursum projecti, cujus motus principium est in projiciente non in projecto. At vero si *voluntarium* proprie ac strictius accipiatur, quatenus est hominis proprium, poterit definiri, Id cujus principium est in agente cum perfecta cognitione finis, qualis non reperitur in belluis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem; unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantum res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsa re finis ratio apprehenditur, simulque ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli rationali naturæ competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At vero imperfecta cognitio finis ea est, qua cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterũ nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus vero & pueris vel amentibus imperfectam.

Discrimen inter actum Spontaneum, Naturalem, & Violentum.

Voluntarium stricte sumptum soli homini competit.

Finis cognitio duplex Perfecta.

Imperfecta.

11. *An Voluntarium in homine sit semper liberum.*

Secundo quæritur, Utrum Voluntarium in homine sit semper liberum proprie dictum. Respondetur. Non ita esse. Etsi enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium, etiam in homine, esse insallibile ac necessarium. Ex. gr. Velle bonum seu finem in communi, homini naturale est, non liberum, juxta sententiam D. Tho-

D. Thomæ; & tamen eſt voluntarium, quia principium hujus voluntatis eſt infitum. Verum quia ſupra docuimus, voluntatem etiam circa finem in hac vita eſſe liberam, ſaltem quoad exercitium actus; hinc abſolute dicendum eſt, nihil eſſe voluntarium homini ordinarie in hac vita quod non ſit quoque liberum: Eſt tamen in futura vita aliquid voluntarium homini quod tamen non eſt liberum, nempe amor Divinæ eſſentiæ clare cognitæ. Quod ſi quæras, An voluntarium in homine dum vivit ſit ſemper deliberatum ſeu præconſultatum; reſpondetur, Non ita eſſe: Quia actus hominis circa finem ſunt voluntarii, imo liberi; nec tamen proprie ſunt deliberati ſeu præconſultati, cum deliberatio ſeu conſilium ſit proprie mediorum non finis. At vero voluntarium in homine circa media, eſt ſemper deliberatum ſeu præconſultatum. Cæterum dixi, actus hominis circa finem non eſſe proprie deliberatos, quamvis tamen aliquo modo deliberati dici poſſint, quatenus à deliberata, hoc eſt, libera, voluntate proficiſcuntur: Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, hoc eſt, libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipſum finem, ut alias dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hac vitâ erit ſaltem improprie deliberatum.

Nihil voluntarium homini ordinarie niſi liberum.

Dub.

Reſp.

Actus humani circa finem non ſunt proprie deliberati.

Tertio quæritur, An omne voluntarium in homine ſit actus aliquis, an vero poſſit eſſe voluntarium ſine ullo actu. Reſpondetur, Poſſe voluntarium eſſe in homine abſque ullo actu, cum non tantum actio ſed etiam ceſſatio ab ipſa actione homini ſit voluntaria: poſſumus enim noſtro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle: Neque enim tantum peccata commiſſionis, quæ ſunt contra præcepta negativa, ſed etiam omiſſionis, quæ ſunt contra præcepta affirmativa, ſunt vere voluntaria; cum juſte à Deo puniantur. Notandum igitur eſt, voluntarium quod eſt à voluntate eſſe duplex; aliud nempe voluntarium directe, aliud vero voluntarium indirecte.

III. An omne voluntarium ſit actus.

Peccata omiſſionis vere ſunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directè non est nisi à voluntate agente; voluntarium vero indirecte potest esse à voluntate non agente cum potest ac debet agere: v. g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere, si illud non propellat, quamvis non eliciat actum volendi circa illud idem, censetur tamen illud velle, non quidem directe sed indirecte; atque adeo incommoda quæ inde sequentur censeri debent indirecte ac interpretative voluntaria. Et certe multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita, sed virtute tantum, & (ut loquuntur) interpretative, vel implicite: ut cum quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem, licet actu non velit ipsam ebrietatem, illam tamen censetur velle virtute, & ex consequenti, seu interpretative: Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expresse vult, censetur voluntaria: ut si quis velit ludere eo tempore quo tenetur audire Sacrum, censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium, & quotuplex.

Definitur Involuntarium.

INvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur, definiri potest, Quod præter inclinationem appetitus spontaneam accidit. Ex quo intelligere est, involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum

Involuntarium duplex.

Est autem involuntarium juxta Aristolem duplex; aliud involuntarium *per violentiam*, aliud vero *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur, *Cujus principium est extra, ita ut id quod agit, vel patitur, nullam vim conferat*, 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium vero per ignorantiam, *Id quod molestum est, affertq; causas pœnitentiæ ubi peractum est & in notitiam agentis devenit.* Ex quo intelligere est, duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2, qu. 6. art 5, & 8.) involuntarium

1. *Per violentiam.*

2. *Per ignorantiam.*

rium efficiunt; nempe violentiam, & ignorantiam. Et quidem quod violentia cauſet involuntarium, conſtat; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam ſeu innaturale, ut patet in lapide projecto: ergo à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliqua ſaltem impropria præditis faciet aliquid contra voluntatem ſeu involuntarium. *Quod violentia cauſet involuntarium.* Si objicias, *Object.* Humanæ voluntati vim inferri non poſſe, proindeque nihil homini involuntarium accidere poſſe; reſpondeo, *Solut.* Non quidem ipſi voluntati, neque actibus ipſius elicitis, ſed actibus ejuſdem imperatis vim inferri poſſe; Poteſt enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino libera voluntate poſſunt accidere. Quod autem ignorantia cauſet involuntarium, experientia ſatis conſtat: Nam multa nulla ſua culpa per Ignorantiam agunt homines, quæ ſublata ejuſmodi ignorantia non agerent; unde illos *Quod ignorantia cauſet involuntarium.* facti poſtea pœnitet: quod certiſſimo indicio eſt, ea non eſſe ipſis voluntaria ſed involuntaria. Verum quia non omnis ignorantia cauſat involuntarium, ideo de illa aliquid ſpecialius ſequenti quæſtione dicendum eſt.

Quæſtio III.

Quid, & quotuplex, ſit ignorantia; & quænam ignorantia ſit involuntarii cauſa.

I. Difficultas, Quid ſit ignorantia.

PRimum quæritur, Quid ſit ignorantia. Reſpondetur. Ignorantiam eſſe Carentiam cognitionis ejus quam quis natus aptus eſt habere. Itaq; carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ captum excedit, non tam *ignorantia* quam *neſcientia* dicenda eſt.

II. Quotuplex ſit.

Secundo quæritur, Quotuplex ſit ignorantia. Reſpondeo, Ignorantiam pro varia conſideratione vario modo dividi: Spectari enim poteſt, primo in ſe, ſeu *Quadruplici ratione ſui;* deinde, ratione tum objecti circa quod *ſtatur.*

versatur, tum subjecti in quo residet; denique, ratione actus voluntarii. Itaque primo, ignorantia ratione sui & quidem generalissime spectata, dividitur in ignorantiam Puræ privationis, quæ simpliciter *ignorantia* dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositionis, quæ non tam *ignorantia* quam *error* solet appellari. Secundo, ignorantia propria dicta ratione objecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam Facti. Illa dicitur, cum ignoratur lex vel statutum aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ jejunandum esse: Hæc vero vel cum ignoratur res seu factum; ut si quis nesciat se commisisse homicidium: vel etiam cum ob ignorantiam circumstantiæ ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret clericum quem tamen nesciret esse clericum, laboraret ignorantia facti; quamvis enim sciret percussionem clerici esse ecclesiastico jure prohibitam, nesciret tamen eum, quem merito se percutere existimat, esse clericum. Tertio ignorantia ratione subjecti dividitur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ sola culpabilis esse potest, Invincibilis dicitur, quando non est in potestate alicujus id scire quod ignorat; seu quando non potest ignorantiam vincere, sive nullo modo possit sive non possit adhibendo humanam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus ignoret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo id potuit rescire, nec eo die jejunet, censebitur id facere ignorantia quadam invincibili. Vincibilis autem ignorantia dicitur, quæ adhibita morali diligentia vinci seu superari potest: Quæ duplex est; altera Affectata, altera Crassa. Illa est, cum quis vult sua sponte ignorare, ita ut ignorantia directe sit volita; qualem ignorantiam affectant improbi homines quo liberius peccent, juxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere ut bene ageret.* Hæc vero dicitur, quando quis non vult adhibere studium & laborem quem tenetur adhibere ut aliquid sciat: & quidem hæc ignorantia censetur indirecte volita propter negligentiam, sicuti

Nam 1. *Ratione. Sui est* Puræ privationis, *& Pravæ* dispositionis:

2. *Ratione Objecti.* Juris, *&* Facti.

3. *Ratione Subjecti.* Invincibilis,

Vincibilis, *eaque vel* Affectata.

vel Crassa.

submer sio

ſubmerſio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quarto, Ignorantia ratione actus dividitur in Antecedentem, Concomitantem & Conſequentem. Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem conſenſum voluntatis, ita ut nullo modo ſit volita; & niſi voluntatem præceſſiſſet, actio ſecuta non fuiſſet: eſtque ignorantia illa ſemper invincibilis & inculpabilis, & ſola cauſa ſecutæ actionis; ut ſi quis interficiat hominem exiſtimans eſſe feram; ſi enim præſenſiſſet, nunquam occidiſſet. Concomitans dicitur, quæ actionem comitatur, ita ut non ſit illius actionis cauſa, ſed etiamſi abfuiſſet, actio ſemper conſecuta fuiſſet; ut ſi quis exiſtimans ſe feram occidere capitalem hoſtem interficeret, quem etiam abſq; tali ignorantia ſibi occurrentem interemiſſet; Unde qui ſic agit, ignoranter quidem agit, ſed non per ignorantiam. Conſequens ignorantia ſic appellatur, quod voluntatem conſequatur, utpote quæ ſit directe vel indirecte volita; eademque eſt cum ignorantia vincibili, ſive affectata ſive craſſa; ut ſi quis quodam die Vigiliæ non jejunat, quia noluit ſcire an eo die indictum eſſet jejunium.

4. *Ratione Actus.*

Antecedens.

Concomitans.

Conſequens.

Tertio quæritur, Quænam ignorantia pariat involuntarium. Reſpondetur, Solam ignorantiam invincibilem ſeu antecedentem, ſive ſit juris ſive facti, eſt ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac proinde quod ex ea ſequitur non cenſetur volitum ſeu voluntarium, ſed involuntarium; At cum ignorantia eſt aliquo modo volita ſeu voluntaria, id quoq; quod ex ea ſequitur cenſetur volitum ſeu voluntarium. Quo loco nota, ignorantiam juris naturalis (ſaltem quoad prima ejus principia) non poſſe eſſe invincibilem, nec proinde inculpabilem; quare non poteſt cauſare involuntarium; at vero ignorantiam juris poſitivi, ſive Divini ſive humani, tum eccleſiaſtici cum civilis, poſſe ut plurimum eſſe invincibilem & inculpabilem, ac proinde cauſare poſſe involuntarium.

III. Quænam ignorantia pariat involuntarium.

Ignorantia autem facti ſæpe eſt invincibilis, quia vix poteſt quis prævidere omnes circumſtantias facti; neque etiam ad id ſemper obligatur.

Quæſtio IV.

Utrum nihil præter Vim & Ignorantiam pariat involuntarium.

Prior difficultas de Metu.

DIfficultas eſt præſertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur ſpectat ad metum; dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, ſint voluntaria an involuntaria: ex gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, ne ponderoſior navis ſubmergatur, quæſtio eſt, an ſponte ſeu voluntarie, an potius involuntarie projicerit. Reſpondetur. *Reſp.* Has & ſimiles actiones eſſe partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per ſe & unde ſpectentur, ſunt involuntariæ; ſi autem ſpectentur cum omnibus ſuis circumſtantiis & abſolute prout fiunt, revera ſunt voluntariæ: ſicque abſolute & ſimpliciter ſunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, libere imperantur à voluntate; ſecundum quid vero & ex hypotheſi ſunt involuntariæ, quia niſi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea vero quæ in agente reperitur repugnantia, non poteſt reddere actionem quæ libere fit, abſolute & ſimpliciter involuntariam.

Poſterior difficultas, de Cupiditate.

Quod ſpectat ad cupiditatem; tantum abeſt ut actionem hominis cupiditate inflammati reddat involuntariam, ut eam potius reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipſam actionem propenſione feratur. *Nota.* Quod tamen intelligendum eſt de ea cupiditate quæ ſubeſt voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etſi enim ea quæ ex nimia paſſione judicium rationis perturbante proveniunt, dici poſſint voluntaria ſi appetitum ſpectes ſenſitivum; non tamen cenſeri debent ipſi homini abſolute voluntaria, quia non ex libera voluntate fiunt. Cum autem

paſſio

paſſio non eſt adeo vehemens, tunc actio dici poterit ſecundum quid minus libera, ſed abſolute & ſimpliciter magis voluntaria.

Quæſtio V.

De Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.

QUia nulla re magis quam bonitate & malitia actiones humanæ quatenus humanæ ſeu morales inter ſe differunt ac dignoſcuntur, idcirco de earum bonitate & malitia nonnihil generatim dicendum eſt.

I. Difficultas, Quid ſint Bonitas & Malitia moralis.

Primo quæritur, Quid ſint. Reſpondetur, Bonitas actionis humanæ qaædam eſt ipſius conformitas cum recta ratione: Malitia vero quædam eſt ejuſdem difformitas & alienatio à recta ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoſcentem, ac de quâque re agenda ex præſcripta lege ſapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter ſe diſtinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licet Phyſice & in genere Entis nullo modo differant: v.g. Hominem interficere ſive privata ſive publica autoritate, ſi Phyſice ſpectetur, eſt eadem ſpecie actio; ac vero ſi Moraliter ſpectetur, eſt toto genere diverſa: Nam hominem interficere privata autoritate, eſt malum & prohibitum; at vero eum interficere publica autoritate, bonum & licitum.

II. Quanam earum origo.

Secundo quæritur, Vndenam petatur bonitas & malitia, ſeu conformitas & difformitas actionum. Reſpondetur primum, quod actiones hominis poſſint eſſe bonæ vel malæ ſeu vitioſæ, & proinde laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quod vero actu ſint bonæ vel malæ, & ſpecialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumſtantiis, & fine; & præſertim ab objecto circa quod verſantur: Si illud enim ſit rationi conſentaneum, actio quoque erit bona; ſi vero à ratione ſit diſſentaneum, erit mala: Cum

Obiect. enim actiones humanæ ſpecificationem ſumant ab obiecto, ab eodem quoque ſpecialem bonitatis vel privitatis rationem accipiunt. Dices, Obiectum actionis humanæ ſeu appetitionis liberæ eſſe finem, proindeque ſemper bonum, ideoque pravitatem actionis ab ipſo non poſſe definiri. *Reſp.* Reſpondetur, Obiectum eſſe quidem ſemper finem actus humani, proindeque ſub ea ratione eſſe ſemper bonum: verum quia aliquando poteſt eſſe bonum apparens duntaxat, hinc fieri poteſt ut ſit abſolute malum, ac proinde illius appetitio ſit mala. Adde, quod licet ſit vere bonum ſenſui, rationi tamen poteſt eſſe malum: Quod enim bonum jucundum eſt, aut etiam utile, non ſemper eſt honeſtum ſeu rationi conſentaneum; ideoque illius appetitio poteſt eſſe moraliter mala ſeu vitioſa.

Nota. Non ſolum internæ ſed etiam externæ actiones ſunt moraliter bonæ vel malæ. Notandum autem, non tantum internum ſeu elicitas voluntatis actiones, ſed etiam externas ſeu imperatas vere & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum diſcrimine tamen: quod actiones elicitæ denominentur tales intrinſeca denominatione; imperatæ vero non niſi extrinſeca, ab ea bonitate & malitia quæ formaliter eſt in ipſa voluntate: Quemadmodum agens tranſeuntes formaliter denominatur *agens* non ſecus ac agens immanenter, extrinſeca tamen denominatione ab ea actione quæ recipitur in patiens.

III. An omnis actio humana ſit bona vel mala. Tertio quæritur, An omnes actiones humanæ ſeu liberæ ſint neceſſario aut bonæ aut malæ, ita ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Reſpondeo, Actiones humanas dupliciter conſiderari poſſe: nempe, vel ſecundum ſpeciem, & velut in actu ſignato, ut loquuntur; vel ſecundum individuum, & velut in actu exercito. Et quidem ſi priori modo ſpectentur, poſſunt admitti quidam actus humani ſecundum ſe & ex natura ſua indifferentes. Ratio D. Thomæ eſt 1. 2. qu. 18. art. 8. Quia *actus humanus ſeu moralis habet ſpeciem ab obiecto relato ad principium actuum humanorum, quod eſt ratio. Vnde ſi obiectum actus includat aliquid*

Quo ſenſu admittantur quædam indifferentes.

quod

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundũ ſuam ſpeciem; ſicut, dare eleemoſynam indigenti: ſi autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus ſecundum ſpeciem; ſicut, furari, ſeu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actus non includit ex ſe aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare feſtucã de terra, deambulare vel ſedere certo tempore: Et tales actus ſecundum ſuam ſpeciem, ſeu in genere & ex natura ſua, *dicuntur indifferentes.* Si vero poſteriori modo ſpectentur actiones humanæ, nullæ ſunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut fit propter finem convenientem rectæ rationi, & ſic eſt bona; aut propter finem non convenientem, & ſic eſt mala, licet ille finis non ſit ex ſe contrarius rectæ rationi: Tenetur enim unuſquiſque intendere finem congruum ſuæ naturæ: unde *verba otioſa,* licet non proferantur propter malum finem, quia tamen carent debito fine, *judicio* reſervantur. Notandum autem illud eſt, quod actus internos ſeu elicitos eandem eſſe bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum ea quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem eſt objectum & finis: at vero quoad actus externos alia eſt bonitas quæ petitur ex objecto ab ea quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine diſtinguitur: Quo fit ut ejuſmodi actus nonnunquam ſecundum objectum ſint boni, & ſecundum finem mali, & è contra; & ideo ſecundum quid boni, abſolute vero mali: ſicut, dare eleemoſynam ob vanam gloriam; & furari ad dandam eleemoſynam.

Quo ſenſu nullæ indifferentes admittendæ. Matth. 12. 36.

Notandum.

Quæſtio VI.

De Circumſtantiis humanarum actionum.

Circumſtantiæ humanarum actionum dicuntur quod circumſtent actiones humanas, præſertim circumexteriores ſeu imperatas, quaſi extrinſecus ſe habentes ad earum ſubſtantiam ſive eſſentiam.

Vnde dictæ circumſtantiæ.

Sunt autem hæ ſeptem præcipuæ, ad quas cæteræ

Circumstantiæ septem præcipuæ.

'eræ omnes revocantur, hoc versiculo comprehensæ, *Quis; Quid; Ubi; Quibus auxiliis; Cur; Quomodo; Quando.*

Quis, significat accidentia personæ agentis: ut, Utrum qui interfecit, sit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, significat qualitatem objecti circa quod actus versatur: ut, An res furto ablata sit sacra vel profana. *Ubi*, significat accidentia loci: ut, An in loco sacro vel profano scelus patratum sit. *Quibus auxiliis*, id est, quibus instrumentis aut mediis quis usus fuerit: ut, Percusseritne gladio an fuste. *Cur*, id est, ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causa aliquis se periculo mortis objecerit. *Quomodo*, significat actionis modum: ut, Dolone ac bona fide aliquid quis fecerit. *Quando*, significat accidentia temporis; id est, Quo tempore, utrum die festo an profesto rem Divinam quis omiserit.

Difficultas, circa quam Notandum

De illis autem quæritur, Quanti sint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primo notandum est, Circumstantiarum

1. quasdam insigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quasdam vero non: Exempli gratia, Cum alter furto surripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud notabiliter grave, in posteriori minime. Sicque fieri potest, ut peccatum quod est natura sua mortale, propter circumstantiam fiat veniale; & è contra veniale fiat mortale, etsi non mutetur species actus quoad objectum; ut patet in supradicto exemplo furti.

2. Secundo notandum est, Circumstantiarum quasdam invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejusdem speciei, quasdam specie differentem: Nam circumstantia instrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fustis, non addit homicidio malitiam diversam specie: at cum quis hominem interemit ut eum spoliet, illa circumstantia finis addit homicidio deformitatem novæ speciei; quandoquidem fur-

3. tum specie differt ab homicidio. Tertio notandum,

Quas-

Quaſdam circumſtantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quam ipſam immutare: verbi gratia, Quod res furto ablata ſit ſacra, facit quod ejuſmodi ablatio non ſit ſimplex furtum, ſed ſacrilegium à ſimplici furto ſpecie diſtinctum. Quarto notandum eſt, Eam circumſtantiam addere actui malitiam vel bonitatem ſpecie differentem, aut illam immutare, quæ importat ſpecialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in ſupradictis exemplis, & docet D. Thomas 1.2. qu. 18. art. 10. & 11, Sed hæc de actionibus humanis in genere ſatis.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatus.

De Actionibus humanis ſpeciatim.

Quæſt. I.

Quanam ſint præcipuæ ſpecies actionum humanarum.

CElebris eſt humanarum actionum partitio in Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas eſt immediatum principium; vel, Quam voluntas ex ſeipſa & in ſeipſa elicit: Imperata vero, Quæ ab alia facultate quam à voluntate, non tamen ſine voluntatis imperio, elicitur. Elicita voluntatis actio duplex in genere admitti poteſt: altera circa bonum ut ſic, quæ generali nomine Volitio dici poteſt; altera circa malum ut ſic, quæ poteſt dici Nolitio. Rurſus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut eſt circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipſa. Actio elicita circa finem eſt triplex; nempe Volitio, Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Conſenſus, Uſus. Imperata vero alia interna eſt, nempe actiones intellectivæ & ſenſitivarum facultatum ſive cognoſcitivarum, ut Phantaſiæ, Æſtimativæ; ſive appetitivarum, ut

Actio humana duplex: elicita Imperata.

Elicita quotuplex.

Quotuplex Imperata.

ut utriusque appetitus sensitivi: alia vero externa, nempe operationes membrorum externorum. De iis autem, tum elicitis cum imperatis actionibus deinceps ordine dicemus, si prius notaveris, Utrasque in hoc convenire, quod sint in potestate voluntatis, saltem quoad exercitium actus; ideoque solæ sunt liberæ, humanæ, seu morales: In hoc tamen discrepare, quod elicitæ ab ipsa voluntate eliciantur; imperatæ vero ab alia facultate, idque juxta imperium voluntatis: Deinde, elicitæ sunt semper appetitivæ; imperatæ vero possunt esse cognoscitivæ; Illæ sunt semper internæ & occultæ; hæ vero nonnunquam externæ esse possunt & sensibus obviæ. Mitto hic aliam celebrem divisionem actionum humanarum in Honestas & Vitiosas, tum honestarum & vitiosarum in suas species, quia satis bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in postremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

Alia diversa actionum humanarū.

Quæstio II.

De humanis actibus elicitis circa Finem; ac præsertim de Volitione & Intentione.

Tres actus eliciti voluntatis circa finem Voluntas

TRes esse actus elicitos circa finem, superiori quæstione subindicavimus; nempe Voluntatem seu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem: probaturque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejusdem finis considerationem: Vel enim fertur in finem absolute spectatum, quatenus est quid bonum in se; diciturque Voluntas seu Volitio, Aristoteli βούλησις vel fertur in finem quatenus est quid bonum, illudque ultimum in quo conquiescit ejus desiderium, licet illud bonum actu non possideat; diciturque Fruitio: vel denique fertur in finem quatenus certis quibusdam mediis est acquirendus; diciturque Intentio.

Fruitio.

Intentio.

Quid significet hic vox voluntas.

Ut autem intelligas quomodo isti voluntatis actus inter se distinguantur, notandum est hic, speciales esse acceptiones istorum vocabulorum, *voluntatis*

nempe, *fruitionis*, & *intentionis*. Nam licet *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsa volendi, attamen hic accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumpta, quatenus opponitur Nolitioni, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolute spectatum. *Fruitio* quoque communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ: at vero hic accipitur pro quietudine quadam voluntatis in fine volito, tanquam in aliquo ultimo, sive finem illum actu possideat sive non. Denique, *intentio* hic non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licet isti actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur: Et licet aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur; non tamen intentio, neque fruitio, sine aliqua volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eo quod volitionem sequitur intentio, eamque complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quam cum fruitione; eo quod fruitio est tantum finis ultimi, at volitio & intensio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantum boni, & quidem finis, non mediorum, quia licet media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volita, non tam ipsa quam finis ipsorum censetur volitus; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis, non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio circa controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licet postremo habeatur, primo tamen intenditur, cum propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrum intentio belluis etiam

Quid fruitio.

Quid intentio.

Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantum, & non mediorum.

Dub.

Solut. etiam conveniat. Reſpondetur, Non convenire niſi ſolis agentibus per rationem; eo quod finem intendere, eſt eo modo finem expetere ut propter ipſum & ad ipſum certa ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod ſoli creaturæ rationali convenit. Nam licet belluæ finem imperfecte apprehendant, non tamen percipiunt ipſam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen deſiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæſtio III.

De humanis actibus circa Media; præſertimque de Electione.

Tres actus voluntatis eliciti circa media: Electio, Conſenſus. SIcut circa finem ita quoque circa media tres actus voluntatis eliciti numerantur, nempe Electio, Conſenſus, Uſus; colliguntur que ex triplici modo quo ſe habet voluntas circa media. Primum enim, ſi plura occurrant, unum præfert alteri; diciturque Electio. Secundo, in eo medio quod alteri prætulit, ſe complacet; eſtque Conſenſus. Tertio, medium illud quod ſibi aptum judicat, ad finem aſſequendum applicat; diciturque Vſus.

Vſus. Cum vero ſatis conſtet quid ſit uſus mediorum, nempe applicatio eorem ad finem; quod eſt voluntatis, tanquam primi moventis; rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exequentium: (quo fit ut in ſola rationali creatura reperiatur, quæ ſola poteſt referre ſeu ordinare unum ad aliud) item, qui differat uſus ab electione & conſenſu; nempe quod utrumque conſequatur, & quod immediate ſequatur imperium voluntatis applicantis potentias ſibi ſubditas ad operandum conſequendi finis gratia: Reſtat ut explicemus quid ſint electio & conſenſus, & quomodo inter ſe differant.

Vſus ſoli rationali creaturæ proprius.

De Electione. Quod igitur ſpectat ad Electionem, quam Ariſtoteles προαίρεσιν appellat, deſcribitur ab eodem 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconſultatum*, id eſt, actio

actio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio; & cap. seq. *Appetitio deliberata (seu de deliberatione nata) eorum quæ sunt in nostra potestate.* Breviter & clare definiri posset, Deliberata acceptatio unius medii præ altero Ex quibus intelligere est, Electionem esse actum voluntatis elicitum, dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione, & quidem circa medium, illudque non absolute spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum: deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire, non brutis animantibus; cum in his consilium seu deliberatio, quæ electionem necessario debet antecedere, locum non habeat: denique, Electionem nunquam esse finis: quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium; finis autem ut sic in operabilibus se habet ut principium, non ut conclusio. ut scribit Philosophus 2. Phys. t 89. Et licet id quod est finis respectu aliquorum, possit nonnunquam cadere sub electionem; non tamen sub ratione finis sed sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris al cujus finis; quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio, quia licet ut plurimum sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessario sequitur. Adde, quod judicium illud non est necessario determinatum ad unum, utpote quod non necessario sequatur ex suis principiis; sicque ita unum eligibile acceptat voluntas, ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio

De consensu

Quod vero spectat ad Consensum; est actus voluntatis natura posterior ipsa electione, nempe applicatio motus appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicque in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem. Dico in eligibilibus, id est, cum plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est; nam cum

Consensus semper præsupponit consilium & electionem in eligibilibus

cum unum tantum occurrit medium ad finem consequendum, tunc non est locus deliberationi aut electioni, sed tantum requiritur consensus voluntatis, quo voluntas sese applicet ad illud medium ut eo deinde utatur; adeo ut non possit esse liber usus mediorum absque prævio consensu voluntatis circa illa media, licet possit nonnunquam esse absque prævia electione. Ex quibus facile intelligitur qui differat consensus ab electione. Et quoniam electio non nisi ex antecedenti consilio seu deliberatione fit, ideo de consilio seu deliberatione proxime sequenti quæstione nonnihil dicendum est.

Quæstio IV.

De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.

1. Difficultas, Quid sit Consilium seu Deliberatio.

PRimum quæritur, Quid sit consilium seu deliberatio, quam Aristoteles βούλευσιν vocat, Definiri potest, Inquisitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Necessariam autem esse ejusmodi inquisitionem in rebus agendis, ex eo patet, quod electio consequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones sunt circa singularia contingentia, quæ propter sui inconstantiam sunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium absque inquisitione seu deliberatione sive consultatione præcedente; & ideo necessaria est ejusmodi inquisitio rationis ante judicium de eligendis. Et quoniam inquisitio habet rationem antecedentis, judicium vero rationem consequentis, ex quibus constat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri solet, & sæpe nomine *consilii* & *consultationis* tum inquisitio antecedens cum judicium consequens intelligitur, ex quo proxime sequitur electio. Verum objicies, Deo tribui consilium, cum tamen in eo nulla ejusmodi inquisitio possit reperiri; Ephes. 1. 11. *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Respondeo, Consilium

Inquisitio antecedit judicium; ex utroque vero constat consilium.

Object. Solut.

lium Deo tribui ratione certitudinis ſententiæ ſeu judicii, non vero ratione inquiſitionis præcedentis, quæ includit aliquam imperfectionem: ita ut *conſilium* loco citato nihil aliud ſit quam ſempiternum illudque immobile decretum Divinæ voluntatis. *Obiect.* Objicies præterea, Conſilium non prærequiri ad actum voluntatis, ſed potius ſubſequi, cum ipſum ſit liberum & voluntarium. Reſpondetur, Nihil abſurdi *Solut.* eſſe, eundem actum rationis reſpectu diverſorum actuum voluntatis antecedere ſimul & ſubſequi: Nam conſilium ſequitur actum voluntatis in quantum intellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat; at vero actum ejuſdem voluntatis antecedit in quantum nihil eligitur niſi præconſultatum & deliberatum.

Secundo quæritur, An deliberatio ſit tantum me- II.
diorum propter finem, an vero etiam ipſius finis. Reſpondetur, Eſſe tantum mediorum, non finis. Neque enim medicus an ſanaturus ſit conſultat; aut *Deliberatio eſt tantum mediorum, non finis.* orator, an ſit perſuaſurus: aut legiſlator, an bonis legibus civitatem temperet; neque alii artifices de fine deliberant: ſed omnes propoſito ſibi certo aliquo fine, quemadmodum eum poſſint aſſequi cogitant. Cujus rei cauſam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. *Ratio D. Thomæ.* eo quod quemadmodum in rebus addiſcendis principia non cadunt ſub quæſtionem, ita in rebus agendis principia non cadunt ſub deliberationem: principia autem rerum agendarum ſunt fines.

Tertio quæritur, An eorum omnium quæ ſunt III.
propter aliquem finem detur conſilium ſeu deliberatio. Reſpondetur ex Ariſtotelis loco citato, Delibe- *Quænam à deliberatione excludantur.* rationem eſſe tantum eorum quæ à nobis aguntur, quæque aliter atque aliter fieri poſſunt in ordine ad finem conſequendum. Itaque à deliberatione excluduntur 1. impoſſibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ non ſunt in noſtra poteſtate ut fiant vel non fiant; cujuſmodi ſunt ii omnes eventus qui vel à natura vel à neceſſitate vel a caſu pendent: 3. ea quæ quamvis

humana sint, ad nos tamen minime pertinent; 4. ea quæ certo eodemq; semper modo à nobis fiunt; 5. ea quæ non interest utrum hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, similiter excluduntur ab electione.

IV. *Deliberatio procedit ordine analytico.*

Quarto quæritur, Quo ordine procedat consilium seu deliberatio circa ea quæ sunt ad finem. Respondetur, Procedere ordine analytico seu resolutorie; nempe incipiendo ab his quæ sunt viciniora fini, & progrediendo ad ea quæ sunt ab ipso remotiora: Primum enim deliberatur quibus mediis finis proxime haberi possit; tum, qua ratione seu quibus mediis ad illa perveniri possit; & sic qua via & ratione ad ista, donec ad illa deveniatur. At vero exsecutio opposito ordine, nempe synthetico seu compositivo, proceditur, incipiendo à mediis remotioribus à fine, & per ipsa progrediendo ad alia Media fini viciniora.

Exsecutio è contra ordine synthetico.

Quæst. V.

De actionibus humanis Imperatis.

NOnnullæ sunt circa actus imperatos difficultates sigillatim explicandæ.

1. *Difficultas,*

Primum quæritur, Quidnam sit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati*. Respondetur, Actus ejusmodi formali er denominari *imperatos* ab imperio à quo pendent. Imperium autem illud censetur esse actus tum voluntatis cum rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum quod ratio ordinet; alterum quod voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum nisi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc scribit S. Thomas 1: 2. qu. 17. art. 1. quod *imperare sit actus rationis præsuppositio actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium* inferiores potentias *ad exercitium actus*. Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non esse actū rationis absolute, sed cum quadam motione, quæ*

Undenam dicuntur actus imperati.

Imperium cujusnam sit facultatis.

Primum movens in genere morum quid.

est

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ : sicque imperium illud ab usu distinguitur, tanquam ab eo quod natura posterius est. Imperium enim non est simul cum actu ejus cui imperatur; at vero usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ est actus imperatus. Verum objicies, Usum esse unum ex actibus elicitis circa media Respondetur, Licet actus qui vulgo dicuntur imperati, sintque alterius facultatis à voluntate, non possint esse eliciti; eliciti tamen à voluntate possunt nonnunquam esse imperati, quatenus unum & idem non tantum alteri, sed etiam sibi ipsi potest imperare.

Ex imperio sequitur usus.

Object.

Solut.

Secundo quæritur, Utrum Imperium & Actus imperatus sint idem actus. Respondetur primo juxta D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentiarum, quia tamen actus potentiæ inferioris fit in virtute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse unus & idem actus. Quod si per *imperium voluntatis* intelligas ipsam motionem qua voluntas formaliter movet alias potentias (ficut vulgo accipitur; & etiam valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc imperium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à voluntate tanquam ab universali movente pendet, ut alias monuimus, in 2. parte harum Institutionum Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1.

II.

Resp.

Imperium & actus imperatus idem sunt.

Tertio quæritur, Quinam actus in homine subdantur imperio rationis. Respondetur primo, Actus ipsius voluntatis illi imperio subesse. Notum enim est quod ratio possit ordinare de actibus ipsius voluntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante. Secundo, actus rationis eidem rationis imperio subsunt. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio imperat sibi ipsi; in quantum utraque potentia reflectitur supra suum actum. Tertio, actus appetitus sensitivi in tantum subest imperio rationis in quantum

III.

Resp.

2.

3.

tum est in potestate nostra: Quare actus appetitus sensitivi qui non sunt in nostra potestate, non subsunt imperio rationis, ut ii qui rationis judicium antevertunt. 4. Quarto, actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis: quia procedunt ex solo naturali appetitu, qui non sequitur vim apprehensivam; at vero ratio non imperat nisi per modum 5. apprehensivæ virtutis. Quinto, actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas, subduntur imperio rationis; non item ii qui consequuntur vires naturales: Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis, non item vires quæ dicuntur mere naturales. Cæterum quo modo voluntas moveat inferiores potentias, & quodnam dominium seu imperium in illas exerceat, supra dictum est in secunda parte, ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum, qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis:

De *Passionibus animæ.*

Cur hic de Passionibus tractatur.

QUia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cum ad vitia, in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est; cumque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur: doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiorum tractationem de Passionibus disseramus. Et quoniam passionum duplex est consideratio; altera in genere, altera in specie: duplex quoque instituetur hujus tractatus disputatio, altera de iisdem generatim, altera de iisdem speciatim.

Prior

Prior Diſputatio hujus Tractatus:

De Paſsionibus animæ generatim.

Quæſtio I.

Quid, & quotuplex ſit, & in quanam corporis parte reſideat Appetitus ſenſitivus.

Paſsionum ſcaturigo quænam ſit.

QUoniam omnium paſſionum fons & ſcaturigo eſt appetitus ſenſitivus, idcirco de illo nonnulla, ac præcipue tria quæ in hac quæſtione proponuntur, hoc loco explicanda ſunt, Ubi nota, quod licet appetitus ſenſitivus tam in belluis quam in hominibus reperiatur, nos tamen hic agere de appetitu ſenſitivo prout eſt in homine.

I. Difficultas, Quid ſit appetitus ſenſitivus.

Primum quæritur, Quid ſit appetitus ſenſitivus in homine. Reſpondeo, eſſe facultatem qua homo ex præcedente notitia ſenſus naturaliter inclinatur ad bonum ſenſibile ut tale cognitum. Quam definitionem ut capias, ſimulque intelligas ad quam animæ partem appetitus iſte pertineat, repetenda eſt ex Ariſtotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ diviſio à Platone accepta 4. de Repub. Eſt igitur in genere animæ in homine portio duplex: Altera ſuperior, rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis ſeu Intellectiva; Altera inferior, rationis expers; eaque duplex; altera Animalis ſeu Senſitiva, quæ rationi poteſt obtemperare, unde dici poteſt *aliquo modo rationis particeps*, ſequiturque gradum animæ ſentientis; altera Naturalis ſeu Vegetativa, quæ rationis imperio nequaquam ſubeſt; ſicque omnino eſt rationis expers, ſequiturque gradum animæ vegetantis. Eſt autem in ſuperiori animæ portione facultas duplex; altera Apprehenſiva ſeu cognoſcitiva, diciturque *intellectus*; altera Appetitiva, diciturque *appetitus rationalis* ſeu *voluntas*. Similiterque in ea inferiori parte animæ quæ dicitur animalis ſeu ſenſitiva, alia eſt facultas Apprehenſiva, diciturque *ſenſus*; iſq; mul-

Animæ in homine portio duplex.

tiplex: sunt enim alii sensus exteriores, alii interiores; inter quos is qui intellectum seu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio*, aliis *facultas cogitativa*, residetque in cerebro: Alia vero est facultas Appetitiva, diciturque vulgò *appetitus* absolutus; vel cum adjectione, *appetitus sensitivus* seu *animalis*: Qui quidem appetitus eodem modo se habet ad phantasiam seu imaginationem quo rationalis appetitus seu voluntas ad intellectum seu rationem: ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum, sic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illa infima animæ portione quæ rationi nescit obtemperare, ponitur duntaxat appetitus naturalis: Vnde existit ab anima triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Sensitivus, & Naturalis.

Imaginatio.

Appetitus sensitivus quo modo se habeat ad imaginationem.

Appetitus triplex.

II.

Quotuplex sit appetitus sensitivus.

Secundo quæritur, Quotuplex sit appetitus sensitivus. Respondetur, Duplicem esse; nempe concupiscibilem & irascibilem: Quorum ille semper cum corpore versatur, totusque in illius conversationem incumbit, hic vero rationi vicinior, nonnunquam illi ipsi vim roburque suppeditat, simul etiam concupiscibili opitulatur, quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obstant quo minus bonum quod optat consequatur. Ex quo patet, irascentiam nonnunquam esse concupiscentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumque appetitum à ratione & inter se distinguens, scribit Magistratui in civitate respondere in homine rationem; quæstuariis hominibus, cupiditatem; auxiliariis, id est militibus, irascentiam. Necessarium autem fuisse in animali utrumque appetitum, probatur; Quia sicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis est non tantum ad prosequenda convenientia aut adversa fugienda, sed etiam ad resistendum contrariis (ut igni non tantum indita est levitas, ut infima deserens ad superna convolaret; sed præterea calor inditus, ut contrariis agentibus, obsisteret) pari ratione congruum erat, in sensitiva animæ parte vim duplicem reperiri; alteram

Concupiscibilis, Irascibilis.

Irascentia concupiscentiæ propugnatrix.

Necessarium in animalibus utrumq; appetitum, probatur.

qua

qua animalia ad ea quæ prosunt incitarentur, & ab eis quæ viderentur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitus concupiscibilis: & alteram qua niterentur submovere occurrentia rei consequendæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitus irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quod ille dicatur tendere in bonum sensibile absolute, hic vero in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quod difficultatem expetat, sed utilitatem potius, cujus causa difficultatibus obluctatur, easque superat. Præterea, ex quo utriusque discrimen innotescit, quod nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur moribus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerumque iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit.

Vtriusque discrimen.

Tertio quæritur, In quanam corporis parte resideat uterque appetitus sensitivus. Respondeo, Juxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cum phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam vero in hepate collocandam esse; vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam vero in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantum formaliter, ita ut unus & idem reipsa appetitus sensitivus sub una consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub alia consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nominetur, hinc eandem utriq; sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eoq; mox sentiri. Adde etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniumque vitalium operationum fontem; ideoque valde congruum esse, ut in eo, tanquam in arce, appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à natura dati resideant.

III. *Quaenam utriusque appetitus sedes.*

1. *Sententia.*

2. *Platonis.*

3. *Probabilior sententia de Qu. propositæ.*

Confirmatur.

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

Passionis in genere descriptio.

ANimi passio definitur à Morali philosopho, Motus appetitus sensitivi ex quo apprehensione boni vel mali cum aliqua mutatione non naturali corporis; vel, quod eodem recidit, Actio appetitus sensitivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. apprehensum vel judicatum ut tale à phantasia vel æstimativa. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cum in animo tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: passiones autem animi, neque sint potentiæ, cum non sint perpetuæ; neque habitus, cum ante quam contrahatur illius habitus sæpenumero excitentur: restat ut sint actiones sive actus vel motus ejus potentiæ seu facultatis à qua oriuntur, nempe appetitus sensitivi.

Descriptionis explicatio.

Passiones cur sic appellatæ.

Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum operatur patitur ab objecto, cum ab ipso trahi videatur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones, conjunctæ sunt tum quia aliquam in corpore passionem excitant. Appellantur etiam interdum *perturbationes*, quia sæpenumero solent animum perturbare, nisi ratione coerceantur. Additur in supradicta definitione, *circa bonum vel malum opinatum*; ut per objectum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam à nonnullis adjicitur, *cum aliqua mutatione corporis non naturali*: neque enim solent excitare passiones absque aliqua excedente corporis immutatione; præsertim quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modo dilatatur modo contrahitur; Nam si actus appetitus sensitivi ad fugam retractionemque spectent, ut Timor & Tristitia, majorem quam par sit cordis contractionem efficient: si vero pertineant ad prosecutionem delectationemque, ut Amor & lætitia, majorem quoque quam par sit cordis dilationem gignent. Mitto alias inde consequentes corporis mutationes;

Corporis alteratio perturbationis comes.

ut,

ut, quod timore ſanguis ad præcordia confugit, ira vero & furore ebulliat & ad externas partes uberius diffundatur: In quo differunt actus appetitus ſenſitivi ab actibus appetitus rationalis ſeu voluntatis: qui, quia ex ſe à corpore ſunt magis ſecreti, ut plurimum quieto corpore peraguntur; licet nonnunquam interveniente appetitu ſenſitivo, ex actibus rationalis appetitus aliqua corporis immutatio contingat. *Diſcrimen inter actus appetitus Senſitivi & Rationalis.*

Quod vero ſpectat ad originem paſſionum; conſtat ex præcedente quæſt. eas ab appetitu ſenſitivo proxime & per ſe oriri, cum ſint motus ſeu actus iſtius facultatis. Verum duo alia ſunt paulò remotiora, præcipua tamen, paſſionum principia: alterum inſitum in homine, nempe phantaſia ſeu opinio ſenſus; alterum diffitum, nempe objectum quod cadit in ſenſum. Neque enim unquam appetitus ipſe excitari poſſet, niſi prius imaginatio ſeu phantaſia objecti ſpecie impulſa fuiſſet. Ex quo intelligis, tum objectum exterius cum ſenſum internum (nempe phantaſiam) concurrere cum ipſo appetitu ad excitandas animi perturbationes; Quibus excitatis contingit ipſum rationis judicium adeo turbari, ut etiam in ipſo rationali appetitu ſimiles quodammodo motiones indeliberatæ naſcantur, ſicque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem male opinatam niſu feratur: Sicque paſſiones non ſunt phantaſiæ, opiniones, aut præpoſtera rationis judicia; ſed ex ſenſuum opinionibus natæ, præpoſtera rationis judicia pariunt. *Duo, præter Appetitum, Paſſionum principia.*

Si quæras, Quodnam ſit præcipuum ſenſitivi appetitus objectum, utrum bonum ſenſibile expetendum, an vero malum ſenſibile fugiendum; reſpondetur, Eſſe bonum expetendum, quia malum fugimus obtinendi boni cauſa. Hinc etiam Appetitus dictus ab *appetendo*: id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum eſt; & inordinatus amor ſui, qui omnium perturbationum prima & cæterarum veluti radix merito habetur, circa bonum eſt opinatum. *Dub.* *Reſp.*

Quæſt.

Quæstio III.

An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.

Stoicorum sententia explicatur.

STOICIS Philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laborantis animi morbos; ideoque in virum sapientem cadere nusquam. Quod si Philosophi *illi* per *passiones* non quaslibet motiones appetitus intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis animumque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrasse. Verum quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imo etiam Platonicorum, sententia; Passiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse differentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundum conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quod si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à recta ratione adhibito modo salubriter temperari, tuncque bonæ sunt & meritoriæ. Itaque licet illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Probabilior Peripateticorum & Platonicorum sententia.

Quod omnis passio non sit vitium probatur

Quod igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primum, quia id quo bene vel male uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, dolentque boni & mali; sed illi bene, isti male, sicut hominis seu recta seu perversa voluntas est. Secundo, Nemo tenetur ad culpam nisi propria voluntate deflexerit; non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: at ratione sæpius reluctante excitantur in nobis passiones: non igitur semper sunt vitiosæ. Denique cum virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sane is virtute careat necesse est qui passio-

1.

2.

3.

passione caruerit : quare non sunt à sapiente viro penitus removendæ.

Porro, licet vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit, malum quoddam dici possit, quia ordinatum naturæ statum excedit, ut Rom 7. *Quod odi malum hoc facio* ; non tamen continuo dici potest, proprie loquendo, vitium seu peccatum. Non enim passiones censentur nostrâ sponte declinare à naturali motu rationis : proindeque nec nobis ad peccatum imputari, nisi sint voluntariæ. Instabis, Concupiscentiam non semel ab Apostolo non modo *malum* sed etiam *peccatum*, *carnem peccati*, & *corpus peccati* seu *mortis* appellari : cujus rei causa non videtur alia quam quia ab ipsa passiones profluunt. Verum respondetur, Concupiscentiam nec esse peccatum, nec naturales illius motus esse peccata : ita tamen eam appellari, quod in ea quædam sit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum, & quia ipsa per suos motus inclinat rationem & voluntatem ad malum.

Excedens passio, si sit involuntaria, dici potest malum, non peccatum proprie Objectl.

Solut. Cur concupiscentia peccatum dicatur.

Quæstio IV.

An recte assignetur passionum numerus.

Duæ sunt insignes passionum divisiones communi usu receptæ : Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita, in quatuor præcipuas, ac cæterarum veluti capita; quæ sunt, Gaudium, Tristitia, Spes, & Timor. Omnis enim passio est circa bonum vel malum opinatum, illudque vel præsens vel futurum. Gaudium quidem & spes sunt circa bonum ; sed gaudium circa præsens, spes vero circa futurum; item tristitia & timor circa malum; sed tristitia circa præsens. timor vero circa futurum. Unde istorum quatuor affectuum causas ac dispositiones in quatuor præcipuis intestinorum partibus collocant ; lætitiæ quidem in splene, tristitiæ in felle, cupiditatis in jecore, timoris in corde. Cæteræ vero passiones quæ circa bonum

Stoicorum divisio passionum in quatuor partes.

vel

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad has completive reducuntur; sunt enim hæ quatuor quasi fines & complementa cæterarum. Altera quæ est magis specialis divisio a Peripateticis tradita, fit in minutiores species, quæ sunt undecim: sex quidem ex appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia; quinque vero ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinentque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectantque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium; totidem respectu mali, nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblata enim re bona, excitatur primum in concupiscibili amor illius; quod si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblata re mala, oritur primum in concupiscibili odium amori contrarium: quod si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desiderio adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones vero irascibilis appetitus sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres vero respectu mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes; si vero putet illud se non posse consequi, exsistit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: si nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quod si jam adest, consurgit ira, qua animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Peripateticorum in undecim.

Undenarius passionum numerus comprobatur. Sex passiones appetitus Concupiscibilis.

Quinque Irascibilis.

Quod

Quod si ordinem omnium passionum secundum viam generationis scire velis, traditur iste a D. Thio. 1. 2. q. 25. art. 3. *Primo*, inquit, *occurrunt amor & odium*; *secundo*, *desiderium & fuga*; *tertio*, *spes & desperatio*; *quarto*, *timor & audacia*; *quinto*, *ira*; *sexto & ultimo*, *gaudium & tristitia*, *quæ consequuntur ad omnes* alias præcedentes *passiones*, 2. *Ethic cap.* 5. *ita tamen quod amor sit prior odio, & desiderium fuga, & spes desperatione, & timor audacia, & gaudium tristitiæ.* Hoc autem ordine de illis figillatim differemus proxime sequenti disputatione; ut prius de illis quæ pertinet ad appetitum concupiscibilem, deinde de iis quæ spectant ad appetitum irascibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem est disciplina, binas oppositas singulis quæstionibus complectemur. *Quonam se ordine consequantur.* qu. 25. art. 3

Posterior Disputatio hujus Tractatus;

De Passionibus animæ speciatim.

Quæstio I.

De Amore & Odio.

QUod spectat ad Amorem; quatuor de ipso figillatim explicanda sunt; primum, ejus ratio seu natura; deinde, partes seu species; tum causæ seu origines; tandem effectus ejusdem seu proprietates.

Primo igitur de amore quæritur, Quid sit. Verum ne hic ambiguitate nominum laboretur, sciendum est, quod licet ista quatuor, *amor* nempe, *dilectio*, *charitas*, & *amicitia*, idem quodammodo significent; differunt tamen: quod *amicitia* habitum significet; *amor* & *dilectio*, actum; *charitas* denique utroque modo accipiatur. Rursus, Amor, Dilectio, *I. Difficultas, Quid sit amor, dilectio, charitas, amicitia, & qui differant.*

& Charitas quoad actum differunt; quod amor ſit aliquid communius dilectione & charitate: Nam omnis dilectio, itemque omnis charitas amor eſt; ſed non è contra omnis amor eſt dilectio vel charitas. Sicque Amor in genere definiri poteſt, Complacentia boni: Dilectio autem addit ad complacentiam, rationis delectum; ſicque definiri poteſt, Amor quidam cum rationis delectu. Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam; eſt enim amor, non cujuſlibet rei bonæ, ſed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni ſeu appetibilis tam in appetitu intellectivo quam in ſenſitivo eſſe poteſt, hinc amor alius dicitur intellectivus ſeu rationalis, alius vero ſenſitivus ſeu animalis. Et quidem de illo accipiendum eſt quod docet D. Dionyſius lib. De Divinis nominibus cap. 4. Amorem eſſe quid divinius dilectione. Ibi enim Amor idem eſt quod quidam raptus rationalis appetitus ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus: De iſto vero, nempe ſenſitivo, præſertim accipienda ſunt ea quæ in hac quæſtione de amore dicemus. Et certe poſterior iſte proprie dicitur paſſio; non ille prior, qui potius dici debet voluntatis affectus. Cæterum ex hac complacentia boni ſeu appetibilis qui dicitur Amor, ſequitur motus ad ipſum appetibile, diciturque deſiderium; & tandem quies in eodem, diciturque gaudium: de quibus poſtea.

Explicatur locus D. Dionyſii.

Deſiderium & gaudium ex amore conſequuntur.

II. *Quotuplex ſit Amor* 1. *Diviſio Dionyſii.*

Secundo quæritur, Quotuplex ſit amor. D. Dionyſius quintuplicem facit; Divinum, Angelicum, Rationalem, Animalem, Naturalem: quorum primus in Deo, ſecundus in angelis, tertius in hominibus, quartus in belluis, quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Sympoſ.

2. *Platonis.*

duplicem facit amorem in homine: alterum Verum, alterum Adulterinum: Ille dicitur niſus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolandi, ex aſpectu corporalis pulchritudinis excitatus;

tatus; hic vero dicitur animæ quædam ab aſpectu in tactum corporalem præcipitatio. Denique, aliter dividitur amor à D. Thoma 1. 2. qu. 26. art. 4. in amorem Amicitiæ, & amorem Concupiſcentiæ. Amor enim in duo tendit; ſcilicet in bonum quod quis vult alicui ſive ſibi ſive alteri; & in illud cui vult bonum; Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui, habetur amor concupiſcentiæ; ad illud autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiæ. Ex quo intelligis, illum amorem eſſe propter iſtum; Nam id quod amatur amore amicitiæ, ſimpliciter & per ſe amatur; quod vero amatur amore concupiſcentiæ, non niſi ſecundum quid & propter illud. Ubi nota, hic amorem Amicitiæ appellari, non quod ipſe amor amicitiæ ſit amicitia quæ eſt habitus; ſed quod vel ſit actus amicitiæ, vel ei perſimilis, quo ſolemus amicum proſequi; is enim cenſetur amicus cui aliquod bonum volumus. Sic etiam amorem Concupiſcentiæ appellari, non quia à concupiſcentia oritur (poteſt enim etiam ab appetitu rationali oriri) ſed quia illud maxime dicimur concupiſcere quod volumus nobis; hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concupiſcere quod alteri volumus, licet minus proprie. Nam ſicut ille magis proprie dicitur amor amicitiæ quo alium amamus, quam quo nos ipſos; ſic è contra, ille cenſetur magis proprie amor concupiſcentiæ quo volumus aliquid bonum noſtri cauſa quam quo alterius. Vnde cum aliquem amamus noſtræ privatæ utilitatis aut delectationis gratia dicimur illum amare amore concupiſcentiæ. Ex quo intelligis, cum triplex ſit amicitia, utilis, delectabilis, & honeſta; duas priores ſpecies in amorem concupiſcentiæ degenerare, quia in illis ſic bonum amico deſideramus ut illud ad noſtram delectationem & utilitatem referamus. Porro, amor quo nos ipſos amamus & quo bonum nobis volumus, dicitur vulgo amor proprius, & fere ſumitur in malum partem, quia ut plurimum eſt inordinatus. Huc ſpectat alia amoris diviſio, in amorem

3. *Thomæ.*

Amor amicitiæ *cur ſic dictus.*

Amor concupiſcentiæ *cur ſic dictus.*

Amicitia triplex. 8. *Ethic. cap.* 3 *Amor proprius.*

4. *Diviſio in amorem Abundantiæ, & Indigentiæ.*

rem abundantiæ ſeu benevolentiæ, quo bonum alteri volumus licet nullum inde ſperemus commodum; qualis eſt amor Dei erga nos, & parentum erga filios: & amorem indigentiæ, quo bonum alteri volumus noſtræ privatæ utilitatis cauſa, quia nempe ejus ope maxime indigemus; qualis eſt amor quo homines Deum, & liberi ſuos parentes proſequuntur. Prior igitur pertinet ad amorem amicitiæ, poſterior vero ad amorem concupiſcentiæ.

III. *Quænam ſint amoris cauſæ.*

Tertio quæritur, Quænam ſint amoris cauſæ. Prima & præcipua cauſa amoris eſt Bonum. Ratio eſt, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuiq; autem bonum eſt id quod eſt ſibi connaturale & proportionatum: unde relinquitur quod bonum ſit propria cauſa amoris Secunda cauſa eſt Pulchrum: quod quidem reipſa bonum eſt; eſt enim pulchrum ut ſic valde appetibile & amabile: addit tamen iſtud ad rationem boni, quod ex ejus aſpectu ſeu cognitione delectetur appetitus: eſt enim pulchritudo gratia ſeu venuſtas quædam, quæ ſenſu aut ratione cognita vehementius ad amandum impellit. Hinc eſt quod amor per eos ſenſus oriri ſoleat per quos percipi poteſt rerum pulchritudo, cujuſmodi ſunt inter externos Viſus & Auditus. Cur vero illi duo ſenſus externi ſpecie pulchri ducantur, non item cæteri, ratio eſt, tum quia in eorum objectis venuſtas & gratia maxime locum habeat (unde pulchros colores, itemq; pulchros ſonos dicimus; non vero pulchros odores vel ſapores, &c.) tum quia illi ſenſus inter cæteros ſunt maxime cognoſcitivi, quia eorum vis ſubtilior eſt ac ſpiritualior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ ſpiritualis ac divinæ perfectionis imitatio quædam eſt, ut præclare diſſerunt Platonici, non niſi per iſtos ſenſus externos percipi poſſit. Tertia cauſa eſt Similitudo amantis & amati; cum nempe amans vel actu vel poteſtate & quadam veluti inclinatione ſimilis eſt amato: utroq; enim modo Similitudo optima eſt amoris

1. *Bonum*
2. *Pulchrum.*

3. *Similitudo.*

conciliа.

conciliatrix; Qui enim actu ſimilis eſt alteri, ſuam ipſius imaginem in altero intuens, alteram tanquam ſeipſum diligit; iſque eſt amor amicitiæ; qui vero nondum actu ſed poteſtate tantum ſimilis eſt alteri, ipſum amat, illique uniri optat, quo poſſit fieri particeps earum perfectionum quæ in ipſo reperiuntur; iſque eſt amor concupiſcentiæ. Huc ſpectat animorum & morum quædam ſympathia quæ eſt occulta quædam naturæ conſenſio ac ſimilitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur licet fortaſſe ſit à parte rei minus pulchrum & amabile, quia nempe in eo eſt aliquid latens mihi gratum, quod miro quodam modo ſeſe vultu ac præſertim oculis exprimit, meq; ad ipſius amorem pellicit. Quarta amoris cauſa eſt Amor; Nulla enim major eſt provocatio ad amandum quam prævenire amando; nimis enim durus eſt animus qui delectionem etſi non vult impendere, nolit rependere. Neque tantum amor in re amata cauſa ſit ut eam ardentius redamemus, ſed etiam amor in ipſo amante rem amatam redit amabiliorem; quo enim vehementius aliquid amatur, eo ſemper melius ac proinde amabilius eſſe judicatur. Addi poſſunt ultimo loco cauſæ naturales, quæ ex cujuſque naturali temperamento ſumi poſſunt; quibus enim tenuiores ſunt humores, lucidiores ſpiritus, cor calidius, vegetior & ſubtillior ſanguis, item qui ſunt facili & miti natura, ad amandum ſunt procliviores.

Animorum & morum ſympathia.

4. *Amor.*

5. *Cauſæ quædam naturales.*

Quarto quæritur, Quænam ſint amoris proprietates ſeu effectus. Primus eſt, Aſſimilatio amantis cum re amata Eſt enim in eo diſcrimen inter intellectum & affectum, quod intelligens per intellectum rem ſibi aſſimilat, at vero amans per affectum rei amatæ aſſimilatur: Et experientia conſtat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri poteſt ſe rei amatæ in omnibus conforment. Secundus eſt, Unio ſeu adunatio rei amantis cum re amata. Nam præterquam quod amor formaliter eſt unio quædam amantis cum

IV. Quinam ſint amoris effectus.

1. *Aſſimilatio.*

2. *Unio.*

re amata, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipsius præsentiam perpetuo desideret. Tertius est, Inhæsio amantis cum re amata, qua amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret ita ut amans de re amata perpetuo cogitet, illam perpetuo meditetur ac fiviat, nec tam seipsum quam amantem sentiat, Quo spectat illud Platonis in Sympos. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim tam est anima in eo quod animat, quam in eo quod amat. Quartus est, Ecstasis; quæ est animæ quidam raptus extra proprium & consuetum sui statum: Qui contingit cum anima omnes suas vires in se intus recolligens, toto postea nisu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imo ipsa animæ præsentia destitutum esse videatur. Quintus effectus est Zelus; cum nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei possessionem impedire potest, ut contingit in amore concupiscentiæ; ex quo nascitur cum zelus Conjugalis tum zelus Invidiæ, vel cum nititur amans id omne removere quod amici bono adversatur, ut contingit in amore amicitiæ; potestque dici zelus justitiæ: qualis est iste de quo Psalmista, Psal. 68. 10 *Zelus domus tuæ comedit me*; & Helias 3 Reg. 19. 10. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.* Sunt etiam præter istos morales effectus, quidam alii naturales & physici; ut quod amantes pallidi, macilenti & squalidi sint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illucque intenta est, capiendo dirigendoque alimento non sufficit; quo fit ut inopia cruditateque sanguinis membra extenuentur & pallescant.

3. *Inhæsio.*

4. *Ecstasis.*

5. *Zelus.*

6. *Effectus quidam naturales.*

Odium quid sit.

Quod spectat ad Odium, quod nihil aliud est quam Displicentia quædam circa malum opinatum ut malum est; cum sit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ sint species, causæ, & effectus; facile ex iis quæ diximus de speciebus, causis, & effectibus Amoris, colligi poterunt species, causæ, & effectus Odii.

Quæstio

Quæſt. II.
De Deſiderio & Fuga.

DEſiderium & Concupiſcentia idem ſunt apud D. Thomam, 1. 2. qu. 30. art. 1. cum hoc tamen diſcrimine, quod deſiderium magis proprie pertinet ad rationalem appetitum, concupiſcentia vero ad ſenſitivum. Eſt igitur deſiderium ſeu concupiſcentia, Animæ paſſio in appetitu concupiſcibili circa bonum opinatum abſens; diſtinguiturque ab Amore & Delectatione, Quod ex amore naſcatur, & in delectationem tendat. Et licet idem objectum, quod eſt Bonum & Finis ſit cauſa amoris, deſiderii, & delectationis ſeu gaudii, non tamen ſub eadem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo ſibi appetitum, cauſat amorem; quatenus idem bonum abſens eundem ad ſe attrahit, cauſat concupiſcentiam; quatenus denique præſens eundem quietat, in ſeipſo cauſat delectationem.

Deſiderium idem cum Concupiſcentia.

Quid ſit.

Qui differat ab Amore & Delectatione.

Concupiſcentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ vero Non naturales. Illæ ſunt eorum ad quæ naturæ quadam neceſſitate compellimur; ut ſi quis longa deſeſſus vigilia ſomnum appetat, vel eſuriens cibum, &c. hæ vero ſunt eorum quæ natura per ſe non deſiderat, ſed pro rationis arbitrio deſiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ vero Rationabiles, licet non ſemper ſint rectæ rationi conformes: Hujuſmodi ſunt, opum deſideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ ſunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum uſque modum, nempe quoad ſedetur fames: Hæ vero infinitæ ſunt; nullis enim terminis humana coerceetur ambitio. Illæ in appetitu ſenſitivo ad plurimum, hæ vero in appetitu rationali reſident. Denique, illæ belluis cum homine communes; hæ vero homini ſunt peculiares.

Concupiſcentiarum duo genera.

Naſcitur Deſiderium ex iiſdem ferme cauſis ex quibus Amor; maxime vero, ex bono futuro apprehenſo,

Unde naſcatur Deſiderium.

henſo neque tamen omnes cæteris paribus æque appetunt; ſed qui ſunt calidiori temperamento, ferventius, qui vero magis temperato, temperate magis deſiderant, conſtantius tamen. Effectus quoque hujus paſſionis iidem ferme ſunt qui Amoris. Adde iſtud, quod qui vehementius quippiam expetunt, mire diſcruciantur donec rem expetitam conſequantur; hinc ſuſpiria, gemitus, lacrymæ, &c.

Effectus Deſiderii.

Quid ſit Fuga.

Quod ſpectat ad Fugam; definiri poteſt, Animæ paſsio in appetitu concupiſcibili circa malum abſens opinatum; Eodemque modo diſtinguitur ab Odio & Triſtitia, quo Deſiderium ab amore & Lætitia; eſt enim in odio diſplicentia mali; in fuga receſſus à malo; in triſtitia, quies in malo. Porro hujus paſſionis cauſæ & effectus opponuntur cauſis & effectibus deſiderii.

Quæſtio III.

De *Delectatione ſeu Voluptate, & Triſtitia ſeu Dolore.*

Poſtremum locum ordine naturæ ſeu generationis tenent inter omnes paſſiones hæ duæ, Voluptas & Dolor; Quia tamen pertinent ad appetitum concupiſcibilem, idcirco prius de iſtis quam de aliis quæ pertinet ad appetitum iraſcibilem pertractabimus: & quidem in hac quæſtione prius de delectatione ſeu voluptate; deinde, de triſtitia ſeu dolore.

I. Difficultas, Quid ſit Delectatio.

Quod igitur ſpectat ad delectationem; primum quæritur, Quid ſit. Delectatio eſt animæ paſſio ſeu motus quidam in appetitu ſenſitivo ex præſentia boni connaturalis ſenſu percepti proveniens. Dicitur *motus*, non quod appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, ſicut in deſiderio contingit, ſed quia appetitus ab ipſo appetibili præſente immutatur ſive afficitur. Dicitur *eſſe in appetitu ſenſitivo*, ut diſtinguatur ab ea delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licet vere ſit delectatio, non tamen dici poteſt proprie paſſio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, *gaudium:* Ex quo intelligis,

ligis, Gaudium eſſe ſpeciem Delectationis. Et ſicut *gaudium* accipitur proprie pro ſola rationali delectatione; ſic *voluptas* ut plurimum pro ſenſitivo dunta xat uſurpatur; *delectatio*, pro utraque. Alia vero nomina ad delectationem pertinentia ſunt impoſita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac ſi diceretur *latitia: exſultatio*, ab exterioribus ſignis interni gaudii; itemque *jucunditas*; *hilaritas* vero ſpecialiter, à ſignis lætitiæ in vultu apparentibus.

Gaudium & Voluptas ſpecies Delectationis.

Secundo de Delectatione quæritur, Quotuplex ſit. Reſpondeo, Delectationum, ſicut & concupiſcentiarum, alias eſſe Naturales, alias vero Non-naturales, quæ dici poſſunt rationales. Illæ ſunt appetitus ſenſitivi; hæ vero appetitus intellectivi: Illæ fiunt ſemper cum aliqua immutatione corporali; hæ vero non item, ſed ſunt ſimplices motus voluntatis: Illæ ſunt corporales & ſenſibiles; hæ vero ſpirituales & intelligibiles. Licet autem ſpirituales delectationes ſecundum ſe & abſolute ſint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & ſecundum quid ſunt majores ſpiritualibus: tum quia ſenſibilia quoad nos ſunt magis nota; quo magis autem bonum præſens percipitur, eo majorem cauſat delectationem: tum quia ſenſibiles illæ delectationes fiunt cum aliqua immutatione corporali; non autem ſpirituales, niſi per accidens. Inter delectationes autem ſenſibiles, majores ſunt eæ quæ fiunt ſecundum tactum, quia earum objecta ſunt magis ſenſibilia. Aliter dividitur delectatio ſeu voluptas, in Puram & Non-puram ſeu mixtam. Illa eſt quæ recte conſtitutis animis & corporibus competit: hæc vero non niſi ex aliqua animi aut corporis depravatione contingit; ideoq; ab Ariſtotele 7. Ethic. appellatur *ægritudinis & contra naturam*: ſic enim conſtat experientia, nonnulla (verbi gratia, potum aquæ) ægris corporibus ſummam delectationem afferre, quæ ſanis corporibus aut nullam aut certe perexiguam voluptatem affe-

II. *Quotuplex ſit delectatio.* *Naturalis*; *Non naturalis.*

Quænam ſit major delectatio; Spiritualis, an Corporalis.

Alia diviſio Voluptatis Puram & Non puram.

runt: quæ ſunt prioris generis delectationes, dici poſſunt naturales; poſterioris vero generis, non-naturales; ſed alio ſenſu quam in priori diviſione, ut patet.

III. Quæ ſint cauſæ delectationis.

Tertio quæritur, Quænam ſint cauſæ delectationis. Prima & præcipua eſt, Bonum præſens cognitum totumque ſimul apprehenſum: Naſcitur enim voluptas ex percepta conjunctione convenientis. Secunda cauſa delectationis eſt Operatio, ſive ea per quam conſequimur bonum conveniens, ſive ea per quam ipſam boni conſecutionem percipimus. Quare omnis delectatio ex aliquo operatione conſequitur. Tertia delectationis cauſa eſt Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum eſt cupida, ideo vario rerum ſucceſſu ſolet oblectari: & natura etiam ipſa in ſe multiformis, varietate ipſa tanquam ſimili ſibi oblectatur. Quarto, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quo enim majora ſunt mala quæ evaſimus, eo delectabilior videtur eſſe quies & ſecuritas qua fruimur, quare jucunda ſemper eſſe ſolet præteriti laboris recordatio. Quinto, Delectationem pariunt tum Memoria cum Spes: Quia delectatio naſcitur ex agnita poſſeſſione boni; Memoria autem præterita bona poſſidentur, fiuntque veluti præſentia; Spe vero, futura. Major tamen ex ſpe delectatio naſcitur: quia quæ futura ſunt, vere aliquando eſſe poſſunt; non item præterita.

1. Bonum præſens.

2. Operatio.

3 Varietas.

4. Præteriti dolores.

5. Memoria & Spes.

IV. Quinam ſint effectus delectationis

1. Cordis dilatio.

2. Sanitas.

Quarto quæritur, Quinam ſint effectus delectationis ſeu lætitiæ. Primus eſt cordis & viſcerum dilatatio: Unde illud, Iſa. 60. 5. *Videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum* Ex hac autem cordis dilatatione ſequitur ſanguinis ad externas partes diffuſio. Secundus eſt, ſanitas corporis; præſertim ſi moderata ſit: tum quia ſic moleſtiis & curis relevatur animus, tum quia moderata cordis & viſcerum dilatatione ſpiritus fiunt puriores, quo fit ut lætius & alacrius operemur. Si tamen nimis profuſa ſit, non mediocriter nocere poteſt; præſertim ſenibus: imo quibuſ-

buſdam mortis cauſam fuiſſe legimus; quia per ipſam diffuſis ad externas partes ſpiritibus, cor nativo calore repente deſtituitur ac deficit. Tertius effectus eſt Riſus qui non ex qualibet delectatione, ſed ex rationali præſertim (ſcilicet gaudio ſeu lætitia) naſcitur, quatenus mediante appetitu ſenſitivo redundat in corpus. Solet autem riſus diſſipatis ſpiritibus vitalibus excitari: tunc enim exſiſtit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per muſculos ad buccam uſque perveniens. Quartus effectus eſt, Operationis perfectio. Delectatio enim (juxta Philoſophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipſa eſt bonum operationi ſuperveniens; tum quia agens dum in ſua actione delectatur, vehementius ad eam attendit, eamque diligentius exſequitur.

3. *Riſus.*

4. *Operationis perfectio.*

Quod ſpectat ad Triſtitiam; primum quæritur, Quid ſit. Reſpondetur, eſſe Paſſionem animæ ex apprehenſione mali præſentis ortam. *Quæ* definitio intelligenda eſt de triſtitia ſeu dolore, quatenus eſt in appetitu ſenſitivo; nam triſtitia ſeu dolor in appetitu intellectivo non dicitur proprie paſſio. Quo loco nota, Dolorem latius patere quam triſtitiam; eo quod ægritudo illa quæ ab exteriori tantum ſenſu provenit non appellatur *triſtitia*; at vero omnis ægritudo, ſeu mentis ſive corporis, ſive proveniat ex ſolo exteriori ſenſu ſive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) vere poteſt dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehenſione interioris ſenſus provenit, appellari ſolet *triſtitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut, Angor, id eſt ægritudo premens; Mœror, id eſt ægritudo flebilis; Lamentatio, in eſt, ægritudo cum ejulatu; Moleſtia id eſt, ægritudo permanens; Melancholia, id eſt, ægritudo diuturnitate obfirmata & quaſi in naturam converſa.

De Triſtitia.

1. *Difficultas. Quid ſit.*

Omnis triſtitia eſt dolor; non è contra.

Secundo quæritur, Quotuplex ſit dolor. In genere duplex eſt; alter exterior, alter vero interior; Uterq; autem eſt motus appetitivæ virtutis; ſed in hoc differunt;

II. Quotuplex ſit dolor.

Dolor in genere duplex; Exterior, interior,

differunt; quod dolor exterior cauſetur ex malo conjuncto corpori per ſenſum interiorem, ſive phantaſiam ſiue rationem, apprehenſo. Rurſus dolor interior, qui proprie dicitur *triſtitia*, in quatuor ſpecies diſtribuitur; ſunt autem hæ; nempe, Miſericordia, Invidia, Anxietas, & Acedia, Miſericordia eſt dolor quidam animi ex alieno malo contractus. Invidia eſt dolor animi ex alieno bono quatenus æſtimatur eſſe nobis malum contractus, in quantum bonum iſtud alienum nos privat noſtro proprio bono, vel propriũ noſtrum bonum minuit, vel æſtimatur nobis aliquo modo obeſſe. Anxietas eſt animi quædam oppreſſio ex impendente malo à quo nullum apparet effugium. Acedia vero addit ad animi anxietatem, inſignem corporis torporem; ita ut etiam vox ipſa præ nimia triſtitia præcludatur.

Qui quadruplex. Miſericordia.

Invidia.

Anxietas.

Acedia

III. *Quænam ſint cauſæ doloris.*

Pro. 13. 12.

Tertio quæritur, Quænam ſint cauſæ doloris ac triſtitiæ Prima & præcipua eſt, Malum conjunctum ſeu præſens cognitum, Secunda, Amor & Deſiderium, cum res amata & optata differtur; unde illud ſapientis, *Spes quæ differtur affligit animam*. Tertia eſt, Naturale corporis temperamentum. *Qui* enim melancholico humore abundant; ad triſtitiam ſunt procliviores; & quæ ſolent melancholicum humorem gignere, ut ſtudia, vigiliæ, ærumnæ & alimenta quædam, triſtitiam quoque pariunt. *Quarto*. Triſtitia ſibiipſi augmenti cauſa eſt; Nam quo plus triſtamur, eo plus humoris melancholici accumulamus, & ſic proniores in mœrorem efficimur.

IV. *Quinam ſint effectus Triſtitiæ*

1. *Qui plures in ſe continet.*

2.

Quarto quæritur, *Quinam* ſint effectus triſtitiæ. Præcipuus & generalis effectus triſtitiæ, eſt notabile detrimentum ſanitatis; tum quia triſtitia naturalem ſanguinis & ſpirituum dilatationem præpedit; tum quia torporem & ſegnitiem corporis gignit; quare qui præter modum triſtantur, ſqualliai, jacentes, & otioſi ſunt. Præterea, ſpecialis effectus triſtitiæ, eſt ſomnus, qui ex illorum animi cum corporis torpore provenit; unde illud Pſal. 118. 28. *Dormitavit anima*

ma mea præ tædio. Luctus etiam ſeu fletus ſpecialis 3.
eſt effectus triſtitiæ. Sunt autem à natura datæ nobis lacrymæ ut noſtram miſeriam aliis indicent, ſicque in iis commiſerationis effectum excitent, quo noſtræ neceſſitati opitulentur.

Addi poſſent hic remedia triſtitiæ: Quorum hæc ſunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) nempe, Delectatio quævis; Fletus, ſeu profuſæ lachrymæ; Amicorum compaſſio; Veritatis conſideratio; denique Somnus, & Balnea. Sed hæc de paſſionibus appetitus concupiſcibilis ſatis. *Remedia Triſtitiæ.*

Quæſtio IV.

De Spe & Deſperatione.

SPes & Animi paſſio in appetitu iraſcibili circa bonum futurum arduum ſeu difficile, poſſibile tamen ut habeatur. Dicitur *paſſio in appetitu iraſcibili*; ut diſtinguatur ab ea Spe quæ in rationali appetitu eſſe poteſt, quæ non eſt paſſio. Subjungitur, *circa bonum*; ut diſtinguatur à Metu & Audacia, & aliis paſſionibus quæ ſunt circa malum. Additur, *futurum*; ut diſtinguatur à Gaudio, quod eſt circa bonum præſens: Additur adhuc, *arduum ſeu difficile ut habeatur*; ut diſtinguatur à Deſiderio, quod eſt circa bonũ futurum abſolute: non enim aliquis dicitur aliquid ſperare quod ſtatim eſt in ſua poteſtate ut habeat; denique, ſubditur, *poſſibile ut habeatur*; ut ſic diſtinguatur à Deſperatione, ut patebit poſtea. *Quid ſit Spes.*

Cauſæ hujus ferme eædem ſunt quæ Amoris & Deſiderii; ſpecialiter vero, Bonum futurum arduum quod haberi poteſt. Adde etiam, nonnunquam Experientiam eſſe cauſam ſpei; ut patet in eo qui ſæpius in bello victoriam eſt adeptus: aliquando vero Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facile ſperent ſe omnia conſecuturos, cum ſenes contra non facile ſperent. *Cauſæ Spei.*

Effectus ſpei iidem quoque ſunt qui deſiderii. Adde *Effectus ſpeciales Spei.*

ſpeciales quoſdam effectus: cujuſmodi ſunt, Longanimitas in expectando, Patientia in ferendo, Magnanimitas in aggrediendo, denique Alacritas in operando.

Quid ſit Deſperatio. Deſperatio Spei opponitur; eſtque Animi paſſio in appetitu iraſcibili circa bonum arduum quod non poteſt haberi. Ubi nota, paſſiones appetitus iraſcibilis aliter opponi inter ſe quam paſſiones concupiſcibilis.

Duplex contrarietas in mutationibus. Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas: Una ſecundum acceſſum ad contrarios terminos; & ea contrarietas reperitur inter paſſiones appetitus concupiſcibilis; ut inter Amorem & Odium, Deſiderium & Fugam, Lætitiam & Triſtitiam: Altera ſecundum acceſſum & receſſum reſpectu ejuſdem termini; & talis contrarietas reperitur inter paſſiones appetitus iraſcibilis; ut inter Spem & deſperationem; utraque enim circa bonum verſatur: itemque inter Audaciam & Metum; utraque enim circa malum verſatur. Opponuntur autem deſperationis cauſæ & effectus cauſis & effectibus ſpei.

Quæſtio V.

De Metu & Audacia.

De Metu. I. Difficultas, Quid ſit Aliqua Timori Spes adjuncta. NOnnulla ſicut de cæteris ita de timore ſeu metu ſigillatim explicanda. Itaque primum quæritur, Quid ſit. Timor ſeu metus eſt Animi paſſio circa malum futurum arduum ſeu difficile cui reſiſti poſſit. Ubi nota, inter cæteros animæ motus Triſtitiam primum, deinde Timorem ſibi maxime vendicare nomen *paſſionis*. Habet autem fere timor adjunctam ſibi ſpem aliquam, licet valde exiguam, vitandi illius mali quod imminet. Quod ſi malum exiſtimatur omnino inevitabile, tunc habetur veluti præſens, ſicque de eo non tam eſt timor quam triſtitia. Unde qui judicis ſententia morti addicuntur, non tam illam timent quam de illa triſtantur, ut docet Philoſophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2. qu. 42.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum eſſe timorem quæ valde diſtant, quia non exiſtimantur futura: Quo fit ut mortem non ſemper timeamus, quia illam longe à nobis diſtantem arbitramur. Sicut autem ſpes ad duo reſpicit; ſcilicet ad bonum quo tendit, & præterea ad id per quod poteſt conſequi bonum illud: ita etiam timor ad duo reſpicit; ſcilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod poteſt infligere malum: Quo fit ut non tantum pœna inferni, ſed etiam Deus qui poteſt eam infligere, timeatur ab homine; ſicut à prædone non tantum ſupplicium mortis, ſed etiam judex qui illud inferre poteſt, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum ſeu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubeſcentia, pavor, Conſternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ ſunt veluti ſpecies quædam Timoris, quæque ſpeciales ipſius effectus indicant.

II. Quotuplex ſit Timor. Naturalis, Non-naturalis.

Secundo quæritur, Quæ ſint propriæ ſpecies timoris. Reſpondetur, Alium eſſe timorem naturalem, alium vero non-naturalem. Ille naſcitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam deſtruit; cujuſmodi ſunt, Mors, Tormentum, Fames, Sitis, &c. Hic vero naſcitur ex opinione mali contriſtativi, quod non repugnat naturæ, ſed deſiderio appetitus; cujuſmodi ſunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damaſceno ſex alias ſpecies Timoris; nempe Segnitiem, Erubeſcentiam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verum quia non videntur hæ omnes eſſe veræ & diſtinctæ ſpecies Timoris, idcirco illas prætermittimus.

Sex aliæ ſpecies Timoris.

III. Quæ ſint cauſæ Timoris.

Tertio quæritur, Quæ ſint cauſæ timoris. Præcipua cauſa timoris eſt, Malum futurum quod ægre poteſt devitari: Auget vero timorem, ſi repentinum fuerit; quia rationi conſilium præripit: ſi ignorum; quia ſic majus exiſtimatur eſſe quam eſt: ſi vicinum; quia minatur atrocius. Præterea, multum ad id con-

1.

ſert

2. fert naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori ſunt & molliori temperamento, ſint meticuloſiores.

3. Naturales antipathiæ. Mitto naturales quaſdam antipathias ſeu naturæ diſconvenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aſpectum quorundam animalium, v. g. felium, mirum in modum terreantur; alii ſonitum tonitrui ferre non poſſint: Sic ovis naturæ inſtinctu metuit lupum, pullus milvum, ſorex felem, &c.

IV. Qui ſint effectus Timoris. Quarto quæritur, Quinam ſint effectus præcipui Timoris. Unus ex præcipuis eſt, Contractio ſpiritum & ſanguinis ad pectoris partes intimas: natura

1, enim obtutu mali futuri perterrefacta, vires in arcem veluti cogit. Ex iſto alter ſequitur, nempe Pallor, ma-

2, xime in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia una cum ſanguine calor ad interiora confugit.

3, Quod ſi vehemens fuerit timor, naſcetur Tremor & Trepidatio: tremor quidem, qualis accidit febricitantibus; trepidatio vero, cum vix poteſt quis ſubſiſtere. Poſt hæc ſequitur Horror, qui eſt cutis & pilorum per totum corpus aſperitas. Hinc etiam ſequi-

4, tur Perculſio; quæ ſi magna fuerit, dicetur conſterna-

5, tio: Ex qua Examinatio, imo interitus nonnunquam ſequitur; quia ſcilicet nimio ſanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repente ſuf-

6, focatur. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur

7. Canities; eo quod ſubductis ſpiritibus & calore nativo, vitiatur humidum illud quod eſt alimentum pilorum, quo ex vitio caneſcunt pili; ſicuti illo penitus ſublato, contingit Calvities.

Audacia quid ſit. Quod ſpectat ad Audaciam; Animæ paſſio eſt in proſecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, poſita. Eſt autem timori oppoſita; timor enim refugit nocumentum ne ab ipſo ſuperetur; at vero audacia aggreditur periculum ut ipſum ſuperet. Ex quo intelligis audaciam ex ſpe naſci ſolere; ex hoc enim quod aliquis ſperat ſuperare malum arduum ſeu periculum imminens, ex hoc audacter inſequitur ipſum: Sicut ex timore naſcitur deſperatio; ideo enim

aliquis

aliquis deſperat, quia timet difficultatem quæ eſt circa bonum ſperandum.

Cauſa igitur audaciæ eſt, imprimis ſpes; tum ea quæ ſpem ac deſiderium excitant. Eſt etiam maximus ad ſubeunda audacter pericula aculeus, iracundia; Præterea, audaciam confirmat æſtimatio majoris boni conſequendi, & minoris periculi ſubeundi: tum ſupervenientis auxilii exſpectatio: denique, naturale corporis temperamentum. Audaciores enim ſint quibus pulmones ſanguinolenti, cor fervens & exiguum (vis enim ad auguſtias redacta fit acutior.) Ebrii quoque & juvenes; quia in iis exigua eſt mali impendentis æſtimatio. Qui ſunt frigidiori cœlo nati, ſolent eſſe audaciores; qui vero calidiori, timidiores (cauſam ferunt antiperiſtaſin) ſimiliter qui nunquam experti ſunt pericula. Tandem, qui omnibus affluunt, interdum videntur audaciores; & è contra, qui in maximis verſantur ærumnis: illi quidem, quia arbitrantur ſe poſſe ſuperare omnia; hi vero, quia nihili ducunt omnia. *Quænam ipſius cauſæ* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Effectus audaciæ præcipuus eſt, conſecutio boni optati: deinde, ſuiipſius æſtimatio, ſi res feliciter ſuccedat; ſi vero negotium ex voto non ſuccedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c. *Quinam effectus.*

Quæſtio VI.

De Ira.

DE Ira primum quæritur, Quid ſit. Eſt igitur ira Animæ paſſio in appetitu iraſcibili circa malum præſens quatenus cum aliqua difficultate repellendum eſt. Sicq; ira eſt paſſio appetitus iraſcibilis maxime propria: unde ab ipſa appetus denominatus eſt; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentiæ; tum quia inter cæteras hujus potentiæ paſſiones hæc manifeſtiſſima, quia vehementiſſima. Objectum vero iræ eſt malum præſens, arduum, ſeu cum difficultate repellendum. Cæterum iram circumſtant pleræque paſſiones, præſertim iſtæ quatuor 1. *Difficultas, Quid ſit Ira.* *Ejus objectum. Iram quatuor circumſtant.*

quatuor ut plurimum: nempe, dolor de injuria accepta, ſpes illam injuriam ulciſcendi, tum appetitio ſeu deſiderium vel proſecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ poſteriores eandē comitantur; Sicq; motus iræ ex dolore & ſpe oritur; dumque iratus homo nititur malum ut ſibi præſens apprehenſum repellere, ſimul vindictam de malo ſibi illato appetit tanquam ſibi bonum, & eum qui malum intulit deteſtatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim eſſe bonum partim malum. Verum in hoc diſſentimus à D. Thoma, quod proprium objectum iræ neque vindictam eſſe, neque eum de quo ſumenda eſt vindicta, exiſtimemus; ſed malum præſens quatenus cum difficultate repellendum eſt.

D. Thomæ minus probabilis opinio de objecto iræ.

II. De ſpeciebus iræ. Tria iratorum genera.

Secundo quæritur, *Quænam ſint ſpecies iræ.* Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui iraſcuntur genera; Primi generis, ὀργίλους καὶ ἀκροχόλους appellat i. e. *iracundos, & proclives admodum ad iracundiam*, qui vel leviſſimis de cauſis iraſcuntur, ita tamen ut facillime placentur; Secundi generis, πικροὺς appellat; qui non facile excandeſcunt, ægre tamen placantur cum excanduerint; Tertii generis, χαλεπούς appellat, *infenſos, ſævos, aſperos*; qui cito, vehementer ac diu iraſcuntur, nec unquam niſi ſumpta vindicta placari poſſunt. Juxta hæc tria hominum iraſcentium genera tres quoque ſpecies iræ aſſignari poſſunt. Et quidem D. Thomas 1.2, qu. 46. art. 3. tres Iræ ſpecies aſſignat. Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; eſtque primus impetus & initium iracundiæ. Altera ſpecies dicitur *furor*; qui non quieſcit niſi ſumatur vindicta; Tertia dicitur *mania*; quæ diutiſſime permanet, & vix unquam placari poteſt.

Tres iræ ſpecies.

III. De cauſis iræ.

Tertio quæritur, Quæ ſint cauſæ hujus paſſionis. Prima & præcipua cauſa eſt, Malum læſivum præſens quod repelli poteſt, præſertim ſi cum illo, ſeu injuria illata, adſit contemptus; Vnde ea augent iram quæ pariunt contemptum, ut detractio, contumelia,

1,

2,

vitupe-

vituperatio, illusio, derisio, &c. Auget etiam iram circumstantia personæ contemnentis; ut si te contemnat familiaris, filius, servus, aut alii de quibus tu bene meritus. 3.

Denique, iram acuit naturale temperamentum: Quare cholerici seu bilioſi qui abundant cholera, ad iracundiam proni sunt: pituitoſi vero ægre irascuntur; est enim pituita choleræ seu flavæ bili contraria. 4.

Adde etiam cœli seu anni tempestatem: Nam æstate, & præsertim diebus (ut loquuntur) caniculatibus, facilius irascuntur homines. 5.

IV. De effectibus iræ.

Quarto quæritur, Quinam sint affectus iræ. Imprimis iram sequitur fervor sanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. 1.

Deinde sequitur diffusio sanguinis ad externas partes, & præsertim spirituum, qui quasi auxiliares copiæ ad vindictam sumendam sese offerunt. 2.

Tertio loco usus rationis impeditur: unde contingit iratos quædam perpetrare quæ postea nollent egisse. 3.

Postremo loco sequuntur signa quædam exteriora: in quibusdam pallor, ob contractum sanguinem; in aliis (& quidem frequentius) rubor, quod in iis sit mobilior & copioſior sanguis: In omnibus fere palpitat cor; unde vox ipsa deficit: Præterea, in quibusdam igneſcunt oculi: Tandem, qui irascuntur subsiliunt, excandeſcunt, vociferantur, &c. ut ostendant se immerito despectos & injuriam passos. 4.

V. De remediis iræ. Quænam conferunt ad tollendum illatæ injuriæ opinionem.

Ultimo loco adhiberi possent remedia quibus aut tolli penitus aut saltem mitigari possit ira. Sicut igitur præcipua iræ causa est, opinio vel persuasio injuriæ sibi illatæ & contemptus; sic optimum remedium est, deponere ejusmodi opinionem: Quod fiet, si ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & alio convertamus; si persuadeamus nobis, non fuisse contemptum quem putabamus esse; si consideremus, amicos nostros æquiores nostrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Denique, ad tollendum ejusmodi opinionem confert præ cæteris submissio, humilitas, & contemptus sui, rum bona æstimatio alterius. Sed hæc de animi passionibus satis.

Ter-

Tertius Tractatus hujus partis: *De Virtutibus & Vitiis.*

Tres hujus postremi Tractatus disputationes.

QUoniam humanarum actionum species vulgo penes virtutes & vitia distinguuntur; idcirco ad hanc tertiam Moralis Philosophiæ partem quæ est de ipsis actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtutibus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior esse debet consideratio, duas de ipsis instituemus disputationes; alteram de iis generatim; alteram de iisdem speciatim, ubi de quatuor virtutibus cardinalibus; Quibus tertiam disputationem de Vitiis ac Peccatis subjungemus.

Prima Disputatio hujus Tractatus: *De Virtutibus generatim.*

Quæstio I. *Quid sit Virtus moralis.*

Virtus tripliciter accipitur.

NOn hic de virtute agimus quatenus accipitur pro facultate seu naturali potentia operandi; neque quatenus accipitur pro quavis actione bona & recta: sed quatenus accipitur pro habitu, non quidem supernaturali vel Divinitus infuso, cujusmodi sunt Spes, Fides, Charitas, &c. sed naturaliter seu frequenti actuum repetitione acquisito, eoque electivo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas inclinatur ad operandum congruenter rectæ rationi. Cujus duplex datur definitio: altera minus propria, quæ potest accommodari etiam intellectivis imo & spiritualibus quibusvis habitibus; ut dicatur, Habitus perficiens habentem & ejus opus; altera vero magis propria, qua dicitur, *Habitus electivus in mediocritate consistens, ea quæ est ad nos, ratione definita prout vir pru-*

Virtutis definitio duplex.
1.
2.

prudens præscripserit. Cujus definitionis prima particula nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eo quod electio sit de ratione cujuslibet actus moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*; excludit vitia omnia; quæ licet sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *ea quæ est ad nos ratione*, &c. qua significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planius explicabitur sequ. quæst. Nota vero, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, una excepta Prudentia: quæ cum sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hac definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cum lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret.

Aristotelis, 2 Eth. 6.

Explicatur posterior definitio.

Nota.

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistat.

VIrtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles. 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primum, Quia omnis virtus fere est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter vero deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui est objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec parcior sit quam ratio postulet. Unde duplex esse dicitur virtutis medium:

Virtus in medio, duas ob causas.

Virtutis medium duplex.

alterum ſecundum eſſentiam, quod eſt illud prius: alterum vero ſecundum objectum, quod eſt iſtud poſterius: Et quidem de hoc poſteriori medio accipienda eſt poſtrema particula ſupradictæ definitionis.

Medium duplex: 1. *Rei.*

Ut autem intelligas quale ſit iſtud poſterioris generis medium, de quo præcipua eſt difficultas, notandum eſt ex Ariſtotele loco citato, duplex dici medium: alterum *rei* ſecundum quod aliquid à parte rei æque diſtat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius eſt inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum vero *quo-*

2 *Quod nos.* *ad nos*, ſeu *rationis*, quod reſpectu uniuſcujuſque noſtrum neque excedit neque deficit; quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habita ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Eſt autem inter utrumque medium illud diſcrimen, quod illud idem ſit apud omnes, hoc vero non item, quia nempe pro varia perſonarum conditione ſubinde mutatur: ex. gr. Cibi portio quæ *Socrati* pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quid reſpectu Socratis. At vero quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis eſt, hinc ſæpe fit ut quod reſpectu unius medium habetur, reſpectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium iſtud appellatur *medium quoad nos*. Appellatur autem *medium rationis*; tum quia à recta, h.e. ſapienti ſeu prudenti ratione aſſignatur, & ab eadem pro circumſtantiarum ratione mutatur, i.e. augetur vel minuitur; tum quia poſitum eſt in quadam ratione ſeu analogia & proportione rei ad perſonam, quam ſolius eſt prudentis dignoſcere.

1. *Arithmeticum.* 2. *Geometricum.*

Mitto quod medium rei ab Ariſtotele dicatur *medium Arithmeticum*. medium vero rationis dicatur *Geometricum*; eo quod in illo Arithmetica, in hoc vero Geometrica proportionalitas locum habeat Cum igitur aſſerimus, virtutem in medio conſiſtere ſecundum objectum, intelligendum eſt de medio quo-

ad

ad nos, ſeu de medio rationis quod juxta rectam rationem ſive ex judicio viri prudentis præſcribitur; niſi forte in juſtitia, præſertim commutativa; quæ quia hominem non ad ſeipſum ſed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, ſed in medio rei conſiſtit. Jam vero quæri poteſt, An omnis virtus in medio conſiſtat utroque modo, & ſecundum objectum & ſecundum eſſentiam. Cui dubitationi duplici concluſione ſatisfiet.

Prior concluſio; Omnis virtus pure moralis eſt in medio ſecundum objectum. Ratio eſt; Quia bonum omne quod regitur & menſuratur, ſitum eſt in adæquatione ad ſuam regulam, ut non illam excedat nec ab ea deficiat, ſicque in aliqua mediocritate conſiſtit; atqui objectum virtutis eſt bonum quod à recta ratione dirigitur, proindeque ſitum eſt in adæquatione ad menſuram rectæ rationis; Quæ adæquatio cum ſit æqualitas ſeu commenſuratio quædam inter exceſſum & defectum, nihil aliud eſt quam mediocritas; quæ quidem non in indiviſibili poſita eſt, ſed moralem quandam extenſionem habet. Loquimur autem hic de virtute pure morali, ut prudentiam excipias: quæ cum ſit ipſa ſui mediocritas, cæteriſque virtutibus modum præſcribat, cumque ipſius ſit objectis virtutum mediocritatem imponere, non viderur in ea re pendere poſſe ab objecto. *Prior concluſio.*

Poſterior concluſio; Omnis virtus moralis, excepta Juſtitia, conſiſtit in medio quoad eſſentiam, i.e. ſita eſt inter duos habitus vitioſos, quorum alter peccat in exceſſu, alter vero in defectu; Quod notum eſt inductione. Sic enim Liberalitas ſita eſt inter Avaritiam & Prodigalitatem; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ; ſic ipſa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam ſeu mentis Hebetudinem verſatur. Juſtitiam vero excepimus; quia quicquid ſit contra jus, ſive ad exceſſum ſive ad defectū vergat, ſemper injuſtitiam parit; quo fit ut Juſtitiæ ſola opponatur Injuſtitia. Eſt autem norandū, quod *Poſterior concluſio.*

virtus inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quam ad alterum; ut: Liberalitas magis accedit ad prodigalitatem quam ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quod unum extremorum vitiorum magis à recta ratione desciscit quam alterum.

Quæstio III.

In quanam animi parte sint virtutes.

Sensus quæstionis aperitur.

Constans quidem est apud Peripateticos sententia, cum virtutum aliæ sint mentis, aliæ morum, seu aliæ intellectuales, aliæ morales; illas in intellectiva, has vero in appetitiva animæ parte seu facultate collocandas esse: Verum cum appetitus duplex sit in homine: alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, isque tum concupiscibilis cum irascibilis; ambigitur, utrum in appetitu rationali an vero in sensitivo resideant. Et quidem de Justitia constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Tota difficultas est de Temperantia, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

Prior conclusio.

Prior conclusio; Virtutes omnes morales (excipio semper Prudentiam, quæ non est pure moralis) in appetitiva eaque rationali animæ parte, h. e. in

Probat. 1. voluntate, residunt. Probatur; Tum quia virtutes morales insunt in ea animæ potentia ad quam pertinet electio & libertas; cum definiantur habitus electivi, sintque actionum liberarum principia: atqui electio & libertas pertinent ad rationalem appetitum; cum electio sit actus elicitus ipsius voluntatis,

2. & libertas sit formaliter in ipsamet voluntate: Tum quia voluntas non mediocrem experitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium; cum igitur habitus desiderentur in potentiis propter difficultates quas patiuntur in operando, debent necessario admitti habitus illarum virtutum

Object. in appetitu animæ rationali. Si objicias, Totam illam

lam difficultatem oriri ex rebellione inferioris ſeu ſenſitivi appetitus; voluntatem autem ſatis ex ſe proclivem eſſe ad ejuſmodi actus; Reſpondeo, Licet difficultas magna ex parte oriatur ex ejuſmodi reſiſtentia appetitus ſenſitivi, nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facile ſeſe ad illos determinet, nec tam prompte pro ea qua eſt poteſtate inferioribus potentiis circa illos actus imperet. *Solut.*

Poſterior concluſio; Admittendi ſunt in appetitu ſenſitivo habitus quidam correſpondentes iis habitibus virtutum qui reſident in appetitu rationali. Probatur: Quia appetitus ſenſitivus magnam paritur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & ſimilium virtutum, nec facile rationi circa eoſdem actus imperanti obſequitur; quare neceſſarii ſunt in eo habitus quibus facile inclinetur ad ejuſmodi actus, & rationi circa illos promptius obtemperet. Cæterum licet habitus illi virtutibus ſubſerviant, non tamen proprie dicuntur virtutes, quia non ſunt habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujuſmodi ſunt virtutes morales proprie dictæ. *Poſterior concluſio probatur.* *Nota.*

Quæſtio IV.

Quid, & quot ſint virtutes quæ vulgo Cardinales appellatur.

VIrtutes quædam vulgo *cardinales* appellantur, quod quemadmodum fores cardinibus, ſic illis omnis moralis vitæ honeſtas & ſanctitas fulciatur. Solent autem quatuor aſſignari, ut ſcribit D. Thomas 1. 2. qu. 61. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad rationem; Juſtitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, quæ ad appetitum concupiſcibilem; Fortitudo, quæ ad iraſcibilem peculiari quadam ratione pertinet. Colligitur autem quarernarius iſte cardinalium virtutum numerus in hunc modum; Omnis virtus moralis late ſumpta vel ad rationem ſpectat vel ad appetitum: Si ad rationem ſpectat, erit Prudentia; Si ad *Cur quædam virtutes appellentur cardinales.* *Quatuor eſſe virtutes cardinales probatur.*

appetitum, vel ipſum inclinabit ad bonum rationis alienum, vel ad proprium; ſi ad alienum, erit Juſtitia; ſi vero ad proprium, vel illi bono adverſatur appetitus concupiſcentiæ, & circa tale bonum verſabitur Temperantia; vel appetitus iraſcentiæ, & circa tale bonum verſabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco ſupra citato. Eum vero inter ſe naturæ & dignitatis ſimul ordinem ſervant ut primo loco ponatur Prudentia; cum illa ſit cæterarum virtutum regina, & ab ipſa tanquam à propria ipſarum norma cæteræ virtutes dirigantur: ſecundo vero loco ſequatur Juſtitia; quæ verſatur circa bonum commune & ad plurium utilitatem pertinens, cum cæteræ virtutes circa bonum peculiare & proprium verſentur. Sequitur tertio loco Temperantia; quæ idcirco fortitudinem antecedit, quod prius ſit natura abſtinere à malo quam bonum fidenter aggredi: eſt autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconſideratis & perverſis cupiditatibus. Ultimo loco ſequitur Fortitudo, quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem proſequendum. Et quidem hæc diviſio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, eſt diviſio generis in quatuor præcipuas ſpecies, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores ſpecies ſeu partes ſubiectæ, vel tanquam earundem partes potentiales aut integrantes revocantur. Poſſet adhuc generalior virtutum diviſio tradi; nempe, in eas quæ ad Deum, quæ ad proximum, & quæ ad nos pertinent: Quæ hac brevi Apoſtoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. v. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris noſtri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & ſæcularia deſideria, ſobrii, & juſte & pie vivamus in hoc ſæculo*; *Sobrie* nempe quoad nos; *juſte* quoad proximos; & *pie* quoad Deum. Verum hæc virtutum Chriſtianarum partitio, non morales tantum quæ noſtris actibus comparantur, ſed etiam Theologicas ſeu ſupernaturales, quæ Divinitus in-

Quis ſit earum ordo inter ſe.

Alia generalis virtutum diviſio.

Tertia diviſio.

ſun-

ſunduntur, ex mente Apoſtoli complectitur: quare ad noſtrum inſtitutum non pertinet. Poſſent etiam virtutes dividi in ſeptem ſpecies, oppoſitas ſeptem vitiis capitalibus: Verum ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores ſpecies, reducendæ ſunt.

Cæterum circa prædictam virtutum moralium quadripartitam diviſionem difficultas eſt, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Reſpondetur, Nomen *virtutis moralis* hic laxiori ſignificatu accipi, non pro ea ſola quæ in appetente facultate reſidet, ſed pro ea quæ ad mores conformandos per ſe & proxime attinet: ſicque prudentia merito inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipſa eſt morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non abſolvitur intra fines intellectus (ſicut cæterarum virtutum pure intellectualium) ſed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu. *Dub.* *Solut.*

Quæſtio V.

Utrum virtutes morales ſint inter ſe connexæ.

UT ſenſum propoſitæ quæſtionis plane intelligas, notandum eſt ex Ariſtotele 7. Ethic c. 1. Virtutem moralem in triplici gradu obtineri poſſe: Primo quidem, in gradu *continentiæ*; cum adhuc perturbationes animæ ſunt vehementes, illis tamen reſiſtimus: ſecundo, in gradu *temperantiæ*; cum paſſiones paulo ſunt pacatiores: tertio, in gradu *heroico*; cum jam ita cohibitæ ſunt ac refrænatæ, ut raro admodum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur ſpectat ad virtutes in gradu heroico; non eſt dubitatio quin omnes ſimul connexæ ſint. Cum enim virtutes in eo gradu omnem poſtulent excellentiam quam in ſuo genere habere poſſunt; omnes autem virtutes mutuum ſibi *Virtutis gradus triplex.*

præstant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant, hinc fit ut virtutes in eo gradu sibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiæ non ambigitur; quia experientia constat, multos sese exercere in materia quarundam virtutum non vero aliarum, sicque sibi aliquos habitus comparare sine aliis. Verum tota difficultas est de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiæ, Utrum virtutes in eo gradu sint ita inter se connexæ ut una non possit haberi sine aliis. Missa igitur Scoti opinione, nostra (eaque communis) sententia est, rem ita se habere. Probatur; Quia omnis virtus suis explera numeris prudentiam quoque perfectam sibi adsciscit; atqui perfecta prudentia nulla est cæteris virtutibus destituta: Ex quo concludere est, omnes virtutes quasi communi vinculo prudentiæ inter se copulari. Hujus argumentationis major propositio patet ex trita Virtutis definitione, in qua ad rationem virtutis præscriptus à viro prudenti modus desideratur. Quod autem prudentia illa perfecta esse debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non nisi perfecta prudentia respondeat (neque enim regula deterior esse potest regulato) perfecta, inquam, secundum eum gradum secundum quem virtus illa dicitur perfecta; atqui supponimus hic, virtutem esse in statu perfecto temperantiæ; quare necesse est prudentiam esse in eodem statu perfectionis; ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac sanum sit, nulloque passionis æstu perverti possit. Minor ejusdem ratiocinationis propositio suaderur; Quia nisi vir prudens cæterarum virtutum præsidia advocet, non poterit semper ferre sanum de quavis re agenda judicium; cum liquido constet perturbationes nisi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æstimationem (sine qua prudentia nulla est) pervertere. Cum igitur nulla virtus possit esse perfecta sine prudentia; prudentia autem absque aliis vir-

Notus difficultatis.

Probabilior assertio probatur.

virtutibus perfecta esse non possit; hinc fit ut nulla virtus possit esse perfecta absque aliis. Hoc autem omne intelligendum est de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ statum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgo usurpantur, non vero de aliis quæ ad eminentem vitæ statum spectant, sine quibus aliæ in suo genere perfectæ esse possunt.

Secunda Disputatio hujus Tractatus: *De Virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor cardinalibus.*

§. I. De Prudentia.

Quæstio I. *Quid sit Prudentia.*

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix, optime definitur ab Aristotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ sunt homini bona aut mala*, 6. Ethic. c. 5. Dicitur *habitus verus*; tum ut constet, prudentiam esse de genere habituum intellectivorum; tum ut distinguatur à falsis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, seu *practicus*; ut distinguatur tum à theoreticis, cujusmodi sunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; cum à factivis, quales sunt Artes. Additur. *cum ratione*, (supple, *recta*) h. e. ex judicio integro, sano, & affectuum impetu minime perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id est, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu Philosophiæ Moralis; quod nempe ille ex natura sua conjuncta sit cum rectitudine voluntatis, non vero iste. Denique subjungitur, *circa ea quæ sunt homini bona vel mala*: in quo distinguitur prudentia à Philosophia Naturali; quæ licet dici possit *habitus verus agendi cum ratione* absolute, non tamen est circa ea

Prudentiæ definitio explicatur.

ea quæ ſunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optime diſtingui prudentiam à Philoſophia Morali; quod Philoſophia Moralis verſetur circa bonum & malum in genere, prudentia vero circa bona & mala in particulari.

Dub. Sed quæres hoc loco, Cum prudentia verſetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia ſunt, quomodo dici poſſit habitus verus, cum rerum contingentium nulla ſit certa veritas. Reſpondetur, Ve-

Reſp. ritatem prudentiæ non eſſe poſitam in conformitate intellectus cognoſcentis cum re cognita, ſed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut ſcribit Ariſtoteles 6. Ethic cap 2.) quam appetitus rectitudinem virtutes in eo reſidentes præſtant. Itaque licet habitus prudentiæ verſetur circa objectum contingens, erit tamen verus ſi recto appetitui conformetur. Quare cum prudentia ut ſic perfecta cæteras virtutes ſibi adjungi neceſſario poſtulet, hinc fit ut vir perfecte prudens ex integro & ſano affectu de rebus agendis judicet, ſicque judicium viri prudentis ſit ſemper practice verum.

Quæſtio II.

Quodnam ſit ſubjectum circa quod verſatur prudentia.

COnſtat ex prædictis, ſubjectum in quo reſidet prudentia eſſe intellectum. Quod vero ſpectat ad ſubjectum circa quod verſatur; duæ ſunt difficultates explicandæ: Quarum prior eſt, An illud ſit uni-

I. Difficultas. verſale vel particulare. Reſpondetur, Licet objectum prudentiæ generatim ſpectatum ſit aliquid univerſale, viz. id omne quod recta ratione eſt agendum; nihilominus tamen prudentia in unoquoque particulari homine ſpectata circa res ſingulas duntaxat

Objectum prudentiæ particulare verſatur; ſicque objectum prudentiæ abſolute & ſimpliciter dici debet particulare. Ratio vero cur prudentia per ſe circa particularia verſetur, eſt, quia ad prudentiam pertinet non ſolum conſideratio rationis,

nis, ſed etiam applicatio ad opus, qui finis eſt practicæ rationis. Nemo autem apte poteſt unum ad aliud applicare niſi utrumque in particulari perſpectum habuerit. Et quamvis ratio ſit primo & principaliter rerum univerſalium, poteſt tamen per habitum prudentiæ univerſales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, ſubjectum iſtud prudentiæ, licet ſit particulare, i.e. non univerſale, poſſe tamen dici eſſe commune, vel quia ad plurium utilitatem ſpectat, quale eſt ſubjectum prudentiæ Politicæ vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cum aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ inſtitutionem pertinet; vel quia prudentia verſatur interdum ſimul circa plura particularia.

Poſterior difficultas eſt, An ſubjectum prudentiæ ſit aliud à ſubjecto cæterarum virtutum. Reſpondetur, Licet ſubjectum prudentiæ non ſit realiter diverſum à ſubjecto reliquarum virtutum, eſſe tamen formaliter diſtinctum. Itaque licet idem agibile poſſit eſſe objectum materiale prudentiæ ſimul & alterius virtutis, non tamen ſub eadem formali ratione: ſed dicitur pertinere ad prudentiam, quatenus eſt objectum rationis ſub ratione veri practici; ad alias vero virtutes, quatenus eſt objectum appetitionis ſub ratione boni appetibilis: v. gr. Temperate uti cibo & potu, ad prudentiam ſimul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quanam quantitate pro cujuſque temperamento ſumi debeat cibus & potus; ad temperantiam vero, quatenus inclinat voluntatem ad ſumendum ejuſmodi cibum & potum juxta menſuram à prudenti ratione definitam.

Quæſtio III.

An habitus prudentiæ in viro ſapiente ſit multiplex.

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

ETſi ejuſdem ſit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cujuſque virtutis modum ponere; non tamen ejuſdem eſt habitus: Non enim per eundem

dem habitum prudentiæ novit aliquis ſervare mediocritatem in ſumendo cibo & potu, & in pecunia largienda: Quia nempe etſi aliquis facile judicet de circumſtantiis alicujus virtutis, deque modo in ea ſervando, non tamen ſtatim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus eſt unicuique proprio habitu prudentiæ; ſicque non unus ſed multiplex ſpecie habitus eſt in viro ſapiente: Qui tamen poteſt dici unus genere: quo modo Animal, quod ſpecie multiplex eſt, poteſt dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & ſecundum ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi ſpeciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conſpirant; ex iis enim una veluti totalis ſeu univerſalis prudentia efflorescit, non tamen realiter diſtincta à prædictis ſpecialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, pleroſque Morales Philoſophos qui res iſtas non adeo ſubtiliter examinant, cum de perfecta prudentia loquuntur, quaſi de uno ſimplici habitu loqui; licet vere non ſimplex ſit, ſed compoſitus, ſeu ex pluribus ſimplicibus habitibus conſtans.

Perfectam prudentiam non eſſe unam niſi per aggregationem multorum habituum ſpecialium prudentiæ.

Dub. An vero præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus ſit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui ſe applicet ad dirigendos quoſvis quarumlibet virtutum actus, diſputatur hoc loco. Probabilior autem videtur nobis eorum ſententia qui totalem illum ſeu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam inutilem & ſuperfluum: ſufficit enim ad conſtituendam mediocritatem in qualibet actione judicium naturale practicum cum aliquo habitu ſpeciali prudentiæ, præſertim cum omnis honeſta actio verſetur circa particulare aliquod objectū.

Reſp.

Quæſtio IV.

Quinam ſint actus ſeu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere eſt per ſe de mediis tantum ſive de iis quæ ſunt ad finem deſponere, diri-

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; ne putes prudentiam præſtituere finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synteresin, quæ ſe habet ad Prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonſtrationem. Ut autem prudentia apte dirigat alias virtutes circa media, tria præſtare debet: 1. conſultare, ſeu inquirere media; quod eſt inventionis: 2. deligere, ſeu potius diſcernere quæ ſunt optiora ad finem, quod eſt judicii: 3. præcipere ut quæ ſunt inventa & delecta perficiantur; quod eſt imperii. Per hunc enim actum ratio intimat ſeu interna quadam locutione denunciat quid agendum ſit: & quidem hic poſtremus eſt actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47.

Triplex munus Prudentiæ in dirigendo.

Quæſtio V.

Quænam ſint partes integrantes prudentiæ.

TRia in unaquaque virtute morali partium genera ſolent aſſignari, ut ſcribit D. Thomas 2. 2. q. 48. Aliæ enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quod virtutem ipſam conſtituant ſeu componant, ſed quod ad perfectum ipſius virtutis actum neceſſario deſiderentur. Subjectæ vero ſunt eæ quæ ſub illa virtute, tanquam ſpecies ſub genere ſubjiciuntur. Denique Potentiales partes ſunt, quæ virtute & poteſtate in eadem præcipuæ virtute continentur, & in quas ipſius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia diſtribuitur.

Tria partium genera invirtutibus.

1. *Integrantes,*

2. *Subjectæ.*

3. *Potentiales.*

Quod ſpectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibuſdam ſolent aſſignari; nempe, Sapientia ſeu Memoria præteritorum, Intelligentia præſentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia: Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent.* Sed omnium optime D. Thomas qu. cit.

Partes integrantes Prudentiæ.

cit. & ſeq. nempe 42. art. 1. & ſeq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ, quæ ſunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumſpectio, Cautio: Quarum quinque priores ſpectant ad prudentiam, quatenus eſt habitus cognoſcitivus; tres vero poſteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoſcente ſpectari poſſunt: Primum ipſa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præſentiũ: Secundo, cognitionis acquiſitio; quæ vel fit per diſciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, qua quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum ſententias; vel per inventionem, ad quam pertinet Solertia, cujus eſt repentina mediorum excogitatio: Tertio, cognitionis uſus, quo ex quibuſdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quem pertinet Ratio. Ut autem prudentia recte præcipiat, tribus indiget: imprimis, Providentia, ut res futuras ad finem accommodate diſponat; deinde, Circumſpectione, ut negotiorum circumſtantias caute diligenterq; attendat; denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere poſſunt declinet ac removeat.

Tria in habitu cognoſcente ſpectanda.

Quæſtio VI.

Quanam ſint ſubjectæ partes prudentiæ.

PArtes ſubjectæ ſive ſpecies prudentiæ poſſunt ad duas præcipuas revocari: quarum altera uniuſcujuſque mores privatos moderatur, diciturque ſolitaria ſeu privata; altera vero ſpectat regimen alicujus multitudinis: quæ quadruplex ponitur à D. Thoma, 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia eſt, qua is qui multitudini præeſt, ipſam prudenter moderatur: ad quam pertinet cujuſvis Magiſtratus prudentia; tum etiam ea, quam Ariſtoteles νομοθετικὴν appellat, Legiſlatorum propria. Politica eſt propria ſubditorum, qua prudenter ſe

Prudentia quadruplex Regia,

Politica,

ſe gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratia. Oeconomica ſpectat regimen familiæ: quæ alia eſt in iis qui præſunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui ſubſunt, ut in liberis & ſervis. Denique, Militaris ſpectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod ſpeciale negotium boni publici cauſa ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia eſt in duce, alia in militibus. *Oeconomica* *Militaris.*

Quæſtio VII.

Quænam ſint partes potentiales prudentiæ.

PArtes potentiales prudentiæ, ſeu virtutes adjunctæ prudentiæ, ſunt tres, nempe Eubulia, Syneſis, & Gnome. Nam quemadmodum tres ſunt actus ſeu officia prudentiæ, uti ſuperius diximus: viz. Inquiſitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio ſive imperium ut ea quæ judicata ſunt efficiantur; in quorum ultimo prudentiæ vis maxime elucet; Ita ad hæc tria facile exacteque præſtanda tres ſunt habitus: nempe, Eubulia, i. e. optima deliberandi ratio, quæ pertinet ad media facile invenienda; Syneſis, i. e. perſpicientia in judicando, quæ pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliqua definita ſunt; Gnome, i. e. ſententia, quæ pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non ſunt lege aliqua determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam diſerimen afferri inter Syneſin & Gnomen; quod Syneſis ſit optima judicandi ratio ſecundum leges communes & ordinarias, Gnome vero non item, ſed ejus ſit judicare ſecundum altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen eſſe rectum judicium, quod non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono fertur de re propoſita. *Tres virtutes adjunctæ Prudentiæ.* *Eubulia,* *Syneſis,* *Gnome.*

§. II. De

§. II. De Justitia.

Quæst. I.

Quid sit Justitia.

Justitia virtutum omnium præstantissima.

JUstum Latini ab eo quod *Jus* dicitur appellarunt; à *justo* vero *justitiæ* nomen deductum est. Est autem Justitia inter virtutes pure morales citra controversiam prima, non modo ratione objecti, sed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione subjecti: cum enim plerique Temperantiam ac Fortitudinem in infima animi parte collocassent, ut sensitivæ partis motus cohiberent; omnes uno consensu Justitiam in voluntate posuere, veluti cæteris virtutibus sedatiorem, & rationi viciniorem. Quod autem ratione objecti sit cæteris præstantior, ex eo constat; quod justitiæ propositum est, non tam propriis utilitatibus quam alienis commodis consulere: quod eo præstantius censeri debet quo est difficilius, eo divinius quo pluribus est utilius.

Justitiæ *duplex acceptio:*

1.

Est autem acceptio *Justitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, seu pro virtutum omnium cumulo. Ita legimus in sacris Scripturis passim viros probos appellari *justos*, & *justitiam* pro omni virtute indiscriminatim accipi; & è contra, *injustos* appellari quosvis scelerato, & *injustitiam* pro quolibet genere vitii usurpari. Unde illud Aristotelis ex Agathone, 5. Ethic. 8.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶς' ἀρετὴ 'στί.

Justitia in se virtutes continet omnes.

2.

Verum hæc *justitiæ* acceptio impropria est, & universalior quam par sit; neque enim sic justitia ab aliis virtutibus distingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *justitiæ* est, pro eo duntaxat genere virtutis quo probe ad alios affecti sumus: unde omnis justitiæ proprie dictæ species ab Aristotele dicitur esse πρὸς ἕτερον, i. e. *ad aliud*, seu *propter aliud*.

Justitiæ descriptio.

Itaque Justitiam proprie sumptam describit Aristoteles loco citato, *Qua apti sunt homines ad res justas geren-*

gerendas, quaq; juſte agunt, & ea optant quæ juſta ſunt: Sed hæc rudis eſt juſtitiæ delineatio. Paulo accuratior eſt ejuſdem à Juris peritis tradita definitio, ut dicatur, *Conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.* In qua definitione, per *voluntatem* ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non eſt intelligenda ipſa animæ facultas, ſed potius ipſiuſmet facultatis actus, per quem deſcribitur habitus: Sic enim conſuetum eſt optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cum dicit S. Auguſtinus, *Fides eſt credere quod non vides.* Additur, *conſtans & perpetua*; intelligas actum illum ab habitu, cujus propria eſt conſtantia & perpetuitas, proficiſci. Denique, ultimo loco additur, *jus ſuum cuique tribuendi*; ut diſtinguatur actus juſtitiæ ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipſius objectum, quod eſt Jus, ſive Quod juſtum eſt. Cæterum quia juſtitia non eſt actus proprie ſed habitus, poſſet adhuc aptius in hunc modum definiri; nempe, Habitus quo quis perpetua & conſtanti voluntate jus ſuum cuique tribuit,

Accuratior definitio.

Alia adhuc aptior definitio.

Quæſtio II.

Quænam ſint partes integrantes juſtitiæ.

Juſtitiæ munus duplex. Pſal. 36. 27.

DUo ſunt quæ juſtitiæ munus explent; Declinare à malo, & Facere bonum: juxta illud Pſalmiſtæ, *Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum* & *malum* non eodem ſenſu accipiuntur quo in cæteris virtutibus uſurpantur (nam virtutes univerſæ id commune habent, ut quod bonum rectumq; eſt conſectentur, & malum devitent) ſed eo pacto accipienda ſunt, ut *bonum* idem ſit ac *alteri debitum*; *malum* vero, idem quod *alteri noxium.* Itaque *facere bonum*, ut eſt pars juſtitiæ, eſt æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum; *declinare* autem *à malo*, eſt nemini injuriam inferre: Quo ſpectant illa juris præcepta, *Alterum non ladere*; &, *Suum cuique tribuere.* Ubi cum audis partem alteram juſtitiæ eſſe *a malo declinare*, ſeu *neminem ladere*,

Facere bonum

Declinare à malo.

cave putes partem istam justitiæ in otio veluti inertem jacere sed potius in quodam affectu voluntatis malum omne alteri pernicioſum repudiantis. Cæterum dicuntur ista duo partes justitiæ, ſive generalis ſive ſpecialis, integrantes, quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum justitiæ: ita tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, ſit actus imperfectior, & pars justitiæ veluti materialis ac diſpoſitiva; hoc vero poſterius, nempe *facere bonum*, ſit actus nobilior, & pars justitiæ veluti formalis & completiva.

Quæſtio III.

Quænam ſint partes ſubjectæ ſeu ſpecies juſtitiæ.

Juſtitia duplex: Generalis, Specialis.

JUſtitia in genere duplex eſt, authore Ariſtotele 5. Ethic. 1. Altera Generalis ſeu Legalis dicitur; altera Specialis & Privata. Illa dicitur qua quis probe affectus eſt erga alios publici boni gratia; hæc vero, qua quis probe affectus eſt erga alios propter bonum ipſorum proprium: Itaq; generalis ſpectat bonum politiæ; ſpecialis, bonum cujuſque: Illa eſt univerſalis quædam obedientia erga omnes leges ſocietatis politicæ; hæc vero, æquitatis obſervantia in rebus diſtribuendis aut contrahendis: Illa legum præcipue autoritate ducitur; hæc, magis æqualitate perſonarum. Cui duplici generi Juſtitiæ Jus quoq; duplex reſpondet apud Ariſtotelem, 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eodem ſpectat Juris diſtributio à Juris peritis tradita, in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad ſtatum Reip. ſpectat; privatum vero, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Illud eſt objectum juſtitiæ legalis; hoc vero, objectum ſpecialis. Verum de utroque genere juſtitiæ ſigillatim aliquid dicendum eſt.

Jus item duplex:

Publicum, Privatum.

Juſtitia generalis ſeu legalis cur ſic appellata.

Quæſtio IV.

De juſtitia Generali ſeu Legali.

SPecies hæc juſtitiæ tum Generalis cum Legalis appellatur: Generalis quidem, non quod ſit ipſa juſtitia

juſtitia in genere (ſic enim non eſſet juſtitiæ ſpecies, oppoſita Speciali) ſed quod bonum pluribus commune primo & per ſe ſpectet; Legalis vero, quia ad ipſam pertinet æquas leges condere, & conditas obſervare. Et licet interdum Ariſtoteles videatur innuere, juſtitiam generalem eſſe eandem cum univerſa virtute, ſeu eum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet ſic intelligi; quod juſtitia legalis ſit omnis virtus, ſed quod illam omnis virtus comitetur; vix enim quis legalem juſtitiam perfecte poteſt exercere niſi aliarum virtutum ſubſidio roboretur. Adde, quod objectum per ſe & proprium juſtitiæ legalis, quod eſt Bonum commune, ſit ſimul finis ad quem cæteræ virtutes ultimo referuntur, licet non ſit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum juſtitiæ legalis non eſſe bonum quodvis pluribus commune, ſed bonum commune totius Reip. idque prout haberi poteſt religioſa quadam obſervantia eorum omnium quæ jure publico ſancita ſunt: Poteſt enim alia ratione bonum commune procreari; ut cum affectu quodam pietatis parentibus & patriæ ſuccurrimus. Eſt autem juſtitia legalis duplex: altera nobilior, in magiſtratibus, principe, ac præſertim legis latoribus; quæ ſpecialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minus præcipua, in ſubditis ut in civibus, populo, plebe.

Objectum juſtitiæ legalis.

Juſtitia legalis duplex.

Quæſtio V.
De *juſtitia ſpeciali.*

HAbitum juſtitiæ ſpecialis diſtingui ab habitu juſtitiæ generalis, vel ex ipſius objecto intelligitur, quod eſt *jus* Æquale, cum objectum juſtitiæ generalis ſit jus Legale. Ubi per *jus æquale* intelligitur id omne quod juſtum eſt ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus ſcil. emptionibus, &c.) reperitur: per *jus* vero *legale* intelligitur id omne quod lege, præſertim civili, cautum eſt pro totius

Jus æquale eſt objectum juſtitiæ Specialis.

Reip. bono; cujuſmodi ſunt ea quæ per leges ſumptuarias, & ſimiles ſtatuuntur. Et quidem de iſta ſpeciali juſtitia maxime accipienda eſt juſtitiæ definitio in genere tradita & ſuperius explicata, nempe, *Conſtans et perpetua voluntas jus ſuum cuiq; tribuendi*; ubi videntur Juris conſulti loqui de jure alterius cujuſque proprio ſeu privato.

Ejus duæ ſpecies; Diſtributiva, Commutativa.

Quod ſpectat ad ſpecies ſeu partes ſubjectas hujus ſpecialis juſtitiæ, duæ ab Ariſtotele 5. Ethic. 2. non immerito aſſignantur; Diſtributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa poſita eſt in diſtribuendo honore, pecuniis, præmiis & pœnis inter eos qui in civili ſocietate verſantur; hæc vero tota in commutationibus, pactis, rebuſq; contrahendis conſiſtit; Illa perſonarum maxime rationem habet; hæc rerum; Illa imprimis pertinet ad regem & magiſtratus; hæc vero ad omnes; Illa pluribus ſimul jus tribuit; hæc vero uni duntaxat vel alteri; Denique, illa proportionem ſeu analogiam Geometricam; hæc vero, Arithmeticam ſervat. Cujus ratio eſt, quod in diſtribuendis rebus habenda ſit ratio dignitatis & meriti cujuſque, ita ut id quod tribuitur ſit majus vel minus pro perſonæ dignitate; at vero in rebus commutandis habenda ſit ratio æqualitatis accepti & debiti ſeu redditi, ita ut id quod redditur ſit æquale ſecundum proportionem Arithmeticam ei quod eſt acceptum; in quo locũ non habet perſonæ meritum vel dignitas. Itaque, in diſtributiva juſtitia comparandæ ſunt res cum perſonis; ex qua comparatione naſcitur Geometrica proportio; in commutativa vero res inter ſe computantur, nempe res accepta cum debita ſeu reddenda aut reddita; unde naſcitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici juſtitiæ reſpondet jus duplex ab Ariſtotele traditum 5. Ethic. 4 alterum quod vocat διανεμητικὸν, in rebus diſtribuendis; alterum quod vocat διορθωτικὸν in contrahendis negotiis poſitum. Eſt autem diſtributiva juſtitia duplex; altera Remunerativa, quæ honores

Cur Diſtributativa ſervet proportionem Geometricam, Commutativa Arithmeticam.

Ius duplex. Juſtitia Diſtributiva duplex.

res & magiſtratus, & alia id genus beneficia pro cujuſque dignitate & meritis diſtribuit; altera Punitiva, quæ ſimiliter nocentes ut par eſt ſuppliciis afficit.

Juſtitiæ Commutativæ ſpecies.

Quoniam autem Juſtitia commutativa tota eſt in commutationibus poſita, idcirco tam varia eſſe poteſt quam variæ eſſe poſſunt commutationum voluntariarum ſpecies. Dico *voluntariarum*; quia ſunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minus proprie dici poſſunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cum res aliqua ex conſenſu utriuſq; partis transfertur in alienam perſonam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti*; ſi enim omnino transfertur abſq; ulla ſpe compenſationis, erit actio Liberalitatis non Juſtitiæ. Poteſt autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus exſiſtunt variæ ſpecies commutationum. Primo modo poteſt res omnino non modo quoad uſum ſed etiam quoad dominium transferri accepta æquali remuneratione; unde exſiſtunt Venditio & Emptio. Secundo modo poteſt res transferri tantum quoad uſum: Et quidem ſi uſus gratis concedatur in rebus quæ fructum, afferunt erit Uſus fructus; ſi vero uſus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur Mutuum ſive Commodatum. Quod ſi uſus non gratis concedatur, in rebus mobilibus dicetur Locatio; in immobilibus vero, Conductio. Denique, tertio modo poteſt aliquid transferri ita ut nec dominium nec uſus alteri concedatur, ſed tantum vel ut res apud ipſum conſervetur, ut in Depoſito; velut ſatisfiat obligationi, ut in Pignore & Fidejuſſione contingit. His adde ſimplicem Pollicitationem, quam non anteceſſit petitio promiſſionis; Stipulationem,, quæ eſt promiſſio præcedente ipſius promiſſionis petitione; Tranſactionem, quæ ſtipulatio quædam eſt circa rem litigioſam, ſeu in qua lis præceſſit, Deniq; pacta omnia, convenſiones & contractus innominati pertinent ad juſtitiam commutativam. Porro, commutationes involuntariæ dicuntur

Commutationes voluntariæ.

Earum variæ ſpecies.

1.

2.

3.

Commutationes involuntariæ.

quæ fiunt nobis invitis; ut cum quis invito domino utitur re, opera, vel persona alterius; quod contingit aut occulte aut aperte per vim: inde Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæstio VI.

Quænam sint partes potentiales justitiæ.

Partes potentiales Iustitiæ:

PArtes potentiales seu virtutes annexæ Justitiæ sunt hæ præcipuæ; Religio, Pietas, Observantia, Obedientia, Veritas, Gratitudo, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia. De quibus sigillatim aliquid dicendum est.

1 *Religio;*

Religio est Virtus qua quis recte afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam est Deus quam ipsius Dei cultus, licet Deus qnatenus colendus possit aliquo modo dici ejusdem virtutis objectum. Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non nisi ratione distingui; quod *religio* dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatum in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, sacrificiis, oblationibus, &c. *Sanctitas* autem, quatenus homo non solum hæc sed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur, habentur *sancta*. Nota etiam, *pietatem* non raro tum pro Religione cum pro Sanctitate indiscriminatim accipi. Cæterum religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur per quas homo immediate ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minus propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo *visitatio pupillorum & viduarum* à D. Jacobo dicitur *religio munda & immaculata apud Deum*. Porro, actiones religionis propriæ sunt adhuc duplicis generis: quædam interiores, ut duæ istæ, Devotio & Oratio; quædam vero exteriores, nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Juramentum, Adjuratio, Laus. Devotio est Actus voluntatis paratæ

Qui differat à Sanctitate.

Pietas.

Qui sunt præcipui actus Religionis.

Jac. 1. 27.

Actus interni: Externi.

ratæ ad præſtanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam ſpectant. Oratio eſt Petitio decentium à Deo. Adoratio eſt, qua non ſolum mente, ſed etiam externa corporis ſignificatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium late ſumptum (quod varias ſpecies continet) eſt Oblatio rei alicujus externæ Deo religioſe facta, qua nos ipſius imperio ſubditos eſſe profitemur. Votum eſt Deliberata promiſſio de aliquo bono Deo facta. Juramentum eſt Aſſumptio Divini nominis ad alicujus rei confirmationem religioſe facta. Adjuratio eſt invocatio Divini nominis, qua quempiam deprecando aut compellendo ad aliquid faciendum aut non faciendum inducimus. Laus eſt Aſſumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi ſunt præcipui actus Religionis, quæ eſt prima virtus annexa Juſtitiæ. Sequitur Pietas, per quam ſanguine junctis patriæque officium & cultum exhibemus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cum Pietatem ſoli Deo tribuendam eſſe cenſeant. Obſervantia eſt, per quam iis qui dignitate aliqua præcellunt honorem cultumque deferimus: quo modo obſervantiam exhibemus viris doctis, probis & perſonam publicam gerentibus. Obedientia eſt, qua voluntas prompta & facilis redditur ad ſuperioris præcepta implenda. Veritas eſt, qua quis verbis & factis talem ſe demonſtrat qualis in ſe eſt. Gratitudo eſt Virtus, qua iis qui de nobis bene meriti ſunt gratias non ſolum habemus & agimus, ſed etiam cum poſſumus referrimus. Liberalitas dicitur, qua quis diſpenſat pecunias & ea quæ pecuniis æſtimantur in bonos uſus ſibi, ſuiſque, & aliis. Affabilitas eſt, qua quis in communi hominum conſuetudine mediocriter & uti decet ſe habet, ſtuderque quantum poteſt omnibus benigne obſequi. Amicitia virtus eſt, qua aliqui mutuam apertamque benevolentiam habent, & ſe invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere eſt, diſcrimen inter affabilitatem & amicitiam; quod hæc inter notos duntaxat,

2. *Pietas*;

3. *Obſervantia*;

4. *Obedientia*;

5 *Veritas*.

6, *Gratitudo*;

7. *Liberalitas*.

8. *Affabilitas*.

9. *Amicitia*.

illa vero inter quoſvis, etiam ignotos, cernatur: deinde, quod hæc in affectu maxime, illa vero in ſermone & vitæ conſuetudine maxime poſita eſſe videatur. Sed hæc de partibus Juſtitiæ ſatis.

Quæſtio VII.
De *Lege*.

CUm juſtitia circa jus verſetur, & juſtitiæ actus ſit jus ipſum reddere,, locus hic poſtulat ut de Jure nonnihil diſſeramus. Verum quia ſumma eſt Legis & Juris conſenſio, ut unum abſque altero non poſſit intelligi; præſertim cum lex ſit juris regula, imo ſit ipſa juris conſtitutio: idcirco prius de Lege dicendum eſt: De qua tria explicanda ſunt; nempe, *Quid* ſit, *Quotuplex* ſit, & *Quomodo* obliget.

1. Difficultas; Quid ſit Lex.

Quod igitur ſpectat ad primum; Lex in genere optime definitur, Rationis ordinatio homini quid agendum quidve non agendum ſit oſtendens in commune bonum inſtituta. Cujus definitionis tres ſunt partes explicandæ. Primo igitur, dicitur Lex *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem eſſe opus rationis ſeu intelligentiæ: Cum enim proprium ſit rationis imperare, ſit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi; quod ad imperium pertinet, à ratione ducatur neceſſe eſt. Secundo additur, *homini quid agendum ſit quidve non agendum oſtendens:* Quibus verbis exprimitur ipſius legis munus, quod eſt jubere bona, vetare mala: ſimulque tria quæ ad iſtud munus neceſſaria ſunt, ſubindicantur; nempe, legis ipſius æquitas, autoritas, & promulgatio. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet ut niſi æqua ſit non ſit lex. Autoritas autem neceſſaria eſt ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non eſt cujuſlibet leges condere, ſed ejus qui poteſtatem habeat; nempe, vel multitudinis, vel perſonæ publicæ quæ multitudinis curam gerit. Denique neceſſaria eſt promulgatio ſeu ſufficiens declaratio

Tria ad legem neceſſaria;
1. Æquitas
2. Autoritas
3. Promulgatio.

ejuſ-

ejuſdem ordinationis: alioqui non obligat; nec proinde rationem legis proprie ſibi vendicat. Tertio, dicitur *ad commune bonum inſtituta*; ut ſcias finem inſtitutæ legis eſſe bonum ſocietatis humanæ.

II. Quotuplex ſit Lex Æterna, participata

Quod ſpectat ad ſecundum; Lex univerſim & late ſumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. bipartito dividi poteſt; in legem Æternam, & legem Participatam. Lex vero participata juxta eundem tripartito dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris diviſionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quod cum lex ſit regula & menſura, dupliciter poteſt eſſe in aliquo: uno modo, ſicut in regulante & menſurante; alio modo, ſicut in regulato & menſurato. Eſt igitur in Divina mente tanquam in regulante lex, qua Deus ipſe totum hoc univerſum, ac preſertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa ſempiterna eſſe debuit, & quaſi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ ſempiternis characteribus deſcripta. Cumque omnia quæ Divinæ providentiæ ſubduntur, à lege illa æterna regulentur ac menſurentur; hinc fit, ut omnia aliqua ratione legem æternam participent: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ ſubjacet: unde omnis illa lex qua homines ad finem ſive naturalem ſive ſupernaturalem diriguntur, participatio quædam eſt legis æternæ. Eſt autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; poſtrema vero, in ordine ad finem ſupernaturalem.

Lex participata triplex.

Q. in differant lex Naturalis & Humana

Ut autem intelligas qui differant inter ſe lex naturalis & humana, ſciendum eſt, quod quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici poſſunt, alia ſunt generaliſſima & lumine naturali notiſſima, alia vero minus generalia & minus nota, quæ ex generaliſſimis

liſſimis ut theoreticæ rationis deducuntur : ita eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici poſſunt, alia ſunt notiſſima & generaliſſima, in quibus lex naturalis eſt poſita ; alia vero minus nota & minus generalia, quæ ex illis generaliſſimis vi rationis practicæ deducuntur : in quibus humana lex eſt poſita. Ex quo intelligere eſt, leges humanas non poſſe adverſari naturæ decretis, licet plerumque ipſæ inter ſe diſſentiant, & publicæ utilitatis cauſa interdum immutari poſſint & inflecti ; cum lex naturalis eadem apud omnes ſemper exſiſtat.

Nota.

Lex humana duplex :

1. *Secularis*

2. *Eccleſiaſtica.*

Cæterum lex humana eſt duplex : alia ſecularis, ad quam ſpectat jus Gentium & Civile ; alia Eccleſiaſtica, ad quam ſpectat jus Canonicum. Lex ſecularis (quæ vulgo Civilis appellatur) ea eſt quæ a poteſtate ſeculari eſt inſtituta ; nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Republica, Magiſtratu, aut aliqua communitate : Eccleſiaſtica vero, quæ ab eccleſiaſtica poteſtate inſtituta eſt ; nimirum, à Concilio, Papa ; Epiſcopo, vel alio Prælato. Dicitur alio nomine Canonica, i. e. regulativa : *Canon* enim idem eſt quod *regula.*

Divina lex duplex : Vetus & Nova. In lege Divina quædam ſunt de jure naturali ; Quædam de jure poſitivo.

Quod ſpectat ad legem Divinam quatenus a mere naturali & humana diſtinguitur, definiri poteſt, ea quæ à Deo hominibus eſt revelata, ut per eam ad finem ſupernaturalem homines dirigerentur : Eſtque ea duplex ; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Moſen Iſraelitico populo, hæc vero per Chriſtum omnibus hominibus eſt ad ſalutem promulgata. Porro, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licet a Deo ſint revelata, poſſunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi : ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi : & in Nova permulta ſunt quæ ad mores pertinent : quædam etiam quæ dicuntur de jure poſitivo, quæ non potuiſſent hominibus niſi per revelationem innoteſcere : hujuſmodi fuerunt in

V. T.

V. T. præcepta Ceremonialia, & pleraque Judicialia: in Evangelio vero, præcepta Fidei & Sacramentorum. Sed hoc ſatis de diviſione legum.

III. Difficultas erat de obligatione legum. Tenendum igitur eſt, Legem æternam non obligare niſi quatenus per legem participatam innoteſcit: deinde, Legem naturalem, & Divinam quæ dicitur de jure naturali, obligare omnes, nec alia egere promulgatione præter eam quæ ſit per lumen naturale, quod eſt omnibus à natura congenitum. Quod vero ſpectat ad legem humanam, ſive Politicam ſive Eccleſiaſticam, non obligat niſi ſit promulgata, deinde uſu recepta, non derogata per contrariam conſuetudinem, nec invincibiliter ignorata. Lex vero Divina, præſertim Evangelica quæ eſt de juræ poſitivo, ubi primum innoteſcit, obligat, & ſola invincibilis ignorantia excuſat ab ipſius obſervatione. Cæterum licet naturalis & Divina frequenter obligent ad mortale, non tamen ſemper: humana vero tunc obligat ad mortale, cum talis eſt intentio legiſlatoris & innoteſcit: deinde, cum res quæ jubetur vel vetatur, eſt magni momenti; denique, cum graves pœnæ violantibus indicuntur.

III. Quomodo lex obliget: Æterna, Naturalis, Humana, Divina.

Quæſtio VIII.

De Jure.

DE Jure tria ſunt breviter explicanda: primo, Quotuplex ſit acceptio *juris*; ſecundo, Quid ſit jus proprie dictum; tertio, Quotuplex ſit jus proprie dictum.

Quod igitur ſpectat ad primum, nomen *Juris* eſt valde ambiguum: Primum enim valde improprie accipitur pro loco ubi jus dici ſolet; ut cum dicitur aliquis *in jus trahi* Secundo, pro poteſtate ſeu authoritate aliqua; ut cum dominus dicitur *habere jus in ſervos.* Tertio, pro legum omnium coacervatione; quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabulo, *Juris prudentia*; quæ idcirco definitur, Legum omni-

I. Difficultas, Quæ ſint juris acceptiones. 1. 2. 3.

4. omnium peritia. Quarto, pro lege qualibet juſta: quomodo accipi poteſt *Jus*, cum dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cum dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum.

5. Quinto, *Jus* maxime proprie accipitur Materialiter quidem pro rebus ſeu actionibus æquis & juſtis: quo modo dicimus jus eſſe *alteri debitum reddere*, & ipſum etiam debitum quod redditur *jus* appellamus: Formaliter vero, pro æquitate ipſa quæ reperitur in rebus & actionibus juſtis, præſertimque in rerum commutatione & diſtributione, quæque etiam in rebus dandis, accipiendis vel diſtribuendis ab æquo judice ponitur, aut quopiam homine juſto ſervatur: quo modo in iſtis loquendi formulis uſurpatur, cum dicitur quis *jus ſtatuere*, *jus poſtulare*, *jus dicere*, *jus ſervare*, *jus reddere*.

Jus *Materialiter.*

Formaliter

II. *Quid ſit jus.*

Quod ſpectat ad ſecundam difficultatem; Jus in hac poſtrema acceptione formaliter ſpectatum, eſt Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, ſive meritum illud ſit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; ſive ſit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel ſupplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* vero, id omne quod pro merito tribui debet. Ex quo intelligis, jus idem eſſe realiter cum debito, quatenus debitum eſt æquale merito.

Jus eſt *idem reipſa cum* debito.

Ut autem intelligas quomodo verum ſit quod dicitur, *jus ex lege & facto naſci*; ſciendum eſt nobiliſſimum illum actum juſtitiæ qui à perſona publica, nempe judice, exercetur, comparari poſſe demonſtrativo ſyllogiſmo; in quo Lex tenet locum majoris propoſitionis, Factum vero minoris, denique Jus concluſionis: ut patet in hoc ſyllogiſmo,

Quomodo ex lege & facto naſci jus naſcatur.

Omnis homicida puniri debet: en lex!
Atque Milo eſt homicida: en factum!
Ergo puniatur Milo: en jus!

III. *Quo duplex ſit Jus.*

Quod ſpectat ad tertiam difficultatem; Cum uni cuique

cuiq; legi *jus* ſuum correſpondeat (eſt enim lex juris conſtitutiva) hinc fit, ut *jus* eodem ferme modo dividi ſoleat quo Lex ipſa. Eſt autem tradita à Juris peritis hæc juris diviſio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad ſtatum totius Reipub. pertinet, ſpectatq; ad juſtitiam legalem; hoc vero ad ſingulorum utilitatem pertinet, ſpectatq; ad juſtitiam ſpecialem. *Publicum, Privatum.*

Rurſus, jus privatum triplex aſſignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, Quod natura omnia animalia docuit; alterum vero, Quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit; tertiũ denique, Quod quiſq; populus ſibi conſtituit. *Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile.*

Jus autem civile aut ſcriptum eſt aut non-ſcriptum: Scriptum dici poteſt quod aut Lege ſtatuitur, aut Plebiſcito, aut Senatus conſulto, aut Principum placitis, aut Magiſtratuum edictis, aut reſponſis Prudentium; non ſcriptum vero, quod ab anteceſſoribus traditum ſola conſuetudine firmatum eſt. *Civile duplex; Scriptum, Non-ſcriptum.*

Eſt etiam aptiſſima juris divitio in Naturale & Poſitivum: Illud dicitur quod eſt à natura, omnibuſque naturali lumine innoteſcit: Poſitivum vero, quod lege aliqua expreſſa poſitum eſt, nec niſi voce aut ſcripto promulgatum hominibus innoteſcit: Eſtque iſtud duplex; nempe Divinum, & Humanum: illud à Deo immediate, hoc ab hominibus conſtitutum. Rurſum, Divinum eſt vel vetus vel novum, quod veteri vel novo teſtamento continetur: Humanum vero, aut Civile eſt, quod à poteſtate ſeculari; aut Canonicum, quod a poteſtate eccleſiaſtica poſitum eſt. *Alia juris diviſio.*

§. III. De Fortitudine.

Quæſtio I.
Quid ſit Fortitudo:

FOrtitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quanto enim præſtantius eſt honeſta aggredi, quam turpia refugere; & quanto majoris *Fortitudo Temperantiam antecellit.*

majoris eſt animi, fortiter dolorem ſuſtinere, quam à voluptate abſtinere, tanto fortitudo temperantiæ præſtat: Et ſicut bonum malo natura prius eſt; ſic prius eſt, bonum velle aggredi, quod eſt fortitudinis, quam a malo recedere, quod eſt temperantiæ. Neq; enim à malo deflectimus niſi alicujus boni gratia: & quamvis fuga mali proſecutionem boni ordine exſecutionis antecedat, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo dupliciter accipitur. 1. 2.

Ut autem intelligas in qua poſita ſit vis & ratio fortitudinis, notandum eſt, *fortitudinem* dupliciter accipi: Primo quidem, pro omni animi firmitate quæ in cujuſlibet virtutis actione reperitur: quo modo non eſt virtus, à cæteris diſtincta, ſed potius conditio ad omnem virtutem requiſita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout ſignificat ſpecialem quandam animi firmitatem in ſuſcipiendis periculis laboribuſque perferendis: quo modo eſt ſpecialis virtus, definiturq; ab Ariſt. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas circa metum & audaciam.* Ad cujus definitionis intelligentiam notandum eſt *metum* & *audaciam* dupliciter accipi: primo quidem pro vitiis extremis, inter quæ media conſiſtit fortitudo; altero modo, pro paſſionibus appetitus iraſcibilis, quo modo accipiuntur in ſupradicta definitione. Notandum eſt præterea, virtutem circa aliquid verſari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici poteſt fortitudo ſaltem improprie verſari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid diligendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magis proprie verſari circa Metum & Audaciam in poſteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum, quo modo fortitudo dicitur etiam proprie verſari circa Labores, Dolores, & Pericula.

Fortitudinis definitio.

Triplici modo dicitur virtus circa aliquid verſari.

Quæſtio II.

Quinam ſint fortitudinis actus.

Duo actus fortitudinis Suſtinere & Aggredi.

FOrtitudinis actus duo ſunt præcipui; nempe, Suſtinere, & Aggredi. Cum enim fortitudo circa

ca audaciam & timorem verſetur; timorem reprimit, difficultatem ſuſtinendo; audaciam vero, periculum caute aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præſtantior eſt ſuſtinentia quam aggreſſio; ut docet Ariſtoteles 3. Ethic. 9. & D. Thomas 2. 2. qu. 123. art. 6 Etenim magis arduum eſt timorem reprimere, quod fit ſuſtinendo; quam audaciam refrænare, quod aggrediendo fit. Nam ipſum periculum, quod eſt objectum audaciæ & timoris, cum ex ſe conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, ſed potius confert ad augendum timorem. *Præſtat ſuſtinere quam aggredi.*

Porro, inter ſpeciales actus fortitudinis, principem locum obtinet apud Chriſtianos Martyrium. Nam fortitudinis eſt, firmare animum in bono contra timorem; Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbiſſimæ maximeq; formidoloſæ, videlicet mortis. Quod ſi objicias, Martyrium videri potius actum Charitatis quam Fortitudinis, juxta illud Joan 15. 13. *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis:* reſpondet D. Thomas, 2. 2. q. 124 art. 2. ad 2. *Matyrium eſſe actum* utriuſq; virtutis: *charitatis* quidem, *ut imperantis*; *fortitudinis vero, ut elicientis: Charitas enim inclinat ad actū martyrii ſicut primum & principale motivum per modū virtutis imperantis; fortitudo autem, ſicut motivum proprium per modum virtutis elicientis.* Cenſetur autem actus aliquis eſſe ejus virtutis proprius à qua elicitur. Cum tamen ab utraque virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriuſq; ſit manifeſtativum; & quidem maxime charitatis, juxta illud Joan. 15. *Majorem*, &c. eo quod tanto magis oſtenditur quiſquam perſonam aliquam amare, quanto pro ea rem magis amatam contemnit, & magis odioſam diligit: at Martyr Divini amoris cauſa vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbiſſimis doloribus conjunctam libentiſſime amplectitur. *De Martyrio.* *Object.* *Reſp.*

Quæſtio

Quæstio III.

Quænam sint partes fortitudinis.

Species fortitudinis nullæ.

PArtes fortitudinis subjectæ seu species nullæ assignantur, quia virtus hæc versatur circa materiam valde specialem, quæ plures virtutum species constituere nequit. Partes vero integrantes (quæ sub alia

Quatuor virtutes illi annexæ.

consideratione *potentiales* appellantur) quatuor sunt: nempe, Fiducia seu Magnanimitas; Magnificentia; Patientia, ad quam spectat Longanimitas; & Perseverantia, ad quam pertinet Constantia: Quæ ex duplici actu fortitudinis, nempe *aggredi* & *sustinere*, colliguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum, duæ vero posteriores ad sustinendum desiderantur. Ad aggrediendum duo sunt necessaria: Quorum unum pertinet ad animi præparationem; ob quam po-

1. *Fiducia seu Magnanimitas.*

nitur Fiducia seu Magnanimitas, qua quis parato promptoq; animo est ad res arduas & difficiles aggrediendas: Alterum pertinet ad operis effectionem, nimirum ut animus in re quam semel aggressus est non succumbat, sed semper generose & magnifice (ut ita loquar) se gerat in operando, ideoq; ad magnanimi-

2. *Magnificentia,*

tatem addi debet Magnificentia. Et si quidem hæ duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis, nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes integrantes fortitudinis; quia sic ipsam fortitudinem quasi integrant & componunt: quod si ad alias referantur materias in quibus difficultas minor est, ut ad Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis potentiales; sic enim non includant totam fortitudinis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exiguntur. Ad sustinendum vero duo similiter desiderantur: Alterum, ne animus nimio impendentis mali

3. *Patientia.*

timore consternetur; quo spectat Patientia (cui adjungitur Longanimitas, qua quis res magnas quæ procul absunt exspectat) cum enim diuturna rei magnæ exspectatio tristitiam afferat, juxta illud Sapientis, Prov. 13. 12. *Spes quæ differtur affligit animam,*

nam, ad eam æquanimiter ferendam patientia deſideratur. Alterum quod ad ſuſtinendum requiritur, eſt, ne ex diuturna rerum moleſtarū perpeſſione animus ægritudine elidatur; quo ſpectat Perſeverentia: cui adjungitur conſtantia, qua munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis ſubortas exſorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requiſitis ad agrediendum, idem ſentiendum de duabus iſtis virtutibus neceſſariis ad ſuſtinendum, Patientia inquam & Perſeverantia; Illas ſcilicet, quatenus ſpectant ad materiam peculiarē fortitudinis eſſe partes ipſius integrantes; quatenus autem circa alias materias minus arduas verſantur, eſſe partes ejuſdem potentiales, ab ipſa quidem diſtinctas, eidem tamen Conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. *Perſeverantia. Iſtæ virtutes dici poſſunt non tantum partes integrantes Fortitudinis ſed etiam potentiales.*

§ IV. De Temperantia.

Quæſtio I.

Quid ſit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

TEmperantia dici poteſt quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum ſervat: Verum ſpecialiter & magis proprie accipitur pro ea tantum virtute quæ in moderandis voluptatibus eſt poſita. Quare non male ab Ariſtotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa ſenſuum, ac præſertim tactus guſtuſque voluptates.* Quæ deſcriptio ut facilius intelligatur, notandum eſt, ſicut fortitudinis ita quoq; temperantiæ triplex objectum aſſignari: nempe, Fugiendum; quod maxime eſt intemperantia, aut ſi mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod eſt voluptas, imprimis ſenſuum, & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Expetendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cærera ejuſmodi, quæ pertinent tum ad individui cum ad ſpeciei conſervationem. Cæterum ex ſupradicta deſcriptione intelligis, temperantiam non verſari proprie circa voluptates quaſlibet, ſed circa voluptates corporis duntaxat, præſertimque eas quæ ad guſtum & tactum

Temperantiæ deſcriptio.

Objectum triplex.

ctum pertinent; quales sunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (sunt enim istiusmodi voluptates eo cæteris majores quo sunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad speciei conversationem pertineant) licet non sit negandum, alias etiam aliorum sensuum voluptates ad hanc specialem virtutem per se etiam pertinere, sed non tam proprie.

Quæstio II.

Quænam sint partes temperantiæ.

Temperantiæ partes Subjectivæ quatuor;

CVm tria partium genera in qualibet virtute ut plurimum reperiantur, subjectivæ integrantes, & potentiales; quod spectat ad partes subjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abstinentia, Sobrietas, Castitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ vero posteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidē Abstinentia circa cibum, Sobrietas circa potum, Castitas (quæ est triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa usum rei venereæ, Pudicitia circa venereorum signa (qualia sunt aspectus, oscula, &c.) versatur. Partes integrantes duæ sunt; Verecundia, & Honestas: Quarum illa à turpibus & inhonestis cupiditatibus retrahit; hæc vero ad ea quæ decent allicit. Denique, partes potentiales quatuor præcipuæ numerantur à S. Tho 2. 2 qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modestia: Quarum prima est, qua resistimus pravis & effrænatis libidinibus; secunda, qua superiores erga subditos facillime placantur; tertia, qua æquales inter se facillime conciliantur; quarta, qua nihil plus æquo dicitur, desideratur, agitur. Cæterum ad hanc revocari possunt, Moderatio, quæ corporis gestum temperat; Eutrapalia, quæ in jocis & ludis modum servat; Ornatus, qui corporis vestitum moderatur; denique; Simplicitas, quæ nimiæ in hisce rebus inquirendis & concinnandis solicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro nostro instituto dicta sint.

Integrantes duæ; Potentiales quatuor.

Tertia

Tertia Disputatio hujus Tractatus:

De Vitiis & Peccatis.

Quæstio I.
Quid sint vitium & Peccatum.

QUoniam contrariorum eadem est disciplina, idcirco ratio doctrinæ postulat, ut quia de Virtutibus hactenus diximus: deinceps quoque de Vitiis & Peccatis differamus; De quibus primum illud occurrit explicandum, *Quid* sint. Sciendum igitur est, *vitium*, *peccatum*, & *malitiam* distingui: quod *vitium* sit habitus; *peccatum* vero, actus; & *malitia*, aliquid consequens ad utrumque; nempe utriusque deformitas; licet hæc vocabula nonnunquam indiscriminatim usurpentur. Secundo notandum est, cum malum sit triplex, Naturale, Artificiale, & Morale, Vitium & Peccatum hic dici mala in genere morum: licet defectus qui in rebus naturalibus & artificiosis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nominentur. Tertio notandum est, malum in genere morum posse dici tripliciter: nempe, vel Denominative tantum; quo modo lingua maledici *dolosa* seu *perversa* dicitur; vel Efficienter; quo modo voluntas peccatoris *iniqua* dicitur; vel denique Formaliter; Et hoc postremo & maxime proprio modo tum vitia cum peccata dicuntur moraliter mala; quia nempe in habitibus & actibus inordinatis duntaxat reperitur formaliter deformitas seu malitia moralis; at vero in voluntate seu libero arbitio non nisi causaliter inest ejusmodi deformitas; quia nempe ipsa causa est cur peccemus; aut certe per aliud, nempe ratione habituum & actuum vitiosorum qui in ipsa formaliter insunt. His positis, potest definiri vitium quatenus opponitur virtuti, Habitus electivus à mediocritate deflectens. Sicut autem virtutum sic etiam vitiorum pro-

Nota.

2. *Malum triplex.*

3. *Malum moraliter tripliciter dicitur.*

Vitii descriptio.

pria ſedes eſt ſola voluntas, ſi modo vitia Prudentiæ oppoſita excipias: Cum enim vitia virtutibus ſint contraria, ea autem ſit contrariorum natura ut in eodem ſubjecto ineſſe & ab eodem ſeſe viciſſim expellere apta ſint; hinc fit, ut idem ſit virtutum & vitiorum oppoſitorum ſubjectum in quo ſunt. Et ſicut bonis habitibus in voluntate reſidentibus alii in appetitu ſentiente reſpondent, ſic exiſtimandum eſt de malis ſeu vitioſis. Peccatum vero aut eſt actus indebitus, cujuſmodi eſt omne peccatum actuale Commiſſionis; aut omiſſio actus debiti quod dicitur peccatum Omiſſionis; aut ſaltem carentia juſtitiæ debitæ, quod eſt peccatum Originale: poteſt autem in genere definiri Voluntarium quid recedens à Divina regula, Verum prætermiſſo peccato originali, cujus conſideratio pertinet ad Theologum; & etiam peccato omiſſionis, quod minus notum eſt; quod ſpectat ad peccatum commiſſionis (quod eſt notius) poteſt ſic definiri, Actus voluntarius recedens à Divina regula, Dicitur *actus* ut diſtinguatur primum à Vitio, quod eſt habitus; deinde, à Malitia, quæ eſt ſola carentia rectitudinis in actu vel habitu; deniq; à peccato Originali, & ab Actuali quod dicitur Omiſſionis, quæ omnia non conſiſtunt in actu. Additur, *voluntarius*, id eſt, à voluntate deliberate elicitus vel imperatus: Quare quod nec in noſtra voluntate nec à noſtra voluntate eſt, peccatum non eſt: imo quod à voluntate eſt abſque deliberatione, peccatum non eſt; neque enim tunc eſt in noſtra poteſtate. Subjungitur, *recedens à Divina regula*; ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, ſive receſſus à Divina regula. Vbi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptũ obligans, ſive à Deo immediate ſive ab eodem mediate, hoc eſt, mediante naturali lumine vel prudenti hominum conſilio, derivetur: Ejuſmodi enim præcepta ſunt regulæ humanarum actionum, à quibus cum deciſcunt, tunc debita rectitudine carent, dicunturque vitioſæ.

Peccati deſcriptio.

Definitio peccati Commiſſionis.

Carentia rectitudinis debitæ.

Quæſt.

Quæstio II.

Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.

SEnsus propositæ quæstionis est, Quænam sit vera & propria causa cur in actibus aut etiam habitibus humanis malitia sive deformitas moralis reperiatur: Ex quo intelligis, non hic tam quæri causam vitiorum aut peccatorum efficientem, quam deficientem, ut ita loquar. Respondetur, Veram & solam ejusmodi causam esse liberum hominibus arbitrium; quod quia finitum & creatum est, ac poinde ex nihilo oriundum, idcirco nihili particeps, proindeque defectibile & labile esse potest: omnis enim defectus participatio quædam nihili est. Quo fit ut omnis creatura natura sua sit peccabilis, tum quia ex nihilo est, tum quia suarum actionum regula esse non potest, utpote æternæ legi subdita. Inter creaturas autem, sola rationalis est moraliter peccabilis. Et quamvis DEUS dici possit causa ipsius habitus aut actus qui dicitur vitiosus quoad substantiam (ut loquuntur) non tamen dici potest ipsius causa quoad deformitatem; ideoque dici non potest causa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut sic includunt deformitatem. Et quamvis Deus justis de causis permittat mala, non tamen autor mali dici potest, ut fuse probatur à Theologis.

Quæst. explicatur.

Eidem respondetur.

DEUS nequit dici causa peccati.

Quæstio III.

An vitium sit contra naturam.

NOtandum est, licet natura hominis revera una sit, ratione tamen duplicem constitui; alteram animalem seu sensitivam, alteram rationalem seu intellectivam: hominemque secundum naturam sensitivam propendere ad bonum sensibile, quod aliquando distat ab honesto, aliquando vero non; secundum vero naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honestum. Quo posito, ad quæstionem propositam respondeo sequentibus conclusionibus.

Natura hominis ratione duplex.

1. *Concl.* I. Concluſio; Certum eſt, vitium eſſe contra naturam hominis rationalem: vitium enim per ſe inclinat ad actum vitioſum; atqui omnis actus vitioſus ut ſic à recta ratione deflectit.

2. *Concl.* II. Concluſio; Dici poteſt, aliqua ratione vitium eſſe ſecundum naturam hominis ſenſitivam; non quod homo per naturam ſenſitivam inclinetur ad peccatum formaliter, ſed quia per ipſam fertur per ſe in bonum ſenſibile, quod ut plurimum repugnat honeſtati; licet non feratur in ipſum quatenus repugnans eſt honeſtati.

3. *Concl.* III. Concluſio; Abſolute & ſimpliciter vitium eſt contra naturam hominis, quia repugnat naturali

probatur 1. inclinationi hominis ut homo eſt. Probatur; Quia naturalis inclinatio hominis ut homo eſt, ea eſt quæ fit ſecundum rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo eſt quam recta ratio: at vero inclinatio quæ eſt ſecundum rectam rationem fit ſemper in bonum honeſtum, vitium vero inclinat per ſe in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium abſolute & ſimpliciter eſt contra naturam hominis.

2. Adde, quod appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideoque omnes qui ſunt ſanæ mentis virtutem laudant: at vero quædam eſt in appetitu ſentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam ſuperiori; ideoque talis appetitus in homine dicitur ab Ariſto-

1. Eth. 13. tele *aliquo modo rationis particeps*: ergo totus homo, abſolute & ſimpliciter loquendo, inclinatur ad virtutē; ideoque vitium virtuti per ſe oppoſitum erit abſolute

Nota. contra naturam hominis. Nota tamen, quod quamvis appetitus ſentiens naturaliter inclinetur ad obediendum rationi, quia tamen propenſius inclinatur in bonum ſenſibile, quod rectæ rationi ut plurimum adverſatur, hinc fit ut poſterior hæc inclinatio priori præponderet. Quod autem tanta ſit vis appetitus ſentientis ut ſenſibilium bonorum blandimentis allectus ſuperiorem appetitum ſecum trahat ſæpiſſime, oritur ex

ex miſera conditione naturæ lapſæ poſt peccatum primorum parentum.

Quæſtio IV.

Quænam ſit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato conſiderari poſſint: alterum quod eſt poſitivum, viz. actus voluntarius circa objectum delectabile; alterum quod eſt privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ: illud dicitur à Theologis, Converſio ad creaturam; hoc vero, Averſio à Deo. Hoc poſito, quæſtio eſt, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipſo poſitivum eſt, an vero ab eo quod privativum eſt. Rejectis igitur de re propoſita pugnantibus ſententiis, tota controverſia videtur in hunc modum poſſe dirimi. *Duo in peccato conſideranda.* *Averſio a Deo; Converſio ad creaturam.*

I. Concluſio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maxime conſtitui per id quod in ipſo privativum eſt; ita ut quod in eo poſitivum eſt ſit veluti materiale, id vero quod privativum eſt, ſit formale: Unumquodque autem maxime per id conſtituitur quod in ipſo formale eſt. Hinc vero dicitur, peccatum eſſe *nihil*; ipſa enim actus voluntarii malitia privatio eſt, proindeque nihil eſt. 1. *Concl.*

II. Concluſio; Species peccatorum conſtituuntur ac diſtinguuntur inter ſe per proprias ac ſpeciales differentias: quæ differentiæ partim poſitivæ, partim privativæ ſunt. Namque ſpecialia peccata habent, quod ſint ſpeciales quidam actus, idque penes ſpeciales ordines ad objecta; & præterea habent ſuos ſpeciales defectus, idque penes ſpeciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque ſpeciale peccatum conſtituatur tale, proindeque ab alio diſtinguatur, per quid poſitivũ, nempe per ſpecialem ordinem ad ſuum objectum; & etiam per aliquid privativum, nempe per ſpecialem receſſum à Divina regula: v. gr. Crapula & Ebrietas, quæ ſunt ſpecies Gu- 2. *Concl.* *Differentiæ peccatorum partim poſitivæ partim privativæ ſunt. Nota.*

læ, positive inter se distinguuntur per diversa objecta; nempe, quod crapula sit circa cibum, ebrietas vero circa potum: & præterea differunt privative, quod in utraque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

Vtrum habitus vitiosus possit fieri bonus & e contra.

Pars affirmans Scoti.

PArtem affirmantem amplectitur Scotus, asserens unum eundemque habitum modo virtutem modo vitium esse posse: Quod videtur hoc exemplo confirmari: Si aliquis, qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem, ad Christianam fidem convertatur, & ob veri Dei cultum à cibo abstineat ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatemq; ad actus temperantiæ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravum finem, nunc ex fine honesto atq; ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus: & è contra, si quis à fide ad Mahometicam superstitionem se conferat. Verum tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem; nec è contra: eo quod vitium est habitus per se inclinans ad actum malum, virtus vero ad actum bonum. Itaque habitus ille abstinendi in Mahometano non tantum inclinat ad abstinentiam à cibo, sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant: è contra habitus temperantiæ in Christiano inclinat ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfecte cohonestant

Pars negans probabilior.

Ad rationem partis affirmantis responsio.

Ad exemplum allatum respondetur, In Mahometano, præter habitum illum superstitiosum natura sua malum, quo voluntas inclinatur ad superstitiose abstinendum, esse alium subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimitur effrænata cibi appetitio, qui ex se neq; bonus neque malus est. Et sic respondemus, Facultatem abstinendi in eo qui conversus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui potest virtuti subservire non secus ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit pejor habitu.

DUplici conclusione qnæstio proposita explicatur.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolute & simpliciter est pejor habitu. Cum enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peti soleant, actus autem sit finis propter quem est habitus; hinc fit ut malitia habitus dependeat ex malitia actus; & certe idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum. Jam vero propter quod unumquodq; tale, & illud magis tale: quare cum habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certe ipse actus erit per se & absolute deterior habitu. Adde etiam, quod habitus non sunt tam voluntarii quam actus; ideoque non habitus sed actus proprie merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. *1. Conclusio probatur, 1.* *2.*

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundum quid est pejor actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat; Tum quia difficilius deponitur habitus vitiosus quam actus; tum quia plures actus per quos comparatus fuerit præsupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* vero ab actu; & tamen in Sacris literis *peccatores* tanquam omnium teterrimos haberi. Respondeo, *Peccatorem* non tantum propter habitum sed etiam propter actus frequenter repetitos sic appellari. *2. Conclusio; probatur 1.* *2.* *3.* *Object.* *Resp.*

Quæstio

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. *Conclusio;* PRima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directe oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus v. gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei; idemq; dicendum de habitibus & actibus directe oppositis tum Spei cum Charitatis. Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ita ut se mutuo in instanti perimant; ut fuse docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratia esse possit.

2. *Conclusio;* II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis oppositi; & è contra, actus virtutis simul cum oppositi habitu vitioso. Utrumq;

Probatur. experientia satis patet. Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improba vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrariis actibus superan-

Nota. tur: Cæterum, quamdiu sunt involuntarii ejusmodi habitus, non imputantur ad culpam, sed potius si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsum minuunt.

3. *Conclusio; Ejus prior pars probatur.* III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis oppositi in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientia. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cum incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus; nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus, licet multum debilitentur: Sicq; in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul

Ejus posterior pars probatur. reperiuntur in gradu remisso. Posterior vero pars probatur; Quia quo magis habitus aliquis bonus aut vitiosus

vitiosus in aliquo homine obfirmatur, eo magis oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cum habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino exstinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in opposita: Licet tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis una manu pecuniam alterius surripiat, & altera manu suam ipse pecuniam eroget: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque licet non elicito & expresso; quod satis est ut utraque actio censeatur voluntaria. *4. Conclusio probatur.*

Quæstio VIII.

Quanam sint vitiorum ac peccatorum species.

QUoniam habitus per actus distinguuntur, hinc Vitiorum species ex Peccatorum variis speciebus facile colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magis præcipuas hoc loco persequemur.

I. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis unicuiq; nostrum ab instanti conceptionis adnascitur; constitq; in carentia justitiæ originalis debitæ: Hoc vero dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potestq; in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omissum contra vel præter legem Dei. *I. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.*

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortale & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratia & æternæ morti adjudicat; hoc vero, quod, quia gratia non privat, nec æternæ morti adjudicat, facile veniam consequitur. Illud *contra*, hoc vero *præter* Divinam regulam est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui vero peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid facit quod non licet; quod licet non fit contra *II. Peccatum Actualis, in Mortale, & Veniale.*

tra præceptum, non tamen tendit in finem præcepti.

Effectus peccati mortalis duplex.

Porro, ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in anima relinquitur, quorum neutrum ſequitur ex peccato veniali; nempe, reatus Culpæ, qui conſiſtit in totali carentia gratiæ & amicitiæ Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam ſubeundam. Cumque in peccato mortali duo ſpectentur; nempe, averſio a Deo, & converſio ad creaturam; hinc pœ-

Et duplex pœna.

na duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni, quæ eſt ſempiterna carentia Divinæ viſionis; reſpondetque Averſioni à Deo: altera vero, pœna Senſus, qui eſt ſempiternus cruciatus infernalis flammæ; reſpondetque Converſioni ad creaturam. Cum igitur mortale peccatum remittitur, ſemper tota culpa tollitur; non tamen ſemper omnis reatus pœnæ tollitur, ſed pœna æterna quæ debebatur in temporalem commutatur, quæ vel in hac vita per debitam ſatisfactionem ſolvenda eſt, aut in purgatorio poſt obitum, niſi indulgentiarum beneficio ab iſtiusmodi ſatisfactionis obligatione liberemur. Verum de his copioſius Theologi, & præſertim Summiſtæ.

III. In peccata Commiſſionis, & Omiſſionis.

III. Diviſio eſt in peccatum Commiſſionis, & peccatum Omiſſionis. Cum enim duo ſint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale eſt, *Unum Deum adorabis*, &c, alia vero negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale eſt iſtud, *Non occides*, &c. Quandocunque peccatum eſt contra negativum præceptum, ſemper eſt peccatum commiſſionis: At vero quando eſt contra præceptum affirmativum, aliquando eſt peccatum omiſſionis, cum tantum omittitur id quod præcipitur; ut ſi quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commiſſionis, cum perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut ſi quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blaſphemet. Ut plurimum tamen peccata quæ fiunt contra præcepta affirma-

affirmativa, ſunt omiſſiones non commiſſiones.

IV. Diviſio peccati eſt in Dictum, Factum, & Concupitum; ſeu in peccatum Cordis, Oris, & Operis: Non quod illa peccata ſint ſemper diſtincta, ſed quod quædam ſint peccata cordis tantum, quæ ſolo malo affectu committuntur; ut Blaſphemia mentalis, Malevolentia, &c. alia vero, cordis ſimul & oris tantum; ut Detractiones, Injuriæ, Comminationes: alia vero, quæ non tantum animo concipiuntur aut ore proferuntur, ſed etiam opere complentur; ut Furta, Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c. IV. *In pecc. Cordis, Oris & Operis.*

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, juxta illud Apoſtoli, 2 Cor. 7. 1. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus.* V. *In Carnale & Spirituale.*

VI. Ratione perſonarum in quas peccamus peccatum triplex conſtituitur: Aliud enim dicitur eſſe contra Nosipſos; quod opponitur maxime Fortitudini & Temperantiæ: aliud, contra Proximos; quod opponitur Juſtitiæ & Miſericordiæ: aliud denique contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur tribus virtutum generibus, quibus recte ordinamur erga nos, proximum, & Deum. VI. *In pecc. contra Nos ipſos, Proximũ, Deum.*

VII. Ratione cauſarum internarum ex quibus naſcuntur peccata, tria peccatorum genera aſſignantur: quorum alia dicuntur ex Ignorantia; quæ ex ignorantia aliqua culpabili procedunt: alia, ex infirmitate; quæ ex vehementi aliqua animi perturbatione oriuntur: alia denique, ex Malitia; quæ ex deliberata animi voluntate abſque ulla vehementi paſſione ſcienter & prudenter perpetrantur. VII. *In pecc. ex ignorantia, Infirmitate Malitia.*

VIII. Denique, vulgo dividuntur peccata in ſeptem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licet non ſatis apte, cum pleraque ex illis non ſint in genere ſuo mortalia ſed tantum venialia: Quare me rius ab aliis dicuntur *capitalia*, quaſi omnium peccatorum tam venialium quam mortalium fontes & capita. Hæc autem ſeptem peccata iſto artificiali vocabulo, VIII. *In ſeptem pecc. vulgo dicta Mortalia.*

SALI-

SALIGIA, significantur, nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua; nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1 Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porro de his specialius agere non est hujus instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiæ disserunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virturibus & Vitiis, atque adeo de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt. Max. gloriam.

LAUS DEO.

Index eorum quæ in hoc Tractatu de *rebus Moralibus* continentur.

Acedia quid Page 96
Actio omnis humana est propter finem 18
Actiones corporeæ qua ratione considerentur à Philosopho 2
Actionis humanæ bonitas & malitia quid sint 63. *quænam earum origo* ibid.
Actus amoris Dei clare cogniti non est liber, licet sit voluntarius 38
Actus spontanei, naturales, & violenti, quomodo inter se differant 56
Actus aliqui humani in actu signato sunt indifferentes, non autem in actu exercito 64
Adjuratio quid 127
Adoratio quid ibid
Affabilitas quid ibid.
Agere propter finem *duobus modis dicitur* 16. *est omnibus rebus commune* ibid.
Amicitia quid 127. *quotuplex* 87.
Amor Amicitiæ, & Concupiscentiæ quid, & cur sic appellentur ibid.
Amor quomodo ab Amicitia, Dilectione & charitate differat 85
Amor Abundantiæ seu Benevolentiæ, & amor Indigentiæ quid 88
Amoris definitio, & divisio 86 *ejus causa, proprietates & effectus* 87, 88
Angeli & homines quomodo voluntatem possint movere 52
Angeli boni suadent aliquid hominibus illuminando intellectum ibid. *boni & mali possunt aliquid hominibus suadere immutando phantasiam aut sensum exteriorem* 53
Anima in homine portio duplex; superior & inferior 77
Anima portio inferior duplex; animalis & naturalis ibid.
Animæ facultatum multiplex divisio ibid.
Animæ sensitivæ tres facultates præcipuæ; cognoscitiva, appetitiva, & locomotiva 32
Anxietas *quid* 96
Appetitio *omnis hominis voluntaria est propter finem* 17
Appetitus *sensitivus quid sit in homine* 77. *quotuplex* 78
Appetitus *concupiscibilis & irascibilis differentia* ibid. *sedes utriusque* 79
Appetitus *sensitivi actus ab actibus rationalis appetitus quomodo differant* 81. *ejus objectum præcipuum est bonum expetendum* ibid.
Appetitus *duplex; Innatus & Elicitus* 10. *Innatus triplex; Naturalis, Animalis, & Rationalis* ibid. *Rationalis cur possit*

ſit ferri in objectum appetitus ſenſitivi, non è contra 11
Appetitus ſenſitivus in homine cur vocetur concupiſcentia, peccatum, *&* fomes peccati ibid. *quomodo moveat voluntatem* 34
Audaciæ definitio 100. *ejus cauſa & effectus* 101

B

Beatitudo eſt finis ultimus in confuſo omnium hominum 19. *eſt duplex; Formalis & Obiectiva* 20. *Obiectiva quid* ibid. *differt à Fine ultimo* 21. *in quo poſita* 21, *&* 22.
Beatitudo formalis naturalis hominis quid ſit & in quo ponatur 23. *ad hanc requiruntur bona externa* 24
Beatitudo ſupernaturalis hujus & futuræ vitæ in quibus ponatur 26
Belluæ ſuas actiones in finem non poſſunt dirigere, ſed à Deo diriguntur 17
Boni deſcriptio, qua dicitur Id quod omnia appetunt, *exponitur* 9. *ejus multiplex diviſio* 13, & 14, & 21
Bonum & malum pertinent ad eandem facultatem, licet non ad eundem actum 13
Bonum & finis non ſunt idem formaliter 15. 1. *ſecundum actum non ſunt idem realiter* ib. *ſecundum potentiam ſunt idem reipſa* 16
Bonum, ut actu appetitur, habet rationem finis ibid.
Bonum cognitum, quomodo ſeſe habeat ad actus voluntatis 29

C

Charitas quomodo ab Amore, Amicitia, *& Dilectione differat* 85. *quid ſit* ibid.
Circumſtantiæ humanarum Actionum cur ſic dictæ 66 *quot ſint* 65
Commutationes voluntariæ quot modis fiant 125. *Involuntariæ quæ* 126
Concupiſcentia cur malum *&* peccatum *ab Apoſtolo dicatur* 11. *quomodo à Deſiderio differat* 91
Conſenſus quid 71
Conſilium quid 72. *quo modo Deo tribuatur* ibid. *quomodo ſequatur & præcedat actum voluntatis* 73. *eſt tantum mediorum, non finis* ibid. *progreditur ordine analytico circa ea quæ ſunt ad finem* 74
Cupiditas non ſemper cauſat involuntarium 62

D

Delectationis definitio, diviſio, cauſæ, & effectus 92, *&c.*
Deliberatio, vide *Conſilium.*

Desiderii definitio, ab Amore & delectatione distinctio, divisio, causæ & effectus, item a Concupiscentia differentia 91, 92
Desperationis definitio 98
Devotio quid 126, 127
Deus est finis ultimus & verus actionum humanarum 18 *principium externum efficiens humanarum actionum, ut causa universalis* 49. *& ut excitans voluntatem ad agendum* 51. *concurrit cum voluntate ad actus humanos ut causa prima* 48. *quomodo secundum D. Thomam antecedenter moveat voluntatem* 49 *solus efficaciter potest movere voluntatẽ* 51. *Dei generalis seu concomitans concursus non tollit voluntatis libertatem* 48. *Deus nec causa nec auctor mali aut peccati dici potest* 141
Dilectio quid, & quomodo ab Amore & Amicitia & Charitate differat 85
Dolor latius patet quam Tristitia 95

E

Efficienter movere voluntatem duobus modis dicitur 51
Electio quid 71
Elicita actio voluntatis quid & quotuplex 67
Elicitæ & imperatæ voluntatis actiones quomodo inter se conveniant & differant 68
Eliciti actus voluntatis possint esse imperati 75
Ethica cur dicatur Moralis Philosophia 1. *naturæ ordine præcedit Oeconomicam & Politicam* 6
Executio procedit ordine synthetico circa ea quæ sunt ad finem 74

F

Facultatem movere quid sit, & quot modis accidat 29
Felicitas, vide *Beatitudo.*
Finis, vide *Bonum. Ejus duplex acceptio, & multiplex divisio* 18
Finis ultimus & verus humanarum actionum est Deus, ultimus opinatus, varius 18, 19
Finis ultimus & Beatitudo quomodo differant 21
Finis cognitio duplex; perfecta & imperfecta 56
Fortitudinis *duplex acceptio, & definitio* 134. *ejus duo actus præcipui sustinere & aggredi,* 134. *quatuor partes integrantes & potentiales* 136. *Temperantiæ antecellit* 133
Fruitio beatorum idem est ac beatitudo formalis 26
Fruitionis *duplex acceptio* 69
Fugæ definitio. & ab Odio & Tristitiq distinctio 92

H

Habitus definitio. ejuſque explicatio 41
Habitus voluntati concedendos eſſe in ordine ad actus morales probatur ibid. *per quos actus acquirantur, & augeantur* 43. *concurrant effective cum facultate ad eliciendum actum* 44 *non poſſunt deperdi ſola actuum ceſſatione* 45
Habitus vitioſus non poteſt fieri bonus; nec è contra 144
Hominem eſſe liberi arbitrii. probatur 37
Humana actio eſt vel elicita vel imperata 67
Humanæ actiones quæ dicantur earumque duplex definitio 55 *Earum principia partes, & proprietates aſſignantur* 4. 5. *Earum principia, alia interna, alia externa* 27

I

IDem *reſpectu ejuſdem quomodo poſsit eſſe movens & motum* 31
Ignorantia quid, & quotuplex, & quænam cauſet involuntarium 59, &c.
Imaginatio quomodo ab Angelis poſsit immutari 53
Imperare quid 74
Imperata actio voluntatis quid & quotuplex 68
Imperatæ & elicitæ actiones voluntatis quomodo inter ſe conveniant & differant ibid.
Imperati actus undenam denominentur 74
Imperio rationis quinam actus in homine ſubdantur 75
Imperium duplex; politicum, & deſpoticum 32. *ab uſu quomodo diſtinguatur* 75. *idem quod actus imperatus* 75
Intellectualis creaturæ quomodo proprium agere propter finem 16
Intellectus quomodo dicatur principium humanarum actionum 28, *quomodo moveat voluntatem, & à voluntate moveatur* 29, 30. *à bono angelo duobus modis poteſt illuminari* 52
Intentio quid 69
Invidia quid 96
Involuntarium duplex per violentiam & ignorantiam 58
Iræ definitio, ſpecies, cauſæ, effectus, & remedia 101, &c.
Juramentum quid 127
Juris *multipl. acceptio* 131, 132
Jus proprie dictum quid 132 *quotuplex* 122. 132. *quomodo ex facto & lege naſcatur* 132
Juſtitia inter virtutes morales prima tum ratione ſubjecti, cum ratione objecti 120
Juſtitia partes integrantes duæ 121. *partes potentiales* 126 *Ejus duplex acceptio* 120 *quid ſit* 121. *quotuplex* 122

Juſtitia

Justitia Legalis seu Generalis quid, & qualenam ejus objectum 123. *quomodo a speciali seu Privata differat* 122 *Justitia Specialis quotuplex* 124
Justitia distributiva & commutativa quomodo inter se differant ibid. *earum species* 125

L

Laus, ut religionis actio, quid 127
Legis definitio, & multiplex divisio 128, 129. *quænam lex obliget.* 131
Liberalitas quid 127
Libertas a necessitate constituit liberum arbitrium 36 *duplex est; Contradictionis & Contrarietatis* ibid.
Libertas contrarietatis duplex; quoad actum & quoad objectum 40
Libertatis & Liberi *multiplex acceptio* 36
Liberum arbitrium quid ibid. *quomodo ab intellectu & voluntate differat* 36. *quomodo a ratione dependeat* 37. *dari in homine probatur* ibid. *manet in ipso actu* 40

M

Mali multiplex divisio 139
Martyrium est Actus fortitudinis & charitatis 135
Medium virtutis duplex 106
Membra externa possunt moveri a solo appetitu sensitivo 34
Metus aliqualiter causat involuntarium 62
vide *Timor.*
Misericordia quid 96
Moralis disciplina non est ars proprie dicta 2. *neque prudentia, sed scientia proprie dicta* 2, 3 *ejus objectum quodnam sit* 4. *ejus fines* 5. *ejus tripartita divisio in Ethicam, Oeconomicam & Politicam unde sumatur.* 5
Mores quid sint 1

O

Obedientia quid 127
Observantia quid ibid.
Odium quid 90
Oeconomia cur triplici societate constet, scilicet Despotica, Gamica & Patrica 6
Oratio quid 127

P

Passiones quid sint 80. *earum origo* 77. *sunt ex se neque bonæ, neque malæ* 82
Passiones appetitus irascibilis & concupiscibilis quomodo inter se opponantur 98
Peccatum a vitio & Malitia quomodo distinguatur 139, 140

In Peccato duo considerandà; unum positivum, alterum privativum 143
Peccatum in genere ut peccatum per aliquid privativum constituitur ibid.
Peccati mortalis duplex effectus 148
Peccatorum species quomodo inter se constituantur & distinguantur 147, &c.
Phantasia quomodo ab Angelis possit immutari 53
Philosophiæ finis, felicitas humana 1
Pietas quid 126, 127
Politica Oeconomica & Ethica præstantior 6
Præstigiatorum miræ operationes ab ipsis non fiunt sed à demonibus 53
Prudentia reperitur sine Morali disciplina 3. *ejus quædam munera* 2. *cur inter virtutes morales annumeretur* 111 *quid sit* 113. *ejus subjectum est particulare* 114. *quomodo differat à subjecto caterarum virtutum* 115
Prudentiæ habitus est multiplex ibid. *nec datur unus cæteris eminentior* 116. *triplex ejus actus* 117. *octo partes integrantes* 118. *duæ subjectæ.* ibid. *tres potentiales* 119
Pulchritudo cur solum à visu & auditu percipiatur 88

R

Recta ratio quid 63
Religio quid 126. *quinam ejus actus* ibid.
Reipublicæ forma triplex; Monarchica, Oligarchica, & Democratica 6

S

Sacrificium quid 127
Sanctitas quomodo à Religione differat 126
Sensitivus appetitus, vide *Appetitus sensitivus.*
Sensus exterior ab Angelo duobus modis potest immutari 53
Spei definitio 97. *causæ* ibid. *effectus* ibid.
Sustinentia præstantior est aggressione 135

T

Temperantiæ duplex acceptio 137. *descriptio, triplex objectum, item partes subjectæ, integrantes, & potentiales* 138
Timoris definitio, species, causæ, & effectus 98, 99, &c.
Tristitiæ definitio. species, causæ, effectus, & remedia 95, 96, &c.

V

Vegetativæ facultates non subsunt imperio voluntatis 31

Veritas quid 127
Violentum cauſat involuntarium 59
Virtutis duplex definitio 104 *multiplex diviſio* 209, &c. *quomodo conſiſtat in mediocritate* 105, 106, &c. *circa aliquid tribus modis verſatur* 134
Virtutes pure morales reſident in voluntate 108
Virtutum habitus ſunt admittendi in appetitu ſenſitivo 109
Virtutes morales in triplici gradu poſſunt obtineri 111. *in quo gradu ſint inter ſe connexæ* ibid. & ſequent. *in Virtutibus Moralibus tria partium genera* 117
Virtutum actiones non ſunt ipſa felicitas, ſed tantum rationes ad eam acquirendam 25
Virtutes cardinales cur ſic dictæ 109. *earum quaternarius numerus colligitur* ibid. *earum inter ſe ordo naturæ & dignitatis* 110
Vitium quid 139. *à Peccato & Malitia quomodo diſtinguatur* ibid.
Vitia qua ratione mala dicantur ib. *reſident in voluntate* 140 *quomodo ſint contra & ſecundum naturam* 142. *quæ eorum cauſa* 141. *quomodo ſimul cum virtute eſſe poſſint* 146
Vitioſus actus quomodo pejor habitu 145
Voluntarium tum late cum ſtricte ſumptum quid 55
Voluntarium omne in homine eſt ordinarie liberum 57
Voluntarie circa finem non eſt deliberatum ibid.

FINIS.